

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

М. Л. Дружинець, А. П. Романченко

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

ПРАКТИКУМ

ОДЕСА
ОНУ
2022

УДК 811.161.2'06(076)
Д761

Автори:

М. Л. Дружинець, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців;

А. П. Романченко, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та мовної підготовки іноземців.

Рецензенти:

В. В. Калько, доктор філологічних наук, професор кафедри українського мовознавства й прикладної лінгвістики ННІ УФСК Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

М. П. Лесюк, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янських мов ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

І. В. Царьова, доктор філологічних наук, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
ОНУ імені І. І. Мечникова.*

Протокол № 1 від 17 лютого 2022 року.

Дружинець М. Л.

Д761 Сучасна українська мова : практикум / М. Л. Дружинець, А. П. Романченко. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2022. – 188 с.

ISBN 978-617-689-540-4

У навчальному виданні подано вправи, завдання, тести, контрольні запитання з розділів «Орфоєнія», «Лексикологія», «Морфеміка», «Словотвір», «Морфологія», «Орфографія», а також публіцистичні тексти для коментування, тексти диктантів відповідно до чинного правопису. Зміст і обсяг матеріалу дають можливість студентам спеціальності 035 Філологія спеціалізацій «Українська мова та література», «Прикладна лінгвістика» оволодіти нормами української літературної мови в певній послідовності, викладачам добирати вправи й завдання за потребою: для пояснення орфограм, перевірки навичок вимовної майстерності, закріплення знань і наведених вище розділів мовознавства.

Для студентів, учителів-словесників, абітурієнтів і всіх, хто прагне опанувати норми української літературної мови та цікавиться питаннями сучасної лінгвістики.

УДК 811.161.2'06(076)

ISBN 978-617-689-540-4

© Дружинець М. Л., Романченко А. П., 2022

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2022

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	4
<i>Список умовних скорочень</i>	6
Орфоепія	7
Лексикологія	19
Морфеміка і словотвір	28
Граматика та орфографія	56
<i>Повнозначні іменні відмінювані й невідмінювані частини мови</i>	
Іменник	56
Прикметник	74
Числівник	85
Займенник	95
Прислівник	100
<i>Дієслово та його особливі форми</i>	
Дієслово	108
Дієприкметник	118
Дієприслівник	126
<i>Службові частини мови. Вигук</i>	
Прийменник	132
Сполучник	141
Частка	150
Вигук	155
<i>Тексти для коментування</i>	159
<i>Словникові диктанти</i>	172
<i>Текстові диктанти</i>	176
Рекомендована література	184

ПЕРЕДМОВА

Пропоноване видання «Сучасна українська мова: практикум» призначено для студентів спеціальності 035 спеціалізацій «Українська мова та література», «Прикладна лінгвістика», які за навчальним планом мають опрацювати норми української літературної мови.

Відповідно до комунікативної теми й завдань для повідомлення інформації або власної думки студенти добирають необхідні мовні засоби (не тільки лексеми, а й граматичні форми), що в тій чи тій ситуації мовлення є доречними. У зв'язку з цим у практикумі увагу зосереджено на комунікативних аспектах граматичних форм слова, морфемних і словотвірних засобів. Велику увагу приділено лексичним, вимовним і правописним особливостям української мови, питомим українським моделям словотворення, словотвору різних частин мови, словотвірним нормам і закономірностям, а також роботі зі словотвірним і тлумачним, орфографічним й орфоепічним словниками. Акцентовано на лексико-граматичних і граматичних категоріях повнозначних частин мови, особливостях їхнього використання в українській мові, а також паралельних засобах вираження на морфологічному рівні.

Запропоновані вправи містять матеріал для засвоєння закономірностей морфемної будови та способів і засобів словотворення, а також частин мови й особливостей їхньої парадигматики. Вони передбачають творення слів чи окремих форм слів, з'ясування семантичних варіантів, встановлення специфіки сполучення з іншими частинами мови. Крім цього, наявні завдання на спостереження за мовними явищами й осмислення певних закономірностей, завдання для самостійної творчої роботи студентів, редагування речень і текстів. Виконання комплексних тренувальних вправ з орфоепії та орфографії, тестів сприятиме кращому засвоєнню літературних норм, удосконаленню вимовних навичок, умінню застосовувати набуті теоретичні знання на практиці й формуванню підвалин загальної культури грамотного усного та писемного мовлення.

Словникові й текстові диктанти можуть бути використані як навчальні, що спонукають до глибшого засвоєння теоретичного матеріалу, і як контрольні – із метою перевірки ступеня набутих

студентами вмінь і навичок українського літературного мовлення. Тестові завдання з орфоепії, лексикології, словотвору й морфології, які подано в кожній темі після вправ, уможливають перевірку індивідуальної роботи та дадуть змогу проконтролювати результати самостійної роботи. Вправи, що рекомендовані для виконання як домашні завдання, позначено зірочкою. Після кожної теми подано контрольні запитання для перевірки засвоєного матеріалу.

Ілюстративний матеріал репрезентує широку палітру публіцистичних текстів, дібраних зі сторінок газет і журналів та художніх текстів, створених українськими митцями слова від давніх часів до сьогодення.

Навчальне видання сприятиме виробленню навичок найдоцільнішого використання словотвірних, граматичних, правописно-вимовних, стилістичних засобів української мови, навичок редагування.

Вправи і завдання підготували: М. Л. Дружинець – «Орфоепія», «Морфеміка і словотвір», «Лексикологія», «Числівник», «Дієприкметник», «Дієприслівник», «Прийменник», «Сполучник», «Вигук», «Словникові диктанти» та «Текстові диктанти», «Тестові завдання»; А. П. Романченко – «Лексикологія», «Морфеміка і словотвір», «Іменник», «Прикметник», «Займенник», «Прислівник», «Дієслово», «Частка», «Тексти для коментування», «Тестові завдання».

Практикум розраховано на студентів гуманітарних спеціальностей, може прислужитись учителям загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, абітурієнтам, а також усім українцям, хто прагне ґрунтовно оволодіти нормами української літературної мови, цікавиться її проблематикою й прагне підвищити рівень мовної культури.

Список умовних скорочень

ДП – «Думська площа»
ЗіБ – «Закон і бізнес»
Екс. – «Експрес»
ІЗ – «Іменем закону»
ЛУ – «Літературна Україна»
М – «Магістраль»
МУ – «Міліція України»
ОУ – «Одеський університет»
П – «Поступ»
Пор. – «Порадниця»
С – «Свобода»
СВ – «Сільські вісті»
Ст. – «Столиця»
ТП – «Територія Прав[ди]»
УДС – «Українське диво – “Софіївка”»
Х – «Хрещатик»
ЧН – «Чорноморські новини»
2000 – «2000»

ОРФОЕПІЯ

Практичні завдання

Вправа 1. Прочитайте вголос текст, запишіть фонетичною транскрипцією. Проаналізуйте вимову наголошених і ненаголошених голосних.

На зеленому горбочку,
у вишневому садочку,
притулилася хатинка,
мов маленькая дитинка,
стиха вийшла виглядати,
чи не вийде її мати (Леся Українка).

Вправа 2. Затранскрибуйте слова, дотримуючись орфоепічних норм, і запишіть на диктофон:

- а) вершина, вечоріти, білесенький, вишенька, важений, заплету, пшениця, бери, гребі;
- б) вариво, бриніти, величезний, книжки, вулиця, пишіть, пливе;
- в) вбозтво, вбіг, вбік, любов, кров, навчання, ввічливий, ходив, вказівка, працював, вовк;
- г) іній, інший, іноді, історія;
- г) дзеркало, гудзик, дзьоб, підзаголовок, відзначити, підземелля;
- д) усміхається, заєць, оглядається, втихомиряться, віється, орються;
- е) розумниця, поріг, кожух, проміння, доріг, подушка;
- є) дошці, пляшці, дужці, внучці, водичці;
- ж) боїшся, вчепишся, борешся, женешся, не мажся, не морочся, налагодься;
- з) журналістці, невістчин, поїздці, Парасчин;
- и) швидкий, молодший, багатший, підживити, відчистити;
- і) шість, шістнадцять, шістсот;
- ї) безмовний, безчестя, безшумний, безталанний, безкласовий;
- й) винуватця, ворітця, дорожчий, досвідчений, блюдце, борідці;
- к) нігті, дьогтю, молотьба, просьба.

Вправа 3. Прочитайте текст вголос, запишіть фонетичною транскрипцією.

Чорний ліс, біла дорога, жовтий місяць. Хтось, либонь, іде слідом за тобою, бо чого б це раптом зупинився та й, обернувшись, вглядався б у пройдений шлях. Хтось-таки йде, і ти виразно чуєш шурхотливий, наче аж поповзом по піску, звук ходи... Йде не тільки по дорозі, йде також поміж граблів і, либонь, високо піднімає ноги та обережно ставить їх, бо лише скрадливий шурхіт чується ледь-ледь та зітхання зів'ялої гіркоти (Є. Гуцало).

Вправа 4. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. З'ясуйте вимову звуків [e], [u] та [i]:

а) чекати, плела, мене, несе, ледащо, лейтенант, набирати, пергамент;

б) перемити, невістка, сидіти, учителі, пливить, пелюстка, дикун, жінці, берізка, оперізувати, перевернути, степи, дивитись, лисичка, великий, постелити;

в) туманились, поперек, вершники, виплету, випишіть, дівчина, бачила, дивний, вилетів, лялечки, лексика;

г) їжиця, ізюм, іноді, істина, інший, вірність, цінність, історія, інколи.

Вправа 5. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. З'ясуйте вимову звука [o]:

а) помітно, копійка, до воріт, на молоці, поріг, оволодіння, оповіщення, потрібний, на столі, подвір'я, тобі, Корній;

б) кожух, зозуля, голубка, потужний, орудувати, годує, заворушення, у бою, нагодуйте, добути;

в) лоза, копати, вода, гвоздики, оголошення, воли, дорога, гойдати, обмотати.

Вправа 6. Прочитайте вголос текст. Проаналізуйте вимову наголошених і ненаголошених голосних.

Карпати потонули в тишині. Стоять смереки у сонливій зморі, І жевріють в небесній вишині, Неначе вуглики у згаслій ватрі, зорі. Мені здається, що стою на дні у велетенському, глибочезному морі, Вгорі світила бачу я нічні Крізь води сині, тихі і прозорі. Піщинкою малою на землі Себе я почуваю в ці хвилини... Та на світанку море

ночі схлине, І перед сонцем, в ранішній імлі, На цім шпилі вершини знову стану Володарем земного океану (Д. Павличко).

Вправа 7. Прочитайте слова, дотримуючись орфоенічних норм вимови глухих і дзвінких приголосних. Запишіть їх фонетичною транскрипцією. Зазначте випадки з можливою подвійною вимовою:

а) хлібороб, хліб, сторож, похід, перелаз, бери, мороз, чуб, слід, моріг, боягуз, шлюб, батіг, тулуб;

б) грибки, слизько, вогкий, кігті, берізка, губка, ложка, берегти, сядьте, черідка, сережки, мережка, підхід, відхилити;

в) розцілюватися, розспіватися, розкидати, безтактний, безпечний, безцільний, безформний, з кавою, з плакатом, з сином, зцідити;

г) просьба, молотьба, футбол, екзамен, анекдот, екзальтований, гексаметр.

Вправа 8*. Прочитайте за нормами орфоенії слова і запишіть їх фонетичною транскрипцією. З'ясуйте вимову звукосполучень приголосних:

а) зсипати, зсунути, зсихатись, розсунути, безсмертя, безсильний, безсистемний, розстелений;

б) легко, полегкість, просьба, молотьба, рюкзак, дьогтьовий, вогко, вогкість;

в) розкішний, парубчак, розпалити, відпрацьований, підправлений, зберегти;

г) сподіваєшся, хвилюєшся, причісуєшся, здружишся, схаменешся;

г) відважся, морочся, книжці, діжці, дичці, гармошці, пташці, комахці;

д) зчищений, безжурний, розшитий, розчулений, розшарпаний, безмовний;

е) підсвіжити, звідси, підсіяти, відцвітати, підспівувати, відцідити, сімнадцять;

є) відчинений, відчепитись, підшитий, підчищений, отчий, коротший;

ж) майбутній, сьогодні, світло, дівчинці, міцність.

Вправа 9. Впишіть із тексту слова, у яких є буквосполучення дч, тч, тц, дц, сьч, шч, жч, чц, стц, рдц, ться, шся. Запишіть їх фонетичною транскрипцією і поясніть вимову звукосполучень.

1. Мак висить на жердці у сінях (Є. Гуцало). 2. Сподіваннями на Каховку зігрівалась тепер Яресьчина хата (О. Гончар). 3. Ми, братця, оце громадою давайте поміркуємо дещо – справи важливі є (А. Головка). 4. У мене у сумочці лежав сірий пакет (В. Симоненко). 5. Черниш переступив з ноги на ногу і ненароком відчув чиєсь тепле спітніле плече (О. Гончар). 6. Сказано ж: солдатом не родишся, а робишся... (О. Гончар). 7. «То, мабуть, заробітчани», – подумав я. 8. Замфір Нерон, ставний тридцятилітній молдуван, допив з глиняного глечика решту вина і встав з-за столу. 9. Бічні вулиці вже розчищені трохи (М. Коцюбинський). 10. По обіді Кайдашиха загадала невістці насіяти борошна (І. Нечуй-Левицький). 11. Ми вкупочці колись росли, маленькими собі любилися (Т. Шевченко). 12. От на цій річечці і вирішив Кузьма самотужки побудувати місток (М. Стельмах).

Вправа 10. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Поясніть, яких змін зазнали приголосні.

Людський, відшкребти, відступ, канадський, відсидіти, відчуття, відстань, відстріл, відщипати, підшивка, відзвук, підчепити, підшипник, підзвітний, підживити, відчай, відсоток, підзолистий, відсікти, відсаджений, підшефний, підшлунковий, відсвіт, новгородський, заводський, готський, блюдце, братський, персидський, підземелля, покутський, представництво.

Вправа 11. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Укажіть, у яких сполученнях є приголосні, що не вимовляються.

Поїздка, невістка, кістлявий, голландський, гігантський, хвастливий, пропагандистський, пестливий, шістдесят, студентство, інтелігентський, невістці, кістка, полоністці, кістці, хустці, полоністка, арештний, арештантський.

Вправа 12. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Поясніть розмежування [д ж], [д з] та звукосполучення [д] + [ж], [д] + [з].

Дослідження, дзюркоче, джерело, дзвонар, віджимати, дзиґа, джем, надзвичайний, дріжджі, підземний, піджак, джентельмен, підзвітний, відзвук, відзнака, джгут, відзиватися, дзьоб, відзначити, дзеркало, кинджал, надзелень, дзенькати, броджу, джаз, кукурудза.

Вправа 13. Вимовте слова вголос. Запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть особливості вимови звуків, що позначаються буквосполученням чн.

Яєчня, місячний, смачний, камінчик, точний, вічний, двієчник, молочна, дачник, молочниця, булочка, гірчичник, заочний, історичний.

Вправа 14. Прочитайте слова та запишіть їх фонетичною транскрипцією. Поясніть особливості вимови інішомовних слів.

В'ячеслав, бязь, аудієнція, барельєф, поетичний, документ, комуна, ефір, телеграма, режим, кипарис, мозаїка, егоїст, пацієнт, агроном, агент, факт, джемпер, котедж, паранджа, атестат, бензин, лекція, компостний.

Вправа 15. Перепишіть прислів'я. Розкрийте дужки, вибираючи потрібні букви згідно з правилами чергування у – в, і – й.

Дай землі, то (і, й) вона тобі дасть. 2. На ледачій землі (і, й) трава не росте. 3. (У, в) поле не бери, (і, й) дома не лиши. 4. (І, й) сонце не (в, у)сі гори освічує, хоч високо ходить. 5. (У, в) липні на дворі пусто, зате (в, у) полі густо. 6. Як (у, в)родить (в, у) житі метелиця – буде хліб (і, й) паляниця, а як (у, в)родить житець – хлібу кінець. 7. Не (в, у)чи плавати шуку, шука знає (в, у)сю науку (Народна творчість).

Вправа 16. З'ясуйте відхилення від норм вживання варіантів прийменників з – із – зі (зо); в – у та сполучника і – й.

Разом із сходом, лист з Бразилії, справа йде на лад, лунає у вухах, рятуватись втечею, йшли з школи, зі зброєю в руках, ідуть в ногу, з широкою душею, в усій красі, в глибині душі, з семи чоловік, балада зі знаком запитання, війнуv з Сходу, піді мною, раз у раз, так і сказали б, зими й літо, з хмари, от тобі й маєш, раніше і тепер, народилася в Львові, брат й сестра, бачила в фільмі, хліб і сіль.

Вправа 17*. Випишіть слова, написання і вимова яких не збігаються. Зробіть їхній орфоенічний аналіз.

З чого починається любов до отчого краю? Звідки й коли приходить ця любов до рідної землі?

...Ти любиш тут кожний соняшник, кожную їхню усмішку, тобі воно дороге, рідне...

А як по гінких стеблах палахкотять рожі! Оксамитові квіти твого дитинства, твоєї юності, твоєї дозрілості, – вони протягом усеньких твоїх років стоять на поріжку твоєї долі, дивляться тобі всередину пристрасними своїми очима... І маєш відчуття, що якби зараз сам або хтось інший спробував зірвати хоч би одне-однісіньке їхнє стебло із чорно-кривавими дзвонами, то вирвав би його не з землі, а наче зі своєї власної душі, – а ти здригаєшся в передчутті чогось лихого й недоброго.

Звідки ця любов, ця ніжність, ця несамоовитість сьогодні, в теплий серпневий день? Коли, здається, вириваючи на грядці чорнобривець, вириваєш не квітку, а своє власне серце з грудей, та й так і несеш його, закривавлене, в руці... (Є. Гуцало).

Зразок: джерельний [д же^ирел'ний].

Наголошений [е] вимовляється чітко; ненаголошений [е] у першому складі наближається у вимові до [и]; приголосний звук [д ж] вимовляється злито; кінцевий звук [й] стоїть після голосного, тому переходить в [ї], інші звуки вимовляються чітко.

Вправа 18*. Зробіть орфоенічний аналіз слів.

Поріг, безталання, відчинити, митця, отчий.

Вправа 19*. Вимовте слова, дотримуючись орфоенічних норм, і запишіть на диктофон.

Вимова голосних звуків: вершник, виделка, життя, вершина, весна, везіння, перука, усміхається, іноді, зозуля, проміння.

Вимова приголосних звуків: стежка, Вишгород, вокзал, сніг, обпалений, відхилити, міжпланетний, моги, легкий, впав, вовк, навчання, сільський, наймення, йти, розписати, безпека, зцідити, зсунути, з кавою, джерело, дзвінок.

Вимова звукосполук: розжувати, розчистити, розшити, безжально, безшумно, без джему, зшити, зчарувати, зжитися, з джерела, Лідчин, вивізни, принісни, Мотузчин, Парасчин, книжці, відважся, смієшся, свашці, мучся, лиш зараз, між зорями, хоч зараз, лиш дзвін, між

дзеркалами, спас же, болить же, річці, молодший, відзнака, відсвяткувати, заводський, відцвісти, блюдце, від дзвінка, від джерела, під швом, під човном, наладчик, віджити, відчистити, сміється, багатство, митцем, квітці, от зараз, от дзеркало, отже, сітчатка, коротший, от джміль, пшеничний, хвастливий, хустці, радість, стіна, незалежність, невістчин, ганок, голос.

Вимова іншомовних слів: студентський, гендерний, Гете, комуна, ліберал, кипарис, енергія, поетичний, анекдот, футбол.

Тестові завдання

I. Голосний звук [o] наближається до [y]:

1. Перед складом з наголошеним [i].
2. Перед складом з наголошеним [y].
3. Перед складом з наголошеними [i], [y].

II. Голосний звук [i] наближається до [u]:

1. У наголошеній позиції.
2. Тільки на початку слова.
3. Тільки на початку слова у наголошеній позиції.

III. Укажіть, у якому рядку подано ненаголошені голосні, які звучать чітко:

1. [a], [y], [i].
2. [e], [y], [и].
3. [a], [y], [o].

IV. Встановіть, у якому рядку в усіх словах ненаголошений звук [o] вимовляється як [oʷ]:

1. Жолудь, лопух, монумент, сортувати, посуха.
2. Цоколь, ходіння, доступ, нормувати, споруда.
3. Здобуток, конюшня, могутній, воркують, потіха.

V. Ненаголошений звук [e] сильніше наближається до [u] перед складом з наголошеними:

1. [e], [и], [y].
2. [y], [и], [i].
3. [a], [e], [и].

VI. У словах берізка, решітка, пшениця, перука ненаголошений звук [e] вимовляється як:

1. [e^и].
2. [и^е].
3. [e^і].

VII. Ненаголошений звук [u] вимовляється як [e^и] перед складом з наголошеними:

1. [y], [o], [и].
2. [a], [e].
3. [e], [і], [a].

VIII. Ненаголошений звук [u] вимовляється без наближень:

1. У ненаголошених закінченнях.
2. В інфінітивному суфіксі -ти.
3. У ненаголошених закінченнях та в інфінітивному суфіксі -ти.

IX. Знайдіть, у якому рядку в усіх словах ненаголошений звук [u] вимовляється як [e^и]:

1. Рисунок, личинка, синоптик, кип'ятильник, синочок.
2. Рибалка, кишень, синтетика, химера, письменник.
3. Флегматик, хитати, циркуляр, практика, миттєвість.

X. Дзвінкі приголосні звуки перед глухими (крім [ɟ] у словах кігті, легко, дігтяр, вогко, нігті):

1. Оглушуються.
2. Не оглушуються.
3. Вимовляються варіативно.

XI. Глухі приголосні звуки одзвінчуються завжди:

1. Перед дзвінками.
2. Перед сонорними.
3. У кінці слова.

XII. Покажіть, у якому рядку в усіх словах глухі звуки перед дзвінками одзвінчуються, а дзвінкі звуки перед глухими оглушуються:

1. Грибки, бігти, футбол, віжки, просьба.
2. Берегти, дьогтю, ковзкий, вогкий, вокзал.

3. Дігтяр, легкий, айсберг, боротьба, п'ятдесят.

XIII. Встановіть, у якому рядку в усіх словах префікси роз-, без- можуть вимовлятися варіативно: як [роз-] і [рос-], [бе^нс-] і [бе^нз-]:

1. Безшовний, безпутній, розлити, розжитися, розбитися.
2. Розклад, безкрай, безхарактерний, розтоптаний, розповідь.
3. Безшумний, безпечний, розчулений, розхитаний, розвідка.

XIV. Префікси роз-, без- перед глухими приголосними звуками (крім шиплячих) можуть вимовлятися:

1. Як [p^оос-], [бе^нс-].
2. Як [p^ооз-], [бе^нз-].
3. Як [p^оос-] і [p^ооз-]; [бе^нз-] і [бе^нс-].

XV. Звуки [в], [й] вимовляються як [ў], [ї]:

1. На початку слова перед приголосним, у середині слова після голосного звука перед приголосним.
2. У середині слова після голосного звука перед приголосним і в кінці слова після голосного звука.
3. На початку слова перед приголосним звуком, в середині слова після голосного звука перед приголосним і в кінці слова після голосного звука.

XVI. Як вимовляються шиплячі перед свистячими:

1. Як свистячі.
2. Як шиплячі.
3. Як африкати.

XVII. Як вимовляється звук [ɔ] перед [з], [ц], [д з], [с]:

1. Як передньоязиковий свистячий африкат.
2. Як передньоязиковий ясенний африкат.
3. Як передньоязиковий глухий [т].

XVIII. У словах дужці, діжці, стежці, сережці –жц– вимовляється як:

1. [з'ц/].
2. [жц/].
3. [шц/].

XIX. Встановіть, у якому рядку префікси роз-, без- у всіх словах можуть вимовлятися варіативно: як [r^oож-] і [r^oош-], [бе^нж-] і [бе^нш-]:

1. Розчесати, безшовний, розчарування, безчестя, розшукати.
2. Розжарити, розквіт, розчистити, безжурність, безжиттєвість.
3. Розсада, розширення, розщепити, безсилля, безжальність.

XX. Передньоязиковий звук [d] перед [ж], [ч], [ш] у словах підживити, відчистити, підшити вимовляється як:

1. [д ж], [дч], [дш].
2. [д жж], [д жч], [д жш].
3. [тж], [тч], [тш].

XXI. Передньоязиковий звук [d] перед [ц], [з], [с], [д з] у словах колядці, відзначення, відставка, віддзвонити вимовляється як:

1. [дц], [д з], [дс], [д з:];
2. [тц], [тз], [тс], [тд з];
3. [д з'ц/], [д зз], [дзс], [д з:].

XXII. Як вимовляється звук [т] у словах братство, коритце, квітчати, коротшати:

1. Як [ц], [ц:], [ч:], [чш].
2. Як [т], [ц], [тч], [тш].
3. Як [ц], [тц], [ч:], [тш].

XXIII. Приголосні звуки [з], [ц], [с], [д з] перед напівпом'якшеними [v'], [m'] можуть вимовлятися:

1. Твердо.
2. М'яко.
3. І твердо, і м'яко.

XXIV. Як вимовляються звуки [d], [т], [з], [с], [ц] у словах сьогодні, майбутній, проїзні, м'ясні, міцні:

1. М'яко;
2. Твердо;
3. Напівпом'якшено.

XXV. Знайдіть, у якому рядку правильно передано вимову звукосполук [нтс], [нтс'], [стн], [стс'] в іншомовних словах агентство, студентський, форпостний, журналістський:

1. [нтс], [нтс'], [стн], [стс'].
2. [нс], [нс'], [стн], [стс'].
3. [нс], [н'с'], [сн], [с':].

XXVI. Укажіть, у якому рядку вимова приголосних звуків у всіх словах збігається з їх написанням:

1. Низько, ягідка, підбігти, берізка, надписати.
2. Відшліфувати, вісімнадцять, зчистити, анекдот, сусідчин.
3. Розвідка, ніжка, братський, клітці, відживати.

XXVII. Встановіть, у якому рядку вимова приголосних звуків у всіх словах збігається з їх написанням:

1. Сторож, підписати, відточити, стежка, зуб.
2. Відчувати, шістнадцять, зважся, вибачся, гігантський.
3. Блюдце, білгородський, вогкий, крадіжка, косьба.

XXVIII. Укажіть, у якому рядку правильно подано вимову всіх слів:

1. [р°ошн°ур°увати], [кв'і ц'і], [j° у с'ц'і], [гр'а дз'ц'і].
2. [шч'і пл° увач], [v'і дзст°уп], [бе^иж:а л° у], [а їсбе^ирг].
3. [ви v'іжши], [к'і хт'і], [v'ід жшл'іф°увати], [с'v'і ц':і].

XXIX. Позначте, у якому рядку правильно подано вимову всіх слів:

1. [д°о с'ц'і], [п°оу р'і г], [бе^исталаній], [w°охк°о].
2. [ш'існа дц' ат'], [п'ід жи°ви ти], [д°ор°ожчий], [бл° у дзце^и].
3. [налаг°о дз'с' а], [че^ипс': а], [v'і чли°вній], [v'ідз'с'w' атк°увати].

XXX. Глухі приголосні звуки в словах іншомовного походження одзвінчуються завжди:

1. Перед дзвінками.
2. Перед сонорними.
3. У кінці слова.

Контрольні запитання

1. У якій позиції ненаголошений голосний звук [о] наближається до [у]?

2. Як вимовляється звук [д] перед [з], [ц], [дз], [с]?
3. Як вимовляються шиплячі перед свистячими?
4. Як вимовляються префікси роз-, без- перед глухими приголосними звуками (крім шиплячих)?
5. Як вимовляється передньоязиковий звук [д] перед [ж], [ч], [ш]?
6. Коли звуки [в], [й] вимовляються як [], [ї]?
7. Як вимовляється передньоязиковий звук [д] перед [ж], [ч], [ш]?

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Практичні завдання

Вправа 20. *Подані слова поділіть на дві групи (однозначні; багатозначні). Поясніть їхнє значення.*

Гострий, година, заєць, лист, стіл, хек, цезій, цунамі, чапля, стіна, ціаноз (синюшність), чисельник, шлюпка, земля, шахтар, щавель, квочка, змія, хвощ, горобець, бігти, волейбольний, атестувати, клеїти, шлях, голова, адреса, аргумент, виступ, відношення, експозе, штапель.

Вправа 21. *З'ясуйте, до якої лексичної мікропарадигми належать подані слова. Утворіть словосполучення.*

Вродливий, язик, любов, неділя, місяць, музика, луна, гарбуз, баня, рожа, вірно.

Вправа 22*. *Уведіть у речення слова. Визначте, які з них є омонімами, а які багатозначними словами.*

Захід, газ, кар'єра, бібліотека, газель, білет, програма, звертатися, декларація, перл, ключ, кодекс, оселя, сітка, тур.

Вправа 23. *З поданими словами складіть речення, у яких вони вживалися б у прямому та переносному значеннях. Визначте тип переносних уживань слів (метафора, метонімія, синекдоха).*

Легкий, чорний, село, весняний, молодий, зала, сміятись, в'янути, руки, зелений, розв'язувати, йти, Одеса.

Вправа 24. *Розподіліть неповні омоніми за групами залежно від того, яку функцію в контексті вони можуть виконувати: 1) омоформи, 2) омофони, 3) омографи.*

Якось, погас, ніс, парі, сонце, лікарський, води, протягом, дорога, долі, мати, в'язи, задачі, острог, на березі, поле, баба-яга, буду, добою, мила, затикати, гори, вранці, амур, край, раді, проте, дати, вина, замету, білизна, хижі, дорога, пошию, господарський, пісні, підніс, соляний, крила, виносити, слідкувати, видання, карі, став, потри, виполювати, світило, юпітер, Гончар, назустріч, зоре, світла, обладнання, наніс, вартою, манія, роман, краю, всередині, судак, характерник, доволі, вила, кривий ріг, запекло, синів, навіз,

цеглина, купина, курган, линути, мошка, перевершити, музика, напам'ять, Мороз.

Вправа 25. Поясніть семантику поданих слів, скориставшись тлумачним словником.

Договір, контракт, угода; збірка, збірник; бібліотека, книгозбірня; галузь, царина, ділянка, область, сфера; вирішувати, розв'язувати; одержувати, отримувати; діставати, здобувати, набувати; білет, квиток; відношення, відносини, взаємини, стосунки, ставлення; скринька, шухляда, ящик.

Вправа 26. Замініть кожне зі словосполучень одним синонімічним словом.

Лікарня для військових; пояснення або тлумачення тексту чи книги; лікарня для спеціального лікування та відпочинку; товариш по роботі; вивіз товарів за кордон; лікар, який лікує очі; огорожа з кущів живої лози; шкільна сумка; листяний ліс; сосновий ліс.

Вправа 27. Поєднайте слова, добираючи відповідний синонім у дужках.

Листя (шурхотить, шелестить, клекотить), горщик (зазублений, щербатий), костюм (просторий, вільний), прапор (лопотить, шурхотить, шарудить, мамотить), буря (тихне, замовкає, нишкне, ущухає), льон (скубти, брати, смикати, сіпати, рвати), крила (розставити, розпростерти).

Вправа 28. До поданих слів доберіть рівнозначні синоніми. З кількома складіть речення (на вибір).

Лелека, пейзаж, правопис, аргумент, оплески, екзамен, азбука, флексія, хронічний, буква, льотчик, мовознавство.

Вправа 29. До поданих слів доберіть синоніми, утворивши відповідні синонімічні ряди.

Сміливий, смеркати, бадьорий, житло, процент, мислити, спростовувати, фантазувати, раптом, лікар, шлях, кричати, одружувати, акуратний, шановний, роззява, абсолютно, характер, хвилюватися, натовп, звичайний, вередувати, поблажливий,

референдум, білий, вигляд, виразний, високий, волохатий, гарний, дружина, дочка, жінка, господиня.

Вправа 30*. Користуючись словником синонімів, доберіть синоніми з часткою НЕ до поданих слів і поясніть їхнє значення й правопис.

Хвороба, хиба, вада, ворог, слабість, прикрість, раб.

Вправа 31. Поєднайте слова з відповідними за змістом синонімами, поданими в дужках. З'ясуйте, яких значень вони надають словосполученням.

Вигляд (байдужий, апатичний, неуважний, відсторонений, прохолодний), буря (зникла, замовкла, вщухла, затихла, щезла, втихомирилась), подих (здушений, причаєний, затамований, стриманий), чоловік (дивакуватий, екзотичний, чудернацький, дивацький, дивний), вітер (скавучить, завиває, скиглить), келих (цілий, повний, переповнений), хода (повільна, некваплива, млява, неспішна, тиха).

Вправа 32*. Визначте, чи однакове значення мають поєднані в пари слова. Утворіть з кожним словосполучення.

Дружний – дружній, окраса – прикраса, талан – талант, людяний – людний, гуманний – гуманітарний, вважати – рахувати, заслухати – прослухати, місто – місце, відношення – ставлення, ефектний – ефективний, загальний – спільний, формувати – формулювати, обумовлювати – зумовлювати, відносини – стосунки, лікувати – лічити, людяний – людський, путати – плутати, літний – літній, замерзнути – змерзнути, гадати – ворожити, поширювати – розповсюджувати, печать – печатка.

Вправа 33. Поєднайте пароніми з відповідними словами, поданими у дужках, узгодивши граматичні форми.

Документальний – документований (фільм, нарис, точність, свідчення);

ділянка – діляниця (лікарська, наукова, виробнича, землі, скронева);

рибний – риб'ячий (консерви, хвіст, юшка, річка, борошно, база);

акціонерний – акціонерський (внески, товариство, власність, компанія, банк);

больовий – болючий – болісний (синдром, удар, вигляд, питання, сміх, прийом, відчуття, зуб);

вегетативний – вегетаційний (режим, розмноження, орган, період, полив, порушення);

виконавський – виконавчий (майстерність, лист, влада, стиль, колектив, комітет);

хутряний – хутровий (промисловість, звір, одяг, ринок, комір);

вітряний – вітровий (віспа, хлопець, погода, скло, двигун, порив);

гарантійний – гарантований (прибуток, право, талон, мінімум, майстерня);

гончарний – гончарський (круг, цех, глина, дочка, вироби, ремесло, посуд);

інженерний – інженерський (диплом, психологія, справа, задум, думка, досвід, кадри);

компанія – кампанія (виборча, рекламна, страхова, дружна, посівна);

прозовий – прозаїчний (твір, життя, зовнішність, мова, творчість).

Вправа 34*. З'ясуйте значення поданих слів, користуючись «Словником паронімів української мови».

Девіз – девіза, жовтобрюх – жовтобрюха, дипломат – дипломант – дипломник, гарнітур – гарнітура, димний – димовий – димчастий, оркан – аркан, басити – басувати, білуга – білуха, бойня – бійня, префікс – пріфікс, будівельний – будівний – будівничий, валюта – волюта, відтинок – відтінок, вілла – віла, глевкий – глевний, дотувати – датувати, гривня – гривна, кольоровий – колірний – кольористий, кристалічний – кришталевий – криштальний, причиновий – причинний, суконка – сукенка, усмішка – посмішка, задум – задума, заява – заявка.

Вправа 35. Прочитайте слова, доберіть до них антоніми і запишіть. З виділеними словами складіть словосполучення.

Неподібний, оптимізм, негарний, працелюбний, законний, моральний, неспокійний, нечудовий, пропорція, чарівний,

мальовничий, неприємний, безвинний, незвичайний, радіти, балакучий, повільний, *лагодити*, кривий.

Вправа 36. До наведених слів і словосполучень доберіть іншомовні слова, подані в довідці. З'ясуйте, які з наведених слів є кальками і з яких мов.

Художнє читання, звуковий сигнал автомобіля, швидкий поїзд без частих зупинок, власноручний підпис, життєпис, уподібнення, широка мощена дорога, коротка промова з приводу якоїсь урочистої події, шафа для схову цінних паперів, кінець, передовий загін війська, припинення діяльності, кімната для навчання, застаріле слово, віршовий розмір, поневолення, особа, вступник.

Довідка. Автограф, аудиторія, асиміляція, експрес, спіч, персона, ліквідація, біографія, сейф, ар'єргард, фініш, архаїзм, дактиль, декламація, абітурієнт, магістраль, кабала, клаксон.

Вправа 37. Ознайомтеся з okazіоналізмами та потенційними словами Олесь Гончара, ужитими в художньому та публіцистичному мовленні. Назвіть інші джерела виникнення неологізмів.

І. 1. Сірою пустельністю, льодовими вітрами зустріло його (Назона) це античне крайсвіття. 2. Ще живий стаєш свідком власного завмертя. 3. Холодна ця неміряна безпоемна пустеля все поглине. 4. Ось так живуть люди під щоглами, з юності й до сивини борються із стихіями, а потім, зносившись, спрацювавшись, чесно вибувши свою всежиттєву вахту, скромно й буденно відходять у забортність, в іншу переходять стихію з голкою та з грамотою на досмертне звання Почесного майстра. 5. І знов знепримітниться, пригорбиться осторонь, спостерігаючи за новачком з-під брови, краєм всевидючого ока. 6. Не приховалось від Ягничя, що сестра сьогодні, знов увійшовши в свій звичний будень, і сама якось збуденилась, мовби злиняла, хоча й хвалиться, що здоровішає в клопотах... 7. І довго ще потім прикидає оріонець, з яких це Ягничів буде цей малий Мурза Замурзович? 8. ...За владним голосом, за словом твердим, часом дошкульним і навіть грубуватим дівчина помічала в ньому внутрішню повагу до людей, яку вона б назвала: антибайдужість. 9. ... Ягнич... поплив у сні, в розливводи снів... 10. Але і в ті тягучі, ніби застигли в безчасі хвилини, мабуть, щось-таки ж б'ється людині в помислах? 11. Одержавши ствердну, хоча й крізьзубну, відповідь,

приспокоївся, занурив голову в картатий мохеровий шарф, сподіваючись, видно, ще й подрімати. 12. А от побув би ти, чоловіче, в моїй шкурі, коли везеш уночі якихось пропийдуш із ресторану, а вони в тебе за спиною словечками блатняцькими перекидаються... 13. Хіба думалось коли, що десь за твоїми голубими полями, за твоїми стосилими буднями існують такі величезні скопища вражених недугами людей... 14. Швидкість грязепаду була страшна, снарядна... 15. Ні, це вже, мабуть, кінецьсвіття...

II. 1. Що більше ускладнюється життя, то, мабуть, гострішою буде наша потреба вдивлятися в досвід минулих епох, у досвід тих, хто, беручи на себе відповідальність впередзорців, з каменярською силою й мужністю торував новим поколінням шляхи у прийдешність. 2. Великий син великого народу, він (Франко) із тими, хто будує, хто чатує планету, захищає життя серед усіх тривожностей цього часу. 3. В поезії Лесі нерідко бринить крицевість... 4. Ось у цьому краю, де величезне озеро Свитязь розповноводилось серед лісів вільно і дико, серед розкішної природи молода Леся боролась з тяжкою недугою...

Тестові завдання

I. Слова бусол – лелека є синонімами:

1. Ідеографічними.
2. Стилістичними.
3. Семантико-стилістичними.
4. Абсолютними.

II. Паронімія – це явище, суміжне з:

1. Синонімією.
2. Полісемією.
3. Омонімією.
4. Антонімією.

III. Визначте тип переносного значення слова у словосполученні холодний погляд:

1. Метафора.
2. Метонімія.
3. Синекдоха.
4. Інше.

IV. Визначте тип переносного значення слова в реченні Одеса радо зустрічає гостей Гуморини:

1. Метафора.
2. Метонімія.
3. Синекдоха.
4. Інше.

V. Омонімія слів туш (музичне привітання) – туш (фарба для малювання) виникла внаслідок:

1. Збігу питомого і запозиченого слів.
2. Збігу двох запозичених слів.
3. Розпаду полісемантичної єдності.
4. Історичних словотвірних процесів.

VI. Слова, які утворено без будь-яких відхилень від словотвірних норм, кваліфікують як:

1. Неологізми.
2. Оказіоналізми.
3. Потенційні слова.
4. Жаргонізми.

VII. Лексичними неологізмами вважають:

1. Нові за значенням і звучанням слова.
2. Нові за значенням слова.
3. Нові за звучанням слова.
4. Інше.

VIII. Жаргонізмами називають слова, властиві:

1. Певному соціальному прошарку.
2. Розмовному мовленню людей, пов'язаних певною спільністю інтересів.
3. Людям певної професії.
4. Інше.

IX. Лексеми пригожий, зіронька, місяченько належать до:

1. Поетичної лексики.
2. Народної-поетичної лексики.
3. Просторічної лексики.
4. Розмовно-побутової лексики.

X. Запозичені слова, які повністю пристосувалися до мови-запозичувачки, називаються:

1. Засвоєння.
2. Іншомовні слова.
3. Інтернаціоналізми.
4. Варваризми.

XI. За значенням і сферою вживання відрізняються такі синоніми:

1. Семантичні.
2. Стилiстичні.
3. Семантико-стилістичні.
4. Інші.

XII. Українське булка ‘хліб із білого пшеничного борошна’ і болгарське булка ‘молада, наречена’:

1. Міжмовні омоніми.
2. Внутрішньосистемні омоніми.
3. Зовнішньосистемні омоніми.
4. Експліцитні омоніми.

XIII. Слова адресат – адресант, ефективний – ефектний – це:

1. Омографи.
2. Варваризми.
3. Пароніми.
4. Екзотизми.

XIV. Назва одного предмета переноситься на інший, що перебуває з ним у відношенні асоціації за суміжністю, при

1. Метонімії.
2. Метафорі.
3. Синекдосі.
4. Порівнянні.

XV. “Фальшиві друзі перекладача” – це:

1. Міжмовні омоніми.
2. Лексичні антоніми.
3. Словотвірні синоніми.
4. Омоформи.

XVI. Слова о'кей (усе добре), мерсі (дякую) – це:

1. Екзотизми.
2. Евфемізми.
3. Варваризми.
4. Власне іншомовні слова.

Контрольні запитання

1. Обґрунтуйте терміни *однозначність* та *багатозначність*.
2. Схарактеризуйте типи переносних значень слів.
3. З'ясуйте, які слова називають омонімами, чим вони відрізняються від багатозначних слів.
4. Назвіть різновиди лексичних омонімів.
5. Заналізуйте омоформи, омофони, омографи, навівши приклади.
6. Кваліфікуйте пароніми та з'ясуйте, чим вони відрізняються від омонімів.
7. Дайте визначення синонімів. Які є різновиди синонімів? Що таке синонімічний ряд, домінанта?
8. Поясніть суть антонімії. Назвіть різновиди антонімів.

МОРФЕМІКА І СЛОВОТВІР

Вправа 38. У поданих словах виділіть кореневі й афіксальні морфemi, визначте твірну основу.

Водиця, водичка, вода, обезводнити, обезводнення, водяний, водянистий, водянка, підводний, водний, безводний, підводник; бійка, бійня, боєць, бій, биття, розбійник, забійник, набити, перебій, розбійництво; возити, привіз, візник, завозити, завезення, вивіз.

Вправа 39. У поданих словах визначте морфemi і поділіть їх за семантичною функцією.

Косар, скляр, глибина, новизна, дубовий, казати, радість, осінній, приклад, напис, піднести, їсти – з'їсти, читати – прочитати, хитатися – хитнутися, ліс – лісу – лісові – лісом – лісів.

Вправа 40. Поділіть слова на морфemi. Дайте характеристику кореневої й афіксальних морфem.

Верба, берег, безрідний, морський, материнство, подвійний, надзоряний, десяток, розкріпити, вечоріти, лялечка, пелюстковий, позаторік, звечора, далекосхідний, придніпровський, перевернути, заощадження, чорнобривці, посередині, задзвеніти, перегук, сонечко.

Вправа 41. Впишіть слова, згрупувавши їх за спільним коренем.

І. Багатир, багристий, багатство, багатобальний, водити, вода, водій, багровий, багато, водний, повід, поводити, багатючий, приводити, багатіти, багровіти, привід, багряність, багряніти, багатомовний, багрянець, водянистий, водичка, проводир, богатир.

ІІ. Брід, класти, маляр, гора, поклад, бродити, горіти, викидати, бродіння, підгір'я, намалювати, перекладина, горіння, згори, малюнок, заклад, малювання, гірський, переклад, брести, вбрід, кладка.

Вправа 42. Запишіть подані слова у дві колонки: з похідною і непохідною основами. Визначте основу та корінь.

Вага, валіза, валок, ватерполо, ватерполіст, весляр, відгук, відживати, відображати, десять, десятина, завихрювати, зеленавий, земляцький, клопіт, колиска, митець, нагляд, попелище, хребет, черствий, яснити.

Вправа 43. У поданих словах виділіть основу і закінчення або основу та формотвірний суфікс чи основу та формотвірний суфікс і закінчення.

Зразок: *ранн-ій, відда-вши, палај-уч-ий*

Мислення, мильний, наступний, окреслити, окрилений, обрізаний, обгорілий, оперізуючий, підшитий, ясний, ясніший, яснішати, глибокий, глибочезний, глибочіти, ходити, ходімо, ходив, ходила, ходило, ходили, сходжений.

Вправа 44. Поділіть слова на морфемі. Визначте словотвірні та формотвірні афікси.

Гарний, гарненький, гарнесенький, гіркий, гіркуватий, гіркуватість, крутий, крутіший, найкрутіший, лівий, лівіти, лівішати, літати, літаючий, лякати, ляканий, молоти, молотильний, нагодувати, нагодований, натопити, натоплений, напівзабути, напівзабутий, іти, прийти, прилетіти, прилетів, прилетіла, прилетіло, прилетіли, прилетівши, сідати, сідаючи.

Вправа 45. У поданих словах виділіть корінь. З'ясуйте фонетичні варіанти кореневих морфем.

1. Водити – воджу; возити – вожу; крутити – кручу, любити – люблю, ломити – ломлю; топити – топлю, пустити – пущу, мити – мию, лити – ллю, допомогти – домоможу, їздити – їжджу.

2. Возити – везти, носити – нести, летіти – літати, забрати – забирати – заберу, дерти – видирати, нести – ніс – несла, могли – міг – могла, допомогти – допомагати.

3. Вага – важити, учення – навчання, пекти – печений, товкти – товчений, страх – страшний, вузький – вужчий, сухий – сушняк, нога – ніжка – нозі, дуга – дужка – на дузі, горох – горошина – у горосі.

Вправа 46. До кореневих морфем додайте необхідні афікси, щоб утворилися групи споріднених слів. Поясніть, чому при цьому утворюються морфи.

–мороз–, –крик–, –чу–, –тьм–, –тривог–, –страх–, –лук–, –рух–, –золот–, –в'язн–.

Вправа 47. Проаналізуйте морфемну будову слів за схемою: *аналізоване слово – основа – корінь – префікс – суфікс – закінчення.*

Столиця, запорізький, козацький, січовик, товариство, прикордонний, зненацька, ненароком, безкрайні, пагорбочок, позаплановий, спілкуватися, наплакатися, осмілитися, волгоградський, великоваговий, ойкати, рачкувати, засідатель.

Вправа 48*. Перепишіть слова і позначте в них префікси, суфікси, інтерфікси, постфікси.

Зрадіти, розсміятися, косар, мічурінець, відробити, дошкільний, надкусити, важкоатлет, верболози, знання, батькова, виступити, верховіття, приліт, народитися, узлісся, розрісся, відцентровий, верхогляд, розходитися, нарукавний, високоврожайний, красзнавчий, привілля, покликати, погодинний, безкласовий, аритмія, верховодити, невправно, необачно, взаємовідносини, сталевар, торгуватися, сердитися.

Вправа 49. Запишіть слова у дві колонки: а) з омонімічними суфіксами; б) з синонімічними суфіксами.

Очеретина, Донеччина, розколина, цілина, Полтавщина, всячина, українець, далина, турок, Туреччина, Галичина, грузин, англієць, ленінградець, горобина, тварина, американець, датчанин, нігерієць, смолянин, полтавчанка, олівець, цибулина, хлопець, індієць, купець, іркутяни, бельгієць, стовпець, далина, ручка, студентка.

Вправа 50. Виділіть афіксоїди (суфіксоїди і префіксоїди); через риску до кожного слова з українськими афіксоїдами запишіть такі слова, у яких афіксоїди виступили б як кореневі морфеми.

Зразок: китаєзнавець – знати.

Напівм'який, буряковод, першооснова, протиракетний, аванпост, звіроподібний, фонограф, напівколонія, загальновизнаний, спідометр, меломан, неополоніолізм, антикорозійний, контррозвідка, фільмоскоп, діалектолог, навколоземний, півкуля, хлібороб, молоковоз, русофіл, сходознавець, спектрограф.

Вправа 51. З'ясуйте, у яких словах закінчення (флексія): 1) матеріально виражені; 2) нульові чи 3) слово незмінюване, а тому флексії не має. Запишіть слова (форми слів) першої групи, виділіть основу і закінчення.

Адрес, адреса, адресат, бабин, дідів, дідівський, повен, повний, далеко, здалеку, рад, радо, радіо, шосе, пальто, дев'яносто, кенгуру, двері, соловей, шасі; коней, дубів, дверей, вікон, долонь, вишень, привіз, приїхав, стояла, скажи, стій, сійте, доберіться, не сидиться.

Вправа 52. *До поданих слів приєднайте постфікс -ся. З'ясуйте його роль. У формах теперішнього часу виділіть закінчення перед -ся.*

Гнати, гнути, дробити, дочитати, зачитати, забігати, зустріти, купати, збирати, їсти, співати, робить, смітить, сидить, вірить, задумати, сварить.

Вправа 53. *Випишіть слова із зв'язаним коренем.*

Бочка, вулиця, мило, початок, зачинатель, узути, роззутися, мир, жир, шило, обстріл, обличчя, видати (надрукувати) – виданий – видання – видавництво, дати – видати – видача – видаток.

Вправа 54. *У виділених словах знайдіть основу і встановіть похідна вона чи непохідна.*

Коли хтось умирає,

По собі

Лишає труд і вчинки,

більш нічого.

Якщо героєм був у боротьбі

і рятував людей від лиха злого

чи майстром був – палаці будував,

чи відкривав закони у природі,

чи просто палі в землю забивав, –

усе це залишається в народі.

Коли ж твій труд в народі не лишивсь –

ти марно жив,

даремно народивсь (П. Воронько).

Вправа 55. *Визначте, у яких словах основна непохідна.*

Вагранка, качка, скибка, ручка (дверей), лушка (на стволі гвинтівки), оранка, іспанка (хвороба), воронка, казка, носок, мішок, мотузок, клубок.

Вправа 56*. *Через ризик до кожного слова запишіть його твірну основу.*

Надвечір'я, радість, скошений, порівну, окропити, коштовний, баклажка, згусток, пересохло, пронести, обличчя, невтомний, дослідник, подорож, віддзеркалюватися, розігріти, знавець, підбігти, береговий, турецький, по-новому, сорок, вікно, Уманщина, бурячиння, бугристий.

Вправа 57. У споріднених словах кожного ряду виділіть твірну основу й словотвірні афікси.

1. Сад – садовий – садівник.
2. Вода – водний – водник; вода – водяний – водянка.
3. Дати – давати – здавати – поздавати.
4. Бігти – бігати – добігатись.
5. Дон – Донець – донецький – Донеччина.

Вправа 58. Запишіть подані слова в такій послідовності, щоб першими в кожній групі споріднених слів стояли слова з твірними основами, а за ними йшли слова з похідними основами.

1. Весняний, весна, веснянка.
2. Вага, важкий, важко, неважко.
3. Тихий, тихнути, затихнути.
4. Риба, рибалка, рибалить.
5. Земля, приземлити, приземлений, приземленість.
6. Перед, передовик, передовий.
7. Школа, школяр, школярський.
8. Читач, читати, читачка.
9. Радий, радісний, радість.

Вправа 59. До поданих слів додайте префікси. З'ясуйте можливі звукові варіанти префіксальних морфем.

з-

мити, йти, питати, гнати, повзти, кинути, мліти, ходити, цілити, формувати

у-

бути, лити, йти, чинити, брати, ходити, ...законити, ...свідомити, ...бачати, комплектувати.

Вправа 60. З'ясуйте словотвірні значення омонімічних суфіксів у словах різних словотвірних типів.

1. Долина, яворина, свинина, ущелина, насінина, дівчина, курятина, телятина, картоплина, довжина, комірчина, осетрина, Ярина, пухлина, дубина, соломина.
2. Ходок, візок, замок, ріжок, струмок, квіток, росток, виводок, ціпок, кидок, яструбок.

3. Горище, днище, ручище, вовчище, річище, вітрище, носище, дворище, очища, ослище, звалище, котище, холодище.
4. Літун, двигун, балакун, бігун, цвіркун, веселун, скакун, сопун, колун, ревун, мазун.

Вправа 61. *З'ясуйте омонімічні значення префіксів у дієсловах.*

1. Знайти, зчепити, зшити, спити, зсипати, з'їхати, склеїти, збігти, злетіти, злітати, зберегти, зібрати.
2. Набудувати, нависати, наступати, наводити, набрати, нашептати, наглумитися, нагородити, набути, нарощувати, намітити, нахилити, надувати.

Вправа 62. *За наведеними основами віднесіть слова до певної частини мови. Доведіть, що різні частини мови мають свої словотвірні суфікси.*

Палій-, свердмер-, пахуч-, вишнев-, обіда-, сучкуват-, басист-, бабус-, склянк-, купальн-, чудово-, вогнищ-, сестрин-, опаш-, віконечк-, давнин-, плавк-, патріотизм-, мирн-.

Вправа 63*. *Випишіть іменники; поясніть значення суфіксів.*

1. Помалу розстилались поля, наближались переліски, балки, виринав хуторець самотній, вкритий садовим гіллям, з криницею під вербою, та й знов поля, поля без кінця... (О. Пчілка). 2. Білі пушинки снігу легенько падали на землю, в ямки кінських копит і, здавалось, хотіли замести і слід кривавих гостей (Г. Косинка). 3. Сивий туманець підіймається від води і покриває долину тремким серпанком (В. Шевчук). 4. Худорлявий дядько (начищені чоботи, чорний піджачок, плаский картузець, акуратна щіточка вусів) стоїть коло машини, але, видно, їхати нікуди не збирається... (Є. Гуцало). 5. Отакий собі мамин пестунчик у білих штанцях до колін і з шлейками. З бантом на шії. Фу, яка була бридота, той костюмчик! (В. Шевчук). 6. І сонна вулиця знову позіхнула, збила ногами дітвори пісок і покотила дитячий вереск так сильно, що порушила у соняшниках сон собаки Жука; він, не розкриваючи очей, клацнув зубами, загарчав і заспокоївся... Хотів гавкнути, але рішив – даремне і пересунув за сонцем голову в гарбузиння (Г. Косинка). 7. Господиня, дивлячись десь убік, сказала, що півників не продасть, бо тримає на пір'я (Є. Гуцало). 8. – Це Юрко Чорний, – каже Борис, і Вовка Кравченко тицяє мені величезне ручисько (В. Шевчук).

Вправа 64*. Визначте у словах префікси та поясніть їхнє словотвірне значення.

I. Зачувши людину, дятел перестав цюкати, повів гартованим дзьобом з боку в бік і націлив його на Олесь: чого тобі тутечки? Здрігнувся, хльоснув крилом по корі і зник, залишивши у вузькому дуплі шишку. Олесь хотів дістати її і покуштувати, та передумав – і притулився вухом до стовбура. Його ледве помітно розгойдувало, під корою щось жалібно скрипіло, а внизу під підощвами в Олесь ворушилося коріння – помирає сосна... Олесь нагріб чобітками снігу під окоренок, утрамбував його гарненько і, вирішивши, що тепер сосна не впаде, погицав через замети до школи (Г. Тютюнник).

II. В Овідія був ще один давній задум – написати гекзаметром поему “Майстерність риболовлі”. Він почав її напровесні. Виходити з рибалками у відкрите море він не наважувався, зате полюбляв змішатися з юрбою рибалок, розговоритися з ними, розпитати їх про таємниці їхнього ремесла, про різні види риб. І рибалки розповідали, як риба ховається в піску або як розрізає гострою, як пила, спинкою вудку, як у деяких риб народжується одне-єдине дитинча, як кефаль б’є хвостом на гачку, поки не збиває наживку, як морський вугор розриває на шматки інших риб своєї породи. Овідій записував усі ці дивні розповіді і, прочитавши також декілька грецьких книг про риб, почав твір під грецькою назвою “Галеутика” (ДП).

Вправа 65. Перепишіть речення, знявши дужки. Сформулюйте правила правопису префіксів.

I. 1. Пр(е, и)ходь, героїчне. Пр(е, и)красне, явивсь! 2. Яка біда мене, яка чума косила! – а сила (з, с)нову ро(з, с)цвіла... 3. Я (з, с)тверджуюсь, я утверждаюсь, бо я живу. 4. Де пройде сила наша – пр(е, и)чудові в житті людини (з, с)міни постають. 6. Час воістину пр(е, и)золотий. 7. Епоха лиш того пр(е, и)горне, хто сам з епохою живе (З тв. П. Тичини).

II. 1. Голе, голе моє поле! Де ж ви, ясні квітоньки? По(з, с)гасали, по(з, с)падали, як на небі зіроньки. 2. Вас зірвали, розірвали, вітри буйні без часу! І без літ на весь світ ро(з, с)пустили в’ялий цвіт. 3. Хто ж за мене (з, с)погадає? Як подумаю про сее, з жалю серце ро(з, с)пукає. 4. І (з, с)сихають мої очі, і сльоза не ллється. 5. В сінях набік похилились двоє (з, с)кривлених дверей. 6. Ти у світ іди, милий

синочку, ти усе (з, с)пізнай – і билиночку. 7. І ввесь світ обдивись, і усе ро(з, с)пізнай; і що доброго є, ти у себе впивай (З тв. С. Руданського).

Вправа 66. Визначте спосіб словотворення слів.

Зручність, даль, осоння, синявий, розповідь, розшук, переддень, розмова, безмірний, темно-зелений, залишок, землеустрій, відеотехніка, Причорномор'я, комп'ютеризація, бігцем, придане, сьогодні, східнослов'янський, сінокіс, підсніжник, правобережжя, життєпис, присвоїти, лютть, безжурний, роздрібленість, роздріблений, гнів, пивоварня, Нацбанк, вітальня, майбутнє, близько (прийменник), прмова, переджнив'я, газетяр, пречудовий, передсвітанковий, верховіття, журналіст, добрідень, звідусюд, миттю, ОНУ, колючкопері, роздум, шепіт, крісло-гойдалка, Перебийніс, перелік, дорослий.

Вправа 67. Поясніть, яким способом утворено слова, визначте засіб творення.

Безпідставний, білувато-блакитний, зелень, розщедритися, утридорога, «Одеса», узлісся, Кам'янець-Подільський, радіомовлення, позаминулий, повноцінність, повноцінний, відеопродукт, обладнання, суперсучасно, «Вечірка», сьогоднішній, ніжність, телевізійний, задум, повно-повнісінько, відкриття, соціально-комунікативний, вечеряти, підвечір'я, галіфе, узголів'я, шелест, світогляд, Убийвовк, зніжковілий, знакодрукувальний, знеможений, підгорянка, метеодискурс, підготовка, заголовок, підготовлений, редагування, полукіпок, одинадцять, взимку, зимою (прислівник), жар-птиця, есеїстика, тревел-журналістика, кінокритика, герой-учасник, стереотипізація, післядрукарський, бавовна.

Вправа 68. Запишіть назви марок автомобілів, встановіть походження й визначте способи їхнього творення.

Вправа 69. I. Розшифруйте подані абрєвіатури. Установіть тип абрєвіатури.

ТСН, ДАІ, НЛО, ЗМІ, держбюджет, загс, виш, облагротехсервіс, оргвідділ, соцмережа, ДЕК, ВА3-2108, УТН, сільгосппродукція, ТОВ, ЦВК, Укрзалізниця, Нацбанк, АЕС, міськвиконком, УПА, ВАК,

власкор, нардеп, ДПА, ветслужба, ФСБ, УБОЗ, Генпрокуратура, украгросервіс, ЄС.

II. Утворіть аббревіатури та складноскорочені слова із словосполучень, дотримуючись моделей їхнього творення.

Організаційно-розпорядчі документи, Спілка письменників України, Міжнародна асоціація українців, Партія зелених України, оперативно-розшукові заходи, універсальний магазин, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, Ліберально-демократична партія України, Міністерство фінансів, державний апарат, виконавчий комітет, міський відділ народної освіти, відкрите акціонерне товариство, Міністерство внутрішніх справ, спортивний клуб армії, спільне підприємство, Федеральне бюро розслідувань, Український науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації, Рада національної безпеки та оборони України, Міністерство культури, Національна спілка журналістів України, Міністерство юстиції, Кримінально-процесуальний кодекс.

Вправа 70*. Виберіть із сучасної преси чи українськомовних телеграм-каналів 10 аббревіатур різного способу творення і 10 з цифровими та буквеними позначеннями.

Вправа 71. Виявіть і проаналізуйте аббревіатури. З'ясуйте, чи завжди контекст сприяє розумінню аббревіатури.

1. Участь у миротворчій діяльності працівників ОВС – це підказаний історією крок до збереження миру і спокою на всій планеті. 2. У районі Лос-Палас розповідають, що якимось ООНівський патруль разом з місцевими правоохоронцями їхав, як звичайно, за визначеним маршрутом. 3. Викладачі НАВСУ, які неодноразово були в опаленій війною Югославії у складі різних місій ООН, діляться з кінологами власним досвідом. 4. Автозаводський районний суд м. Кременчука виніс ОЗУ суворий вирок: усі його члени, залежно від “виконаної роботи”, отримали від 4 до 9 років позбавлення волі (МУ).

Вправа 72. Прочитайте текст, з'ясуйте спосіб творення виділених слів у ньому.

Знак **тризуба** є одним із **найдавніших знаків-символів**, які знає **людство**. За Гомером, бог Посейдон (Нептун) володів скіпетром у формі палиці з тризубом як символом **божественної влади** над

водними просторами й стихіями. Щоб надати комусь сили, Посейдон торкався його тризубом.

Стилізація стародавнього тризуба була різноманітною. Він мав вигляд то **джерельця** з трьома гілочками, то джерельця, на якому два крайніх витoki являють собою перстень або два персні з лозини, кінці якої сплітаються біля руки тощо. Це був символ шляху, який кружляє і закінчується щасливо там, де бере початок.

Найдавніший кремнієвий тризуб, знайдений на території України, датується шостим **тисячоліттям** до нашої ери. У слов'янських племен **дохристиянської** Русі тризуб символізував триєдність світу й використовувався як символ влади, духовності та могутності, а також як **оберіг** від усякого лиха.

З часів Київської Русі першим відомим **княжим** знаком був тризуб князя Святослава. Тризуб був також родовим гербом київського князя **Володимира** Великого та його спадкоємців Святополка, Ярослава Мудрого та інших.

Від князя Володимира Великого тризуб використовувався як державний герб.

У післямонгольський період, коли Україна втратила державність, народ зберіг тризуб і використовував його **нарівні** із зображенням хреста як оберіг.

Але навіть під час **утрати** Україною своєї державності тризуб завжди залишався національним, християнським та охоронним символом українського народу (ДП).

Вправа 73. *За допомогою поданих власне українських іменникових суфіксів -ощ-, -инь, -ук (-юк) / -чук, -енк-, -ань утворіть по 2-3 слова, з'ясуйте значення суфіксів.*

Вправа 74. *Запишіть 2-3 дієслова із суфіксами -ону-, -ува, -ота-/-оті-, установіть їхнє походження й значення.*

Вправа 75. *Поясніть, як утворено слова різних частин мови.*

Завширшки, бігцем, згуста, поступцем, тричі, заввишки, побатьківськи, засвітла, дотла (прислівники); перелісся, пролісок, опеньок, одвірок, сутінок, оберемок, сузір'я, безмежжя (іменники); усістися, перегукуватися, приземлитися, листуватися, знекровити (дієслова).

Вправа 76. За допомогою питомих префіксів без-, від-, до-, за-, над-, пере-, перед-, під-, по-, при-, спів-, пре-, не- утворіть іменники.

Вправа 77. Слова якої частини мови творяться за допомогою префіксів в-/у-, ви-, від-/од-, до-, за-, з-, на-, над-, о-/об-, пере-, перед-, під-, по-, пі-, при-, про-, роз-, зне-, недо-? Утворіть їх, з'ясуйте походження цих префіксів.

Вправа 78. Скажіть, за допомогою яких питомих префіксів творяться прикметники в українській мові. Наведіть приклади. З'ясуйте, як творяться прикметники в інших слов'янських мовах.

Вправа 79. Виявіть та схарактеризуйте словотвірні засоби.

Згірок, камінець, речник, капустяний, метелиця, двигун, пояснення, особливий, підсилювач, читач, школяр, балістичний, маскувати, обрати, одразу, верхівка, автоматник, докоряти, розвідка, донизу, підрив, веснянка, намір, озимина, тропіка, дипломант, підірвати, дипломат, тримання, дипломниця, вдома, підрозділ, глибина, міжнародний, незадовільний, перекриття, обраний, ДТП, пішохідний, провулок, привласнити, залізничний, іспитування, подарований, фотозвіт, перекусити, Нацкомісія, наїстися, проспати, холодильник, картопляний, смачненький, зав'язати, оздоба, Дніпро (місто), численний, доброзичливий, верхи, Руслана, Приазов'я, водоспад, відновлений, оновити, чорноморський.

Вправа 80. Визначте мотивувальну базу та мотивувальну основу поданих слів. Заналізуйте мотивувальну основу. Виділіть словотвірний засіб та схарактеризуйте його.

Братусь, веселощі, взуття, вибирати, вітерець, водій, горлечко, гущавина, громадянин, гріти, абстрагувати, безсумнівний, блищати, вахтовий, бувалець, аплодувати, юнак, баранчик, авіаційний, риторичний, офіційний, силоміць, задуха, хода, селище, острівець, оцінювати, шахтар, авансувати, загасити, солом'яний, планувати, ліворуч, навздогін, звістка.

Вправа 81. Від поданих дієслів утворіть іменники. Назвіть спосіб творення, з'ясуйте словотвірне значення іменників, установіть можливу сферу їхнього використання.

Припинити, попередити, визначити, прийняти, винести, підписати, укладати, перетворювати, застосувати, пояснити, порушити, зазіхати.

Вправа 82. З'ясуйте, за допомогою яких суфіксів утворено наведені нижче наукові й суспільно-політичні терміни, які з них рідномовні.

Романтизм, демократія, гуманізм, гегельянство, патріотизм, шевченкіана, вольтер'янство, тероризм, плюралізм, абстракціоналізм, франкознавство, кубізм, проголошення, державність, панщина, націоналізм, лесезнавство, кріпаччина, шовінізм.

Вправа 83. Випишіть утворені за допомогою суфіксів іменники, поясніть значення суфіксів. Визначте, якого відтінку надають такі іменники висловленню.

I. Земельний кодекс України, а з ним і торгівля землею стане реальністю. Втім, думка, нібито вже після підписання кодексу Президентом шматочки нашої рідної земельки можна буде виставляти на біржу, є хибною. Незважаючи на те, що Земельний кодекс передбачає приватну власність на землю, він встановлює кількарічний мораторій на операції з купівлі та продажу земель. Згідно з кодексом, лише починаючи з 2005 до 2010 року, дозволяється продаж не більше 100 га сільськогосподарських земель на одну людину.

За кодексом, іноземні юридичні особи набуватимуть у власність земельні ділянки несільськогосподарського призначення: в межах населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна та для спорудження об'єктів, пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності в Україні; за межами населених пунктів у разі придбання об'єктів нерухомого майна (ЗіБ).

II. Про внесок одеського осередку дисидентського руху ми чуємо небагато: зазвичай, тема шістдесятників обмежується двома рівнями – всесоюзним та загальноукраїнським. Місцеві журналісти, письменники, правозахисники та активісти могли займатися кардинально різною діяльністю, але їх об'єднувало одне – боротьба за справедливість.

Хоч і вважається, що в часи хрущовської відлиги тиск тоталітарної системи на суспільство послабився, у шістдесяті Радянський Союз увійшов з достатнім переліком не амністованих

політв'язнів, арештованих за часів Сталіна, які продовжували відбувати термін в 25 років, хоча юридично таких строків позбавлення волі вже не було. Серед них був, наприклад, Святослав Караванський – одеський журналіст, мовознавець, перекладач і поет, який був двічі ув'язнений та у сумі провів 31 рік у таборах. У 1966-ому під час перебування у мордовських таборах він написав такі рядки: «Хто дав право людей карати // За правдиве, за щире слово, // За любов до сестри, до брата, // За любов до своєї мови? // Хто дав право, о, совість віку, // З найчесніших робити в'язнів, // А зате на чолі народу // Наставляти катів і блазнів?». Святослав Караванський став однією з перших жертв із представників одеського дисидентства (ТП).

Вправа 84. Утворіть іменники на позначення особи-діяча за допомогою суфіксів -ець, -ник, -ач, -тель, -ар, -ій, -ун, -ент, -ак, з'ясуйте, від слів якої частини мови вони творяться.

Вправа 85. Запишіть 15-20 назв професій, виділіть у них суфікси, зверніть увагу на походження цих суфіксів.

Вправа 86. Утворіть назви осіб за місцем проживання в однині (чоловічого й жіночого роду) і множині.

I. Чернігів, Волинь, Луцьк, Ялта, Миколаїв, Чернівці, Львів, Житомир, Вінниця, Херсон, Запоріжжя, Хмельницький, Очаків, Полтава, Харків, Київ, Суми, Крим, Івано-Франківськ, Черкаси, Одеса, Кропивницький, Ізмаїл, Бобринець, Галич, Городище, Дніпро, Дрогобич, Кагарлик, Мукачеве, Овруч, Рені.

II. Токіо, Рига, Баку, Париж, Лондон, Єреван, Делі, Краків, Варшава, Андорра, Рим, Генуя, Вільнюс, Юрмала, Аддис-Абеба, Афіни, Кабул, Кіото, Манагуа, Прага, Братислава, Загреб.

III. Румунія, Перу, Греція, Кенія, Марокко, Англія, Вірменія, Угорщина, Естонія, Лаос, Аджарія, Мордовія, Китай, Італія, Америка, Нігерія, Єгипет, Зімбабве, Ірак, Мексика, Норвегія, Шрі-Ланка, Хорватія, Куба, Латвія, Литва, Камбоджа, Нігерія, Кіпр, Франція, Сомалі, Конго, Ізраїль.

Вправа 87. У поданих іменниках виділіть суфікси емоційної оцінки, з'ясуйте, якого значення вони надають словам.

Дідусь, матінка, ліжечко, дитинонька, малятко, вітерець, вітрисько, вітрище, оченята, очиці, очки, очиська, зіронька, квіточка, промінчик, Михайло, Михайлик, Михась, золотко, листячко, Тетянка, холодочок, джерельце, татко, татусь, татуньо, ластовенятко, білчєня, здоровило, зозуленька, рукавичка, носище, носик, дідуган, бабуся, бабуня, бабця, вовчисько, вовчик.

Вправа 88. З'ясуйте, які іменники утворені суфіксальним способом і які безафіксним. Визначте засоби творення.

Друкування, друкар, друк; задум, думка, думання; зеленуватість, зелень; синява, синюватість, синь, синька; висота, височінь, вись; розлука, розлучення; веснонька, провесінь, провесна; політ, виліт, льотчик, літання; далечінь, даль, далина; сполучення, сполука; забава, забавляння, забавка; збірка, вибір, вибори; юнак, юнацтво, юнь; мовлення, розмова, прмова; зимонька, передзим'я, зимівля, зимування, озимки.

Вправа 89. Утворіть прикметники за допомогою суфіксів -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -енн-, -езн- і запишіть їх. З'ясуйте, які словотвірні значення виражають ці прикметники.

Жовтий, зелений, блідий, високий, довгий, тонкий, широкий, важкий, добрий, злий, великий, здоровий, молодий, старий, малий.

Вправа 90. Від поданих слів утворіть прикметники із значенням інтенсивного вияву ознаки (-ист-, -езн-/елезн-, -еньк-, -есеньк-/ісіньк-, -юсіньк-, -енн-, -уч-/юч-). Запишіть їх.

Росяний, широкий, короткий, дрібний, малий, високий, кислий, глибокий, міцний.

Вправа 91. За допомогою суфіксів -аст-/яст-, -уват-/юват-, -ав-/яв- утворіть прикметники із значенням неповного вияву ознаки. З'ясуйте, які прикметники беруть участь у творенні слів із таким значенням, у чому полягає відмінність суфіксів.

Вправа 92. Утворіть від власних назв прикметники, зверніть увагу на зміни, що сталися при творенні.

Ладога, Іртиш, Кременчук, Буг, Дрогобич, Калуга, Вінниця, Овруч, Запоріжжя, Буялик, Сиваш, Прилуки, Кагарлик, Норвегія,

Вишній Волочок, Золотоноша, Арциз, Березолуки, Бучач, Вороніж, Гадяч, Гірник, Голуба Затока, Городок, Калуш.

Вправа 93. Зредагуйте подані відносні прикметники. Поясніть творення і правопис прикметників, основа яких закінчується на задньоязикові та шиплячі приголосні.

Кобелякський, каланчачський, кочетокський, коломакський, коротичський, криворіжський, новобугський, калачський, парижський, палехський, сергачський, козакський, запоріжський, бангладешський, французський, льєжський, єдинбургський, ірацький, вінніпегський, шербрукський, рижський, люксембуржський, лейпцигський, магдебуржський, нюрнбержський, галичський, чикагський, пражський, кременчузький.

Вправа 94. Від поданих імен утворіть присвійні прикметники. Зразок: Іван – Іванів, Іванова, Іванове.

Софія, Ольга, Матвій, Артем, Василь, Валерія, Валерій, Марія, Микола, Галина, Галинка, Олесь, Олеся, Віталій, Віталія, Віталіна, Лука, Наталя, Наталія, Наталка, Степан, Сашко, Олександр.

Вправа 95. Від поданих загальних назв утворіть присвійні прикметники, виділіть суфікси, за допомогою яких утворено слова. 5 прикметників введіть у речення.

Свекруха, батько, мати, слюсар, директор, сестричка, орел, тітка, тітонька, дочка, черепаха, риба, комар, страус, лев, князь, ластівка, донька.

Вправа 96*. Запишіть присвійні прикметники, утворені від імен членів вашої родини в усіх родових формах.

Вправа 97. Впишіть складні прикметники, поясніть їхнє творення та правопис.

1. Увечері небо стає сірувато-рожевим. 2. На тлі оранжево-попелястої зірниці чорні зграї ворон, що летять на ночівлю, розпростерши крила, здаються якимись фантастичними істотами. 3. Стебло м'яти вкрите численними темно-зеленими листками ланцетоподібної форми. 4. Рослина морозостійка, світло- та вологолюбива. 5. Порядок у Нью-Йорку підтримують 4 тисячі поліцейських, причому 1200 несуть цілодобову варту навколо

готелю, де відбувається засідання. 6. Ще одним розповсюдженим серед податківців порушень є “надання незаконних переваг фізичним і юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів або рішень”. 7. США скористалися своїм правом вето в Раді Безпеки і заблокували продовження на чергові півроку мандата міжнародних миротворчих сил у Боснії. 8. Це найяскравіше виражено в орієнтації Соцпартії та суспільно-політичних сил, які її підтримують, на необхідність конституційних змін (СВ).

Вправа 98. Визначте у словах префікси, з’ясуйте їхню роль у будові слова.

I. Премудрий, зашелестіти, міжнародний, сфотографувати, надпотужний, переїсти, закороткий, передмістя, пасинок, праліс, підписати, заозер’я, допрацювати, безкультурний, суцвіття, співавтор.

II. Задумати, пресмачний, знеболити, надпотужний, Причорномор’я, піднести, подарувати, затісний, позамовний, узлісся, пагорб, Задесення, знебарвити, прадавній, дочитати, перехвалити, найвідповідальніший.

Вправа 99. Визначте у словах суфікси, з’ясуйте їхні функції при творенні слів різних частин мови.

I. Друкування, зручніший, жіноцтво, левовий, жовтявий, одесит, київський, львів’янка, деревце, міркування, синявий, широченний, добрячий, лікувати, квіточка, птаство, їсточки, Ганнин.

II. Літній, диванчик, синіший, мовлення, мудрість, апаратура, студентство, донечка, українець, зіронька, Одещина, молодюсінський, спатоньки, пінистий, друкувати, споживання.

Вправа 100. Доберіть приклади дієслів, які утворено суфіксальним способом від іменників таких лексико-семантичних груп: назви осіб за різноманітними ознаками, назви конкретних предметів, місць, часу, абстрактні назви. Назвіть групи іменників, від яких не творяться дієслова.

Вправа 101. Подайте приклади дієслів, утворених від прикметників із значенням позитивної, негативної, зовнішньої та кольорової характеристики за допомогою суфіксів. Скажіть, від яких прикметників не творяться суфіксальні дієслова.

Вправа 102. За допомогою суфіксів -и-, -і-, -ну-, -а-, -ича-, -ува-, -ізува-, -фікува- утворіть відприкметникові дієслова.

Вправа 103. З'ясуйте, що виражають дієслова із суфіксами -ота-, -оті-; -ну-, -ону-, від яких дієслів вони творяться, чим відрізняються між собою.

Булькотати – булькотіти, грюкотати – грюкотіти, тупотати – тупотіти, цокотати – цокотіти, ляскотати – ляскотіти, тріскотати – тріскотіти, нявкотіти; крикнути – крикнути, свиснути, тріпотати – тріпотіти, кліпнути, сіпнути, кольнути.

Вправа 104. Назвіть суфікси, які творять нестливі форми інфінітива, подайте приклади.

Вправа 105. Перепишіть подані дієслова у чотири колонки: 1) суфіксально-постфіксальні, 2) префіксально-суфіксально-постфіксальні, 3) префіксально-постфіксальні; 4) префіксальні утворення. Скажіть, від яких частин мови творяться такі дієслова.

Брататися, розчесатися, заручитися, гуртуватися, утрадиційнитися, знекровити, чужатися, обмовитися, просльозитися, умитися, переглядатися, відіспатися, засніжитися, розвеселитися, заслухатися, одягатися, родичатися, змилосердитися, розпогодитися, вдуматися, прогулятися, дратуватися, погодитися.

Вправа 106. З'ясуйте, від якої частини мови творяться дієслова префіксальним способом. Скажіть, які дієслова не здатні утворювати за допомогою префіксів похідні слова. Назвіть слов'янські й запозичені префікси, наведіть приклади слів із ними.

Вправа 107. Запишіть конфіксальні дієслова, що походять від поданих слів.

Звук, сирота, світло, корінь, зброя, секрет; молодий, веселий, багатий, досконалий; троє, десять; свій, сам; повсюди.

Вправа 108. З'ясуйте, від яких основ і за допомогою яких суфіксів утворено подані дієслова. Скажіть, від іменників з яким значенням не можуть творитися суфіксальні дієслова.

Дрібніти, білити, сильнішати, філософствувати, передувати, інтерв'ювати, моралізувати, панувати, рубонутути, гуркотіти, дунути.

Вправа 109. *Запишіть прислівники, утворені від поданих прикметників за допомогою суфіксів -о, -е. З'ясуйте, від яких частин мови і якими способами творяться прислівники, поясніть закономірність уживання суфіксів у них.*

Довгий, актуальний, популярний, гарячий, складний, сліпучий, творчий, обґрунтований, ліпший, добрий, кращий, незрівнянний, зелений, широкий, важливий, дужий, рішучий.

Вправа 110. *Поясніть спосіб творення прислівників, поставте наголос.*

I. По-українському, по-українськи, позавчора, наверх, вбік, пошепки, вкупі, верхи, влітку, літом, додолу, зблизька, босоніж, зозла, нагору, кругом, спереду, звечора, по-різному, зрештою, поперше, стрілою, зроду, навік, щодень, дотепер, скоса, проїздом, премудро, спересердя.

II. Спочатку, вручну, знадвору, мимохідь, дедалі, поєвропейськи, часто-густо, по-соціалдемократичному, щосезону, всемеро, засвітла, якнайдовше, внічию, тихо-тихо, впорожні, видимо-невидимо, попідгір'ю, внаслідок, ззамолоду, ліворуч, по-німецьки, весною, слідом, щопонеділка, силоміць, вперше, всередині, задалеко, напам'ять, ось-ось.

Вправа 111. *Складіть речення з поданими прислівниками і співзвучними з ними словами. З'ясуйте, як утворені прислівники.*

Востаннє – в останнє, по-нашому – по нашому, нагору – на гору, вперше – в перше, доволі – до волі, вголос – в голос, нарешті – на решті, набік – на бік, чимало – чи мало.

Вправа 112. *Визначте, числівники якого розряду творяться за допомогою суфіксів -ой- та -ер-. Наведіть приклади. Поміркуйте, як утворено числівники інших розрядів.*

Вправа 113. *Поясніть спосіб творення індивідуально-авторських неологізмів, підібравши слова, подібні за способом творення.*

Акордитися, заспідничений, ювілеїти, Недуженегідник, слово-федерація, неомузений, весно-ясний, цвіт, гуслити, узоритись, аркодужний, цілунити, розпрозорений, збільшовичений, гіркомовний, прудкокрилий, людинозвірі, світобудування, сонцегрій, бризь, перезмарюватися, радіоцвіркун, одноманіть, свіжолистий, золотінь, срібносльозий, небознавство, яснотканий.

Вправа 114*. Установіть спосіб творення індивідуально-авторських неологізмів, самостійно виписаних із публіцистичних або художніх текстів. Паспортизуйте їх. Назвіть способи творення неологізмів.

Вправа 115. Із поданих речень випишіть авторські новотвори. Поясніть, як вони утворені, розкрийте їхню стилістичну функцію.

1. Біль вмира у грандіознім сонцестані (І. Драч). 2. Арфами, арфами – золотими, голосними обізвалися гаї Самодзвонними: Йде весна Запашна, Квітами-перлами закосичена (П. Тичина). 3. У сполохах кінострічки, в ритмі гравюри, В розмивищах кіноварі, в розхльостаності життя, Це одна даність – намалювати її таку... (І. Драч). 4. В нас-бо кожен із вас і в душі чорнобрович: будь безстрашним в житті, будь на подвиг готов! (П. Тичина). 5. Думами, думами – наче море кораблями, переповнилась блакить Ніжнотонними: Буде бій Вогневий! (П. Тичина). 6. У присмеркові доброї дібровості пшеничний присмак скошеного дня. На крутосхилах срібної дніпровості сідлає вічність чорного коня (Л. Костенко). 7. І з-під хмар-снігурів Сніговіється даль-хитавиця... (М. Вінграновський) 8. Садками ходить брунькоцвіт, А в небі злотозор! (П. Тичина) 9. Зелено, березово ти шуміла вчора, листом кучерявая, станом білокора (А. Малишко).

Вправа 116. За моделями українського словотворення утворіть власні неологізми.

Вправа 117. Виявіть індивідуально-авторські неологізми, виписані з преси. З'ясуйте, яким чином і з якою метою вони утворені.

1. Серед розсипу заветованих президентом законів цього дня було близько десятка – соціального спрямування (СВ). 2. Здоров'я

Вам, Петре Миколайовичу, і успіхів у спільній борні! Сільськовистяни (СВ). 3. А перед президентськими виборами Кучма особисто ветував ... ухвалений Верховною Радою закон про перерахування в бюджет волковського фонду "Соціальний захист" для безплатної освіти й медицини... (СВ). 4. Обурило черкаських масмедійників те, що їх не пустили на чергове засідання міської ради, яке відбулося в закритому режимі, хоча самі депутати такого рішення не приймали. 5. Якщо все вдасться, то замість звичного і не дуже загосподарьованого зеленого газону між «Мінською» та «Оболонню» буде суцільний пасаж із підведеним транспортом (Хр.). 6. Хіба ж можуть бути чимось гірші видатні вітчизняні кріслократи? (СВ).

Вправа 118. Напишіть текст, використавши власні неологізми, умотивуйте їхнє творення й використання.

Вправа 119*. Доберіть із засобів масової інформації 5-10 речень із вжитими складними словами, обґрунтуйте їхній правопис.

Вправа 120. Складіть речення з поданими складними прислівниками і співзвучними з ними словами. Пригадайте, від чого залежить написання складних прислівників.

Навіки – на віки, всередині – в середині, вперше – в перше, назустріч – на зустріч, по-вашому – по вашому, по друге – по-друге, якось – як ось, догори – до гори.

Вправа 121. Поясніть правопис складних слів, виписаних із газети, застосувавши до правил їхнього правопису різні принципи орфографії.

Правоохоронці, співпраця, співробітництво, прес-конференція, самовідданість, вогнеборці, Івано-Франківськ, міні-маркет, зловмисники, іванофранківець, Водохрещення, форс-мажорний, слідчо-оперативний, Нижньогірськ, вибухотехнічний, миротворці, словосполучення, загальнодержавний, загальновідомий, красномовний, добровільний, генерал-майор, пожежно-технічний, професорсько-викладацький, редакційно-видавничий, автогонщик-інструктор, законодавство, прес-секретар, правопорушення, двоцентровий, військовослужбовець, п'ятсот, дорожньо-патрульний,

державтоінспектор, віч-на-віч, світло-коричневий, вогнеборський (ІЗ).

Вправа 122. Доберіть по кілька прикладів складних прикметників, утворених від словосполучень іменника й прикметника та двох прикметників.

Вправа 123. Запишіть складні прикметники на позначення кольору, утворені на основі порівняння.

Зразок: салатно-зелений, солом'яно-жовтий.

Вправа 124. Умотивуйте правопис складних слів, що з'являються в пресі. Додайте свої приклади.

1. Обезгрошення народу шляхом організованої супергіперінфляції, викрадення заощаджень і організації знаменитих...трестів (СВ). 2. Останнім часом позиції черкащан ще більше зміцніли: партнером заводу стала компанія-газотрейдер "Енерготрансінвест", яка взяла завод під своє управління (СВ). 3. Цьогорічна жнивна кампанія на Полтавщині дедалі більше нагадує розкручену піар-акцію, в якій задіяне високе обласне керівництво (СВ). 4. Та ж висока патетика, таке ж заподадливе чиношанування (СВ). 5. Географічна карта з синіми морями, світло-коричневими узвишсями, радісно-зеленими врожайними долинами – спогад із дитинства (СВ). 6. Яка користь від тих поїздок, сказати важко, але вони неодмінно супроводжувалися розгорнутими фоторепортажами у підлеглий владі пресі, головним героєм яких, звичайно ж, є губернатор-голова (СВ). 7. Уже оголошено, що сім'ї терористів-самогубців виселятимуть за межі автономії, їхні будинки буде зруйновано, а майно конфісковано (СВ). 8. Знову трагедія. Цього разу – на шахті депутата-олігарха Юхима Звягільського (СВ). 9. Як наголосили у прес-службі Міністерства закордонних справ, нині в Македонії очікують делегацію вишгородської адміністрації та представників бізнес-структур (Хр.).

Вправа 125*. Переглядаючи телепередачі українських каналів, запишіть 8-10 прикладів складних слів, які з'явилися останнім часом. Поясніть їхній правопис.

Вправа 126. Від поданих словосполучень утворіть складні прикметники, назвіть спосіб творення, поясніть написання складних слів. З 5 утвореними словами складіть речення.

Культура і побут, подібний до крил, середні віки, народна поезія, 26 томів, життєва необхідність, захищати від сонця, східні слов'яни, знати край, мова і література, висока освіта, Новий рік, висока ефективність, чинити добро, три дні, перша черга.

Вправа 127. Запишіть прізвища та імена по батькові своїх однокурсників, виділіть суфікси в іменах по батькові.

Вправа 128. Утворіть імена по батькові для осіб чоловічої й жіночої статі.

Олег, Артем, Василь, Микола, Віталій, Іван, Петро, Григорій, Григійр, Юрій, Сава, Яків, Олександр, Лука, Сергій, Михайло, Микита, Валерій, Федір, Кузьма, Ігор, Олексій.

Тестові завдання

I. У якому рядку всі іменники утворено суфіксальним способом?

1. Правнук, вихователь, подорожник, вишивка, зліт.
2. Синочок, передзвін, сестричка, Прикарпаття, довідка.
3. Верболози, димар, чайник, розклад, вибори.
4. Законодавство, вихід, складач, доказ, передвечір'я.
5. Вовчиха, селище, квіточка, рученька, пісняр.

II. У якому рядку всі іменники утворено префіксальним способом?

1. Книга, школяр, рівнина, доброта, сіно.
2. Гість, лікар, яструб, виліт, правнук.
3. Задумати, перепрацювати, підгрупа, прамова, прабабуся.
4. Дівчина, візок, вовчище, бігун, сінце.
5. Носоріг, чотирикутник, чорнослив, краєвид, радіокомітет.

III. У якому рядку всі іменники утворено складанням основ або слів?

1. Побережжя, бездушшя, суперклас, неділя, напад.
2. Заголовок, контрнаступ, чорноморець, всюдихід, мореплав.
3. Важкоатлет, дощомір, землетрус, життєпис, водограй.
4. Дітвора, слухання, півгодини, Прикарпаття, співрозмовник.

5. Жар-птиця, піднебесся, підземелля, ключик, татусь.

IV. Яким способом утворено іменники прабатьківщина, підстанція, присмак, незгода, суперклас?

1. Префіксально-суфіксальним.
2. Префіксальним.
3. Суфіксальним.
4. Складанням основ або слів.
5. Морфологічно-синтаксичним.

V. У якому рядку всі іменники утворено префіксально-суфіксальним способом?

1. Моряк, пекарня, байкар, горянка, житель.
2. Нагрудник, безсилість, безрукавка, безхребетний, відлюдність.
3. Пловчиха, олівець, берізка, переклад, чорноморець.
4. Боксер, українець, вівсянка, заспів, недогляд.
5. Водичка, перехід, морозець, переклад, законодавство.

VI. Яким способом утворено іменники лісотундра, землемір, Святвечір, сторіччя:

1. Суфіксальним.
2. Префіксальним.
3. Префіксально-суфіксальним.
4. Морфолого-синтаксичним.
5. Складанням основ або слів.

VII. Яким способом утворено іменники диспетчерська, майбутнє, злакові, варенична?

1. Лексико-семантичним.
2. Лексико-синтаксичним.
3. Морфолого-синтаксичним.
4. Складанням слів.
5. Суфіксальним.

VIII. Яким способом утворено іменники байка, провідник, вечірка, бар, бокс?

1. Лексико-синтаксичним.
2. Лексико-семантичним.
3. Морфолого-синтаксичним.

4. Суфіксальним.
5. Складанням основ.

IX. Яким способом утворено іменники Панібудьласка, одинадцять, пройдисвіт, вищевикладений?

1. Морфолого-синтаксичним.
2. Лексико-синтаксичним.
3. Лексико-семантичним.
4. Складанням слів.
5. Складанням основ.

X. Яким способом утворено іменники нацбанк, профком, універмаг, санепідемстанція?

1. Морфолого-синтаксичним.
2. Лексико-семантичним.
3. Лексико-синтаксичним.
4. Аббревіацією.
5. Складанням основ або слів.

XI. У якому рядку прикметники утворено префіксальним способом?

1. Вишневий, життєвий, низинний, болотний, калиновий.
2. Надвисокий, небілий, безчесний, заширокий, праісторичний.
3. Буковий, дощовий, газетний, величезний, маленький.
4. Літній, осінній, вересневий, український, учнівський.
5. Мамин, сестрин, заячий, фальшивий, зерновий.

XII. У якому рядку прикметники утворено конфіксальним способом?

1. Чепурненький, сусідський, яснесенький, тихесенький, освітянський.
2. Безмежний, зарубіжний, надмірний, неосяжний, нездоланний.
3. Лісний, вузлуватий, голубиний, біленький, грубуватий.
4. Тоненький, близенький, суттєвий, широкуватий, вузенький.
5. Мисливський, рибальський, степовий, глиняний, хмарний.

XIII. У якому рядку прикметники утворено суфіксальним способом?

1. Здоровенний, надпотужний, надмірний, холоднючий, зернистий.

2. Театральний, передсвятковий, сумісний, соковитий, чорненький.
3. Дивний, кислуватий, пообідній, надхмарний, лінивий.
4. Зубастий, мідний, сільський, дубовий, польовий.
5. Хворобливий, лісовий, степовий, надземний, пришкільний.

XIV. У якому рядку прикметники утворено шляхом складання слів або основ?

1. Післявоєнний, поквартальний, віддієслівний, сучасний, дослівний.
2. Сухий, брудний, пісний, чудний, товстий.
3. Безбілетний, міжміський, закарпатський, пришкільний, придністровський.
4. Темно-зелений, самохідний, східнослов'янський, семиразовий, навчально-виховний.
5. Неповторний, трансконтинентальний, ультрамодний, архінебезпечний, безлистий.

XV. Яким способом утворено прикметники кам'яновугільний, малотиражний, високосортний, легкоатлетичний, густолистий?

1. Суфіксальним.
2. Префіксальним.
3. Префіксально-суфіксальним.
4. Сполученням основ або слів.
5. Складанням скорочених основ.

XVI. Яким способом утворено прикметники шестиповерховий, тридобовий, новоутворений, всенародний, малоуявний?

1. Префіксальним.
2. Сполученням основ або слів.
3. Складанням скорочених основ.
4. Префіксально-суфіксальним.
5. Лексико-синтаксичним.

XVII. Яким способом утворено заперечні займенники ніхто, ніщо, ніякий, нічий, ніскільки?

1. Префіксально-суфіксальним.
2. Префіксальним.
3. Суфіксальним.
4. Складанням основ або слів.
5. Складанням скорочених основ.

XVIII. Яким способом утворено неозначені займенники хто-небудь, який-небудь, що-небудь?

1. Префіксальним.
2. Постфіксальним.
3. Префіксально-суфіксальним.
4. Складанням основ або слів.
5. Складанням скорочених основ.

XIX. Яким способом утворено неозначені займенники дехто, дещо, будь-хто, будь-що, деякий?

1. Префіксальним.
2. Суфіксальним.
3. Префіксально-суфіксальним.
4. Складанням основ або слів.
5. Складанням скорочених основ.

XX. У якому рядку видові пари усіх дієслів творяться суфіксальним способом?

1. Впливати, переконувати, шукати, відмежовувати, робити.
2. Усміхатися, перечитувати, допомогти, оволодівати, заробляти.
3. Ступати, підписувати, скошувати, брати, скакати.
4. Скликати, гримати, перевозити, засівати, наголошувати.
5. Витирати, кінчати, ловити, догоджати, писати.

XXI. У якому рядку видові пари усіх дієслів творяться префіксальним способом?

1. Казати, писати, чарувати, псувати.
2. Ходити, носити, возити, ловити, дивитися.
3. Берегти, гуркотіти, вуркотіти, доводити, сміятися.
4. Робити, ломити, сипати, хотіти, читати.
5. Мостити, лити, палахкотіти, радити, дарувати.

XXII. У якому рядку всі прислівники утворено суфіксальним способом?

1. Немилосердно, восени, старанно, жалібно, зрідка.
2. Залюбки, водночас, торік, весело, сумно.
3. Грізно, рідко, невпинно, близько, дорого.
4. Вузько, хистко, радісно, недавно, догори.

5. Гірко, кисло, добре, важко, сьогодні.

XXIII. У якому рядку всі прислівники утворено префіксальним способом?

1. Післязавтра, назавжди, донині, відколи, абияк.
2. Наскрізь, позаторік, ніколи, відколи, стрімголов.
3. Надовго, ніде, відтоді, серйозно, удесятьох.
4. Інколи, незрозуміло, вогко, тихо-тихо, тайкома.
5. Позавчора, занадто, будь-коли, назовсім, двічі.

XXIV. У якому рядку всі прислівники утворено конфіксальним способом?

1. По-військовому, по-новому, донині, по-сусідськи, по-латині.
2. Вп'ятьох, здалеку, замолоду, надвоє, абияк.
3. Звисока, зверху, знизу, по-моєму, вперше.
4. Злегка, абикуди, вгорі, вголос, серйозно.
5. По-твоєму, наново, додому, назавжди, збоку.

XXV. У якому рядку всі прислівники утворено лексико-синтаксичним способом?

1. Праворуч, мивоволі, нашвидкуруч, водночас, розгонисто.
2. Силоміць, ліворуч, самохіть, босоніж, позаторік.
3. Насамперед, торік, воднораз, мимохіть, щодня.
4. Водночас, самовіддано, восени, пліч-о-пліч, вручну.
5. Голіруч, натщесерце, мимохідь, горілиць, втридорога.

XXVI. У якому рядку всі прислівники утворено одним і тим самим способом словотвору?

1. Попідвіконню, спросоння, безмежно, життєрадісно, воднораз.
2. Водночас, обіруч, врізнобіч, мимохідь, навіки.
3. По-німецьки, по-казахському, по-моєму, здалеку, помалу.
4. По-четверте, утьох, позаторік, попідвіконню, вмиль.
5. Пополудні, миттю, поволі, прилюдно, повсякчас.

XXVII. У якому рядку всі похідні прийменники утворено складанням слів?

1. Із-за, з-під, з-попід, з-поза, незважаючи на.
2. З-над, з-між, з-перед, з-поміж, край.
3. З-поперед, з-посеред, з-проміж, побіля, з метою.

4. Поперед, посеред, поза, попри, задля.
5. Проміж, повз, щодо, попід, внаслідок.

XXVIII. Яким способом утворено вигуки жах, господи, матінко, лишенько, горенько?

1. Морфолого-синтаксичним.
2. Лексико-синтаксичним.
3. Лексико-семантичним.
4. Складанням слів.
5. Складанням основ.

Контрольні запитання

1. Обґрунтуйте поняття *морф, морфема, аломорф*.
2. Назвіть принципи виділення морфем.
3. Скажіть, які морфеми називають афіксоїдами.
4. Наведіть приклади унікальних морфем.
5. З'ясуйте, які морфеми називаються омонімічними, синонімічними, антонімічними. Наведіть приклади.
6. Пригадайте, які функції виконують морфеми.
7. Дайте визначення словотвірному типу, словотвірному значенню.
8. Розкажіть про продуктивність і регулярність словотвірного типу.
9. Поміркуйте над суттю кожного способу творення.
10. Вкажіть різновиди морфемного способу.
11. Назвіть типи аббревіатур.
12. Заналізуйте власне українські афікси.
13. Назвіть суфікси емоційної оцінки. Якого значення вони надають словам?
14. Схарактеризуйте okazіональні утворення. Назвіть сфери функціонування таких утворень.

ГРАМАТИКА та ОРФОГРАФІЯ

Повнозначні іменні відмінювані й невідмінювані частини мови

ІМЕННИК

Вправа 129. Визначте загальне лексичне значення кожної частини мови, використавши вірш Дмитра Білоуса “Злитки золоті”.

Як намистини, диво калинове –
частини мови!
Який співець, поет, який письменник
уперше слово вигadaв – іменник?
Іменник. Він взяв собі на плечі
велике діло – визначати речі, –
ім’я, найменування і наймення:
робота. Біль. І радість. І натхнення.
Ну а візьмімо назву – дієслово,
само підказує, що діє слово!
Ще й прикладу на нього не навів,
а вже до півдесятка дієслів!
Прикметник дасть іменнику-предмету
якусь його ознаку чи прикмету.
Числівник може визначить тобі
число речей, порядок при лічбі.
А поспитай звичайного займенника,
за кого він у мові? За іменника!
(Хоч може цей наш скромний посередник
замінювать числівник і прикметник).
Прислівник звук, незмінюваний в мові,
ознаки різні виражать при слові.
Сполучник каже: скромну роль я маю,
але слова я в мові сполучаю.
І частка мовить: слово я службове,
але людині чесно я служу.
І, будьте певні, в інтересах мови
і так, і ні, де треба я скажу.
А вигук може пролунать, як дзвін,
у мові, мабуть, найщиріший він.

Частини мови! Назви наче й звичні
полюбиш їх – красиві, поетичні.

Вправа 130. Визначте лексико-граматичні розряди іменників у поданих текстах.

I. Учасники конференції наголошували на тому, що головна мета громадянської освіти – виховання громадянина демократичного правового суспільства, який повинен мати знання про громадянство, суспільство, права людини, вибори, уміти критично мислити, аналізувати, спілкуватися з іншими людьми, бути толерантними. Громадянська освіта повинна спрямовуватись на розвиток і підтримку внутрішньої свободи людини, створення умов для її практичної діяльності, зосереджувати увагу на вихованні відповідальності за свої дії і свій вибір, розумінні моральних і юридичних обов'язків перед суспільством і особою. Громадянин має реалізувати свої права і свободи, не порушуючи прав і свобод інших людей (ДП).

II.

Ранкова кава

Додайте у ранкову каву цукор мрій.
Хай море гладить язиком солоним
Сорочку вам, а сон збере з-під вій
Ту гіркоту, що серце так холонить.

Додайте в каву зернятка надій,
Що витягнулись з паростків прощення.
Хай буде світло! Ну ж бо, каво, грій,
Незвична каво, спів мого натхнення!

Додайте мудрості найкращого помелу!
Щоб аромат її п'яний був супроводом вам!
І щирість не забудьте, щоб довела
Ранкову каву до готовності і там,

У світі, що чатує непривітно,
Несіть з собою присмак диво-кави.
Цвітійте, світійте, хай в серці сила квітне
Впізнати справжніх й обійти лукавих (М. Забуранна).

Вправа 131. Назвіть семантичні групи назв істот. Які з поданих слів належать до назв неістот?

Мурашка, козуля, мандрівник, русалка, полк, небіжчик, маля, перекладач, лисиця, кошеня, валет, армія, зозуля, бухгалтер, бджола, син, перепілка, зграя.

Вправа 132. Із поданими іменниками складіть речення так, щоб вони позначали загальні та власні назви. З'ясуйте, яким способом утворено власні назви.

Лев, засіць, орел, вовк, сич, козак, коваль, бондар, гончар, стельмах, мельник, столяр, слюсар, верба, зозуля, комар, швець, кушнір, майстер.

Вправа 133. Чи вдалими є подані власні назви? Обґрунтуйте свою думку.

Варвара Арнольдівна, Марія Альбертівна, Альфред Йосипович, Сніжана Микитівна, Едмунд Трохимович, Матильда Кириченко, Бернард Іваненко, Сидір Елісашвілі, Діана Качура.

Вправа 134. До кожної тематичної групи речовинних іменників доберіть по 2-3 приклади назв:

1) харчових продуктів; 2) корисних копалин, металів; 3) тканин; 4) ліків; 5) будівельних матеріалів; 6) зернових, плодових, овочевих культур.

Вправа 135. Визначте, які семантичні групи іменників представлені речовинними назвами, за якої умови іменники з речовинним значенням можуть мати форму множини.

Халва, супрастин, мадаполам, бурштин, ожина, ячмінь, штапель, смородина, срібло, пшениця, септефрил, петрушка, вершки, цукерка, оксамит, какао, вапно, паляниця, агат, калина, мідь, мед, компот, квасоля, крепдешин, алмаз.

Вправа 136. З'ясуйте морфологічні ознаки речовинних іменників.

І. До чого ж гарно й весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо – геть-чисто все зелене та буйне. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. Рослини лізли одна на одну, переплітались, душились, дерлися на хлів, на стріху, повзли на тин. А

вздовж тину, за старою повіткою, росли великі кущі смородини, бузини і ще якихось невідомих рослин. Там неслися кури нишком од матері і різне дрібне птаство. А соняшника, а маку, буряків, лободи, кропу, моркви! А малини – красної, білої! А вишень, а груш солодких! (О. Довженко).

II. Пустельнішає город – і все більше заповнюється погріб. В одному кутку лежать гарбузи, біля них – буряки, морква, і під самісіньку стелю сягає гора картоплі. Стоять діжки з квашеною капустою, з яблуками, з огірками, з помідорами. І над усіма запахами панує дух кропу, яким перекладено огірки, і трохи слабший – запах шабельних листків хрону, який також упокоївся в діжці поміж огірків. Лежать біля діжок із солінням тверді та дзвінкі головки капусти, і, коли торкнешся до котрої, листя невдоволено, ніби аж погрозово порипує. Причаїлася, задрімала редька. Біліють довгі і кістляві корені хрону, викопані з тою думкою, що нічого не пропаде, все згодиться, а біля хрону – розломисте листя петрушки, і також біліє розгалужене, худе корінняччя (За Є. Гуцалом).

Вправа 137*. Випишіть із засобів масової інформації речення, у яких речовинні іменники вживалися б у множині.

Вправа 138. Подайте 10 прикладів іменників, у яких збірність виявляється на словотвірному рівні.

Вправа 139. До поданих збірних іменників доберіть слова спільного кореня, які мають форми однини та множини. Виділіть суфікси, за допомогою яких утворюються збірні іменники.

Птаство, мишва, професура, дітвора, осичняк, братія, агентура, людство, вороння, віття, мушва, апаратура, горішник, листя, верб'я, тоннаж, жінота.

Вправа 140. Серед поданих збірних іменників виявіть зайві слова, уведіть їх у контекст. Визначте, чим відрізняються ці слова від збірних іменників.

Березняк, комісія, гарбузиння, садовина, проблематика, народ, товариство, контингент, професура, екіпаж.

Вправа 141. *Із поданими словами складіть речення та скажіть, до якої семантико-граматичної категорії вони належать.*

Обговорення, розгляд, попередження, інформація, радість, творення, вибір, уживання, багатство, особливість, аналіз, інтенсивність, порушення.

Вправа 142. *Іменники поділіть на три групи: а) які мають форми однини й множини; б) які мають лише форми однини; в) які мають лише форми множини.*

Будинок, тепло, тиша, дим, срібло, Україна, ножиці, сонце, місяць, відлуння, молодість, пень, окуляри, новина, канікули, Татри, дріжджі, зелень, молоко, доба, пахощі, дружба, біганина, шахи, санки, сум, джинси, цукор, дослідження, примірник, друк, Конституція, олово, масаж, вітання, воля, листівка, свято, мир, країна, слава, самотність, перспектива, ліки.

Вправа 143. *Назвіть тематичну групу: а) множинних іменників; б) однинних іменників. Виділені слова введіть у контекст.*

а) шорти, сутінки, любові, Карпати, **надра**, **жнива**, оглядини, **фінанси**, Черкаси, лижі, заручини, **дебати**, прикрощі, нарди, ліки, аплодисменти, іменини, Афіни, переговори; б) деканат, сум, Дніпро, **жіноцтво**, любов, глина, **люд**, ненависть, гречка, агентура, визначення, надія, **сподівання**, срібло, молодь, Крим, агроус.

Вправа 144. *До поданих слів запишіть, якщо можливо, форми множини. З'ясуйте значеннєву співвідносність слів кожної пари.*

Шовк, позиція, праця, комерція, історія, конституція, відпочинок, вода, курс, інформація, вогонь, поезія, стиль, висота, реакція, погляд, журба, порядок, хвилювання.

Вправа 145. *Проаналізуйте вживання однини і множини іменників.*

Шовк, позиція, праця, комерція, історія, конституція, відпочинок, вода, курс, інформація, вогонь, поезія, стиль, висота, реакція, погляд, журба, порядок, хвилювання.

Вправа 146. *Зредагуйте речення.*

1. Фірма виготовляє друковану рекламну продукцію з паперів різного сорту. 2. Учні з середньою освітою забезпечуються обмундируваннями та стипендіями. 3. Вступники подають на ім'я директора заяви, документи про освіту і довідки про стан здоров'я. 4. Читачі з науковими ступенями можуть замовляти книжки по телефону. 5. Рашпіль призначений для обробок металів, шкір, дерев. 6. МП “Яблуневий цвіт” приймає заявки на проведення урочистостей, весіль, дня народжень. 7. Рік у рік міцніють зв'язки виробництва з науками, і це приносить результат – розширюються асортименти (За Г. Волкотруб).

Вправа 147. Порівняйте використання виділених форм числа іменників, доведіть правильність їхнього уживання.

1. Липень турботливий і завбачливий збере грозу, виплачється **дощем** на перегріті груди землі, облиє газони та **асфальт** вулиць і площ, збагатить озоном повітря, і дихати краще (3 газ.). 2. Ішов я від батька з глухого села у город далекий полями: Обмиті **дощами** та шумами трав **Шляхи** пригинались в степу до канав, За гори під сонце лягали (Т. Осьмачка). 3. Волами тоді їхали мимо верб, давнім цим чумацьким **шляхом**, де тоді ще не передбачались ніякі **асфальти** (О.Гончар). 4. ... **Сніг**, що почав зриватися з неба великими вогкими шматтями, засліплював очі і далі як за чотири хати нічого не видно було (М. Хвильовий). 5. Нехай зима **сніги** несе, Хай вітер свище, хай морози – Здолає молодість усе! (С. Олійник).

Вправа 148. Доберіть 3-5 прикладів однинних іменників, які можуть мати форму множини, але зі зміною значення.

Вправа 149. Складіть три пари речень, в одному з них використавши речовинний іменник в однині, у другому – той самий іменник у множині. Доведіть правильність уживання форми однини чи множини.

Вправа 150. Подані іменники, які вживаються тільки в однині, запишіть, згрупувавши за значенням: назви страв і сипучих речовин; кущів і злаків; збірних понять; узагальненої дії чи стану; власні назви; пори року; узагальненої ознаки; мінералів, металів.

Витривалість, студентство, Оксана, весна, смола, горобина, ввічливість, гречка, гнів, криця, малина, борщ, роздум, Україна, золото, гайвороння, міць, гранат, печаль, суп, борошно, чай, зима, квасолиння, ліщина, олово, рубін.

Вправа 151. Визначте рід поданих нижче іменників. Укажіть, на основі яких семантичних, морфологічних або синтаксичних ознак вони належать до певного роду.

Груша, м'якість, пальто, дідусь, хлоп'я, ніч, мати, сім'я, море, Світлана, плащ, плече, Ілля, батько, каченя, вода, сутінь, дискета, диск, програма, вікно, півень, кошеня, мудрість, доповідь, свекруха, ледащо, бідолаха, Надія, вартість, буряк, плем'я, диплом, метелик, пшениця, дорога, липа, небо, журавель, Україна.

Вправа 152. Визначте граматичну категорію роду іменників.

Посуд, дрож, пара, колі, мігрень, продаж, стебло, кенгуру, путь, полин, дріб, Псалтир, накип, собака, купіль, кір, фальш, шаль, живопис, бюро, райвно, сирота, антресоль, вермішель, ретуш, сутінь, толь, фенхель, бешамель, нехворощ, фланель, тюль, перекис, степінь, шагрень, харч, каніфоль, заполоч.

Вправа 153. Доберіть означення до наведених слів.

Папороть, консоль, шампунь, насип, кахель, рояль, дрож, сажень, аерозоль, зяб, перекис, бандероль, Псалтир, антресоль, нежить, емаль, тунель, філігрань, біль, путь, степ, полин.

Вправа 154. Оберіть граматичну форму прикметника чи займенника відповідно до роду іменника.

1. Витончені меблі й (золотисто-кремовий) (тюль) підкреслювали незвичність того, що відбувалось. 2. Укажіть, за (який) (адреса) ви мешкаєте. 3. (Гострий) (головний) (біль), гіркий тягар у серці не давав спокою впродовж цілого дня. 4. Сучасний тваринний світ (український) (степ) репрезентовано такими тваринами, як зайці, хом'яки, ховрахи, бабаки, вовки, борсуки, лисиці. 5. На високих місцях видніється (гіркий) полин, що п'янить своїми пахощами. 6. Віталік довго очікував на (іноземний) бандероль з необхідними ліками для військових.

Вправа 155. *Складіть речення, сполучаючи іменники з дієсловами минулого часу або прикметниками.*

ЕОМ, колі, НЛО, імпресаріо, фрекен, марабу, тореро, бістро, кольрабі, бра, комюніке, Осло, УВС, конференсьє, ЦГЗ, Сан-Дієго, мотто, мсьє, муліне, есе, динго, Глазго, вето, бефстроганов, авеню, парі, Сухумі, шансоньє, броколі, тріо.

Вправа 156. *Запишіть 5-10 невідмінюваних слів, введіть їх у контекст, визначте категорію роду.*

Вправа 157*. *Із газетних матеріалів (один номер українськомовної газети) виберіть речення, у яких уживаються невідмінювані слова. Зверніть увагу на вжиті при них означення-прикметники й присудки-дієслова в минулому часі.*

Вправа 158. *Згадайте і запишіть 10 іменників спільного роду. Складіть із ними (на вибір) 5 речень. З'ясуйте, що впливає на визначення категорії роду таких слів.*

Вправа 159. *З'ясуйте, чи правильно утворені родові пари поданих назв осіб.*

Компаньйон – компаньйонка, китаєць – китайка, балетмейстер – балерина, дипломант – дипломантка, технік – технічка, штукатур – штукатурка, поет – поетеса, лаборант – лаборантка, голландець – голанка, аспірант – аспірантка, олімпієць – олімпійка, грек – гречанка, масажер – масажистка, кравець – кравчиня, кореспондент – кореспондентка, хормейстер – хористка, бандурист – бандуристка, столяр – столярка, школяр – школярка, майстер – майстерка, поляк – полька, актор – акторка, машиніст – машиністка.

Вправа 160. *Визначте відміну й групу поданих іменників. Скажіть, на основі чого здійснено поділ на відміни.*

Уміння, вечір, репортаж, межа, Любов, Дніпро, хворий, коліща, канікули, Цвіліхівська, площа, Ілля, товариш, мати, дитя, редактор, бездоріжжя, дощ, блакить, плем'я, екслібрис, редагування, ворота, текст, видавництво, особистість, бюро, приміщення, пальто, формат, повідомлення, Прилуцький, Марія Герасименко, вість, колонтитул, лелека, сплюха, файл, ім'я, курсив, інтеграція, мережа, шрифт, резюме, анотація, панель, копіювання.

Вправа 161. Запишіть іменники II відміни у формі родового відмінка однини, обґрунтуйте вибір закінчення. Складіть речення з виділеними словами у формі родового відмінка однини.

Жанр, словник, гумор, нарис, Харків, **фейлетон**, рід, спосіб, текст, журналіст, аналіз, словотвір, правопис, тип, роман, **видавець**, **термін**, світ, зал, Роман, ступінь, час, **ювілей**, стрибок, снігопад, майданчик, будинок, характер, образ.

Вправа 162. Визначте групу іменників з основою на -р. Поставте їх у форму родового та орудного відмінків однини.

Мир, писар, перукар, двір, Ігор, газетяр, якір, школяр, вир, капіляр, екземпляр, долар, човняр, стаціонар, командир, секретар, комар, абажур, звір, гусяр, ювіляр, сир, вихор, редактор, сухар, гектар, хутір, пісняр, хабар, друкар, календар, володар, господар, Назар, футляр, диктор, Лазар.

Вправа 163. Запишіть іменники у формі родового відмінка множини.

Ампер, сукня, апельсин, болгарин, сосна, вільха, галичанин, гастролі, городянин, гуслі, дупло, канікули, кілограм, молдаванин, підошва, сандалі, циган, туфель, кухня, поверхня, Дарданелли.

Вправа 164. Визначте форму родового відмінка наведених багатозначних слів і омонімів, врахувавши їх значення.

Вінніпег (місто, озеро), аметист (камінь, мінерал), Алжир (місто, країна), акт (дія, документ), фунт (грошова одиниця, міра ваги), Гібралтар (місто, країна), алмаз (кристал, речовина), рахунок (документ, дія), медіатор (інструмент у музиці, речовина), блок (механізм, об'єднання), бик (тварина, опора), Батерст (місто, острів), бал (одиниця виміру, танцювальний вечір), Балхаш (озеро, місто), Абакан (місто, річка), склад (сховище, частина слова), бліц (фотолампа, шахова партія).

Вправа 165. Запишіть потрібне закінчення, обґрунтуйте свій вибір, подайте можливі варіанти.

1. Подруга мешкає в новому (будинок). 2. Поет присвятив цей вірш (батько). 3. Публіка влаштувала (актор) овацію. 4. Усі учасники олімпіади роз'їхалися по (домівки). 5. Пожежа завдала

(підприємство) значної шкоди. 6. Кожному (турист) пропонують окремий номер. 7. Потрібно придбати канцелярське приладдя (син). 8. Сергій Петрович відвів очі від гостя і повів ними по (кабінет). 9. Твоя професія надає можливість багато їздити по (світ). 10. Мій мозок працював зі швидкістю реактивного (двигун).

Вправа 166. Подайте форму орудного відмінка однини іменників. Визначте, від чого залежить подовження кінцевого приголосного основи.

Ніч, молодість, день, земля, плащ, Надія, сіль, листя, вічність, річ, верба, Ілля Петрович, хлоп'я, сльоза, юність, стаття, мазь, ніж, груша, любов, втеча, зоря, суддя, товариш, уживаність, прикрість, піч, міць.

Вправа 167. Поставте іменники середнього роду у форму родового відмінка множини. Складіть речення, використавши виділені слова у формі непрямих відмінків.

Зусилля, роздоріжжя, враження, управління, узбіччя, озброєння, досягнення, узбережжя, знання, весілля, доручення, нововведення, прощання, почуття, відкриття, закінчення, верховіття.

Вправа 168. Утворіть форму кличного відмінка, мотивувавши вибір закінчення. Подайте можливі варіанти.

І. Олексій Андрійович, Максим Володимирович, Ігор Тимофійович, Олег Юрійович, Григорій Михайлович, Валерій Федорович, Степан Васильович, Богдана Іванівна, Стефанія Григорівна, Марія Олексіївна, Мирослава Вікторівна, Вікторія Петрівна.

ІІ. Пан голова, товариш Андрій, колега, викладач, друг Юрій, доцент Михайлишина, інженер Діброва, вітер, Жадан, мати, юність, лікарі, шановна пані, добродій, Ваша світлість, люб'язна панна Олена, козак Нечай, композитор Чередниченко, редактор Чорна.

Вправа 169. Складіть 10 речень, увівши до них звертання.

Вправа 170. Запишіть наведені нижче власні назви у формі давального відмінка.

І. Шевченко Людмила Юріївна, Шевченко Максим Сергійович, Романюк Лариса Петрівна, Полтавчук Василь Григорович, Пашенко Микола Васильович, Бондар Любов Віталіївна, Лозовий Віктор Олексійович, Перфілов Антон Анатолійович, Зеленюк Марина Володимирівна, Болотова Ганна Ігорівна, Парубіна Юрій Олександрович, Гончаренко Світлана Іванівна, Ткаченко Ігор Микитович, Сімончук Валентин Трохимович, Сич Вадим Віталійович, Палій Людмила Григорівна, Пипенко Тетяна Юріївна, Балан Тамара Олегівна, Грановська Ольга Максимівна, Лойтра Владислав Миколайович.

ІІ. Директор Кравченко Іван Петрович, менеджер Євгенюк Микола Ілліч, посол Музика Денис Андрійович, секретар Федоренко Степан Лукич, професор Бондар Олександр Іванович, редактор Мельниченко Микола Семенович.

Вправа 171. Із поданих речень випишіть іменники III відміни, провідмінійте їх. Поясніть форми орудного відмінка однини.

1. Заготовляють шишки вільхи зимової пори від пізньої осені до початку березня (СВ). 2. З ініціативи Президента України 22 серпня в нашій державі вшановують пам'ять працівників ОВС, які загинули під час виконання службових обов'язків (МУ). 3. Про свідомий інтерес у молоді до правоохоронних ... спеціальностей свідчив той факт, що в день відкритих дверей в Юридичній академії Міністерства внутрішніх справ у Дніпропетровську зібралося чимало гостей – потенційних абітурієнтів вузу (ІЗ). 4. Адже щодня на межі ризику люди в міліцейських погонах березуть чийсь спокій, охороняють законність (МУ).

Вправа 172*. Напишіть лист-звернення до будь-якої пори року, використавши якомога більше звертань.

Вправа 173. виправте помилки у звертаннях, обґрунтуйте виправлення.

Дорогий друг, вірний козаку, Світлано Петрівна, Дьоміне Олександрю Сергійовиче, Степанов Івану Андрійовичу, сину Іванко, шановний редактор і журналісти, мій Харків, Едуарду Дмитровиче, панно Олена, викладаче Ганно Володимирівно, Олег Якович, сестро Оля, Лесе Українка, Марію Степанівно, Іване Петрович, Лілію.

Вправа 174*. Виявіть у газетних матеріалах випадки вживання іменників у кличному відмінку. Прокоментуйте їх.

Вправа 175. Зредагуйте речення, особливу увагу звернувши на відмінкове закінчення іменників.

1. Все це потребує розвитку бази і збільшення її потужності, але це допоможе розширити інформаційне поле університета.
2. Подолавши перепони, які виникали на шляху, система з девізом “Два диплома – два крила” утвердилася і вже святкує перший в своєму житті ювілей. 3. Наступної осені, коли закінчиться програма, наші біологи розкажуть про свої результати науковцям Брюселю, Києва, Одеси та інших міст. 4. Важливим для роботи центра є зв’язки з базовим університетом, де працює багато творчих вчених, викладачів-ентузіастів. 5. Його твори опубліковані в більш, ніж ста країнах, у перекладах на 43 мови, загальним накладом понад 23 мільйонів примірників. 6. Викладачам на 2002 рік побажаю у скрутних умовах підвищення заробітної платні і не втрачати оптимізму (ОУ).

Вправа 176*. З одного номера україномовної газети випишіть усі прізвища та імена авторів. Прізвища провідмініайте, врахувавши особливості їх відмінювання.

Вправа 177*. Провідмініайте прізвища:

а) чоловічі: Кушнір, Лебідь, Швець, Савченко, Перепелиця, Запорожець, Хміль, Кравченко, Максимов, Сухарев, Довгань, Олійник, Карпій, Цюпа;

б) жіночі: Ткачук, Голобородько, Таваліка, Шаповалова, Лозова, Лук’яненко, Мельниченко, Карпинська, Небелюк, Мороз, Скіцановська, Нечитайло, Голод.

Вправа 178. Провідмініайте подані іменники, попередньо визначивши їх відміну та групу.

Вечір, крига, берег, хлоп’я, береза, келих, дитя, Кузя, дьоготь, завзятість, зайча, пальто, мати, гість, Наталія.

Вправа 179. Зредагуйте прізвища, імена та по батькові. Поясніть правопис прізвищ.

Терентьєва Ольга Дмитріївна, Лебедкина Валентина Юрьєвна, Пономарев Константин Олегович, Леонтьєв Владимир Григор'євич, Зубарев Євгеній Ігоревич, Глебова Ірина Артемовна, Гур'єва Наталья Олексіївна, Шінкарьов Андрій Прокофійович, Вязовська Світлана Ільїнішна, Герасименко Лілія Васильовна.

Вправа 180. Запишіть складні іменники у дві колонки: 1) ті, які пишуться разом; 2) ті, які пишуться через дефіс. З'ясуйте їхнє написання.

Чорно/гуз, жар/птиця, штабс/капітан, лексико/графія, мікро/економіка, електро/поїзд, авіа/моторо/будування, віце/адмірал, хліб/сіль, дощо/мір, людино/день, мати/й/мачуха, п'яти/річка, Івасик/Телесик, стоп/кран, зоре/носець, льон/кучерявець, лісо/сплав, радіо/комітет, двох/сот/ліття, лікар/кардіолог, всюди/хід, крово/пивець, прем'єр/міністр, житло/управління, кіловат/година, міні/футбол, вело/трек, іван/та/мар'я, мас/медіа.

Вправа 181. Запишіть слова, з'ясуйте написання частин пів-, напів-, полу- з іменниками.

Пів/книжки, пів/обличчя, напів/освітлений, пів/відра, полу/мисок, пів/аркуша, пів/дюжини, напів/провідник, пів/коло, пів/куля, пів/Одеси, пів/місяця, пів/лимона, напів/сон, пів/юрти, пів/Києва, пів/огірка, напів/темрява, пів/години, пів/ящика, пів/віку, напів/фабрикат, полу/кіпок, пів/класу, пів/України, пів/острів, напів/ява.

Тестові завдання

I. У якому рядку всі іменники жіночого роду?

1. Україна, Київ, Англія, донька, кора.
2. Країна, вітряга, Настуся, Дніпро, Біла Церква.
3. Доповідь, сирота, життя, Україна, сім'я.
4. Дівчисько, голова, капризуля, дідуля, горлиця.
5. Наталка, матуся, Сахара, дівчина, путь.

II. У якому рядку всі іменники чоловічого роду?

1. Суддя, неділя, земля, Ілля, гілля.
2. Лоша, теля, зілля, дівча, круча.
3. Дріб, край, кінь, біль, Сибір.

4. Честь, піч, ніч, путь, доповідь.
5. Книга, душа, земля, староста, голова.

III. У якому рядку не всі іменники належать до одного роду?

1. Дуб, берест, граб, явір, ясен.
2. Путь, біль, степ, дріб, насип.
3. Береза, осика, тополя, калина, сосна.
4. Коліно, ребро, серце, плече, вухо.
5. Шимпанзе, поні, какаду, зебу, фламінго.

IV. У якому рядку всі іменники мають форму тільки множини?

1. Лінощі, веселощі, мудрощі, заздрощі, жнива.
2. Думки, сестри, сім'ї, розмови, двері.
3. Альпи, вулиці, казки, бурі, гори.
4. Вишні, лелеки, долоні, пісні, Суми.
5. Чернівці, міста, країни, ріки, люди.

V. У якому рядку всі іменники мають форму лише однини?

1. Твір, університет, гімназія, школа, інститут.
2. Степи, лінії, ложки, танці, пригоди.
3. Срібло, боротьба, бензин, мед, дітвора.
4. Край, берег, журнал, рушник, кущ.
5. Дзвін, газета, селянин, українець, брат.

VI. У якому рядку не всі іменники належать до твердої групи I відміни?

1. Білка, липа, шапка, Микола, собака.
2. Сторінка, пуща, загадка, круча, тиша.
3. Доброта, віра, малина, Микита, дума.
4. Вишивка, бійка, блузка, хустка, обручка.
5. Помилка, бригада, береза, повага, лопата.

VII. У якому рядку не всі іменники належать до мішаної групи I відміни?

1. Пуща, груша, мережа, площа, подача.
2. Задача, круча, тканина, жінка, доля.
3. Межа, вдача, втеча, листоноша, віддача.
4. Каша, вежа, Саша, здача, тиша.
5. Міша, миша, суша, душа, афіша.

VIII. У якому рядку не всі іменники належать до твердої групи II відміни?

1. Дніпро, підмет, квадрат, гектар, листопад.
2. Хор, оркестр, туман, горизонт, вокзал.
3. Спів, хліб, ключ, плащ, край.
4. Вікно, штаб, вітер, пісок, мед.
5. Розум, слух, інститут, квадрат, атом.

IX. У якому рядку в іменниках I відміни відбувається чергування приголосних [г], [к], [х] у давальному і місцевому відмінках однини?

1. Буряк, друг, сніг, поверх, дах.
2. Луг, крик, берег, мішечок, пісок.
3. Бік, горох, вік, круг, плуг.
4. Нога, рука, муха, тривога, хустка.
5. Вовк, рік, хвалько, сік, зазнайко.

X. Знайдіть рядок, у якому всі іменники не відмінюються:

1. Бра, Торонто, какаду, алое, журі.
2. Кенгуру, садок, Дюма, Ігор, зерно.
3. Кашне, струмок, Гете, гурток, кафе.
4. Гроші, переговори, духи, макарони, Альпи.
5. Душанбе, колібри, замок, колосок, куток.

XI. Знайдіть рядок, у якому всі іменники стоять поза відмінами:

1. Герой, радість, м'яч, поле, тім'я.
2. Село, газета, Чернівці, пюре, таксі.
3. Слово, мова, журналіст, ательє, черговий.
4. Рулон, весілля, ім'я, Карпати, рядок.
5. Радіо, рагу, Альпи, двері, лісничий.

XII. У якому рядку всі іменники I відміни в орудному відмінку однини мають закінчення -єю?

1. Планета, думка, людина, нафта, вода.
2. Тиша, краса, площа, дума, круча.
3. Пшениця, вишня, земля, в'язниця, груша.
4. Рука, мова, актриса, сила, дочка.
5. Акація, ідея, лілея, надія, конвалія.

XIII. У якому рядку всі іменники належать до III відміни?

1. Ягня, плем'я, курча, орленя, ім'я.
2. Честь, сталь, обрій, учитель, стілець.
3. Тополя, вишивка, хустка, мрія, Надія.
4. Спів, хліб, золото, клен, лист.
5. Велич, грубість, сухість, мати, тінь.

XIV. У якому рядку всі іменники II відміни з основою на -р належать до твердої групи відмінювання?

1. Вівчар, лікар, кухар, слюсар, явір.
2. Скляр, гусяр, газетяр, тесляр, різьбяр.
3. Інженер, кар'єр, звір, прапор, муляр.
4. Кобзар, куховар, пустир, касир, ветеринар.
5. Ігор, Якір, лобур, кучер (волосся), нашатир.

XV. У якому рядку всі іменники I відміни у родовому відмінку множини мають нульове закінчення?

1. Свиня, суддя, абрикос, авіамодель, коментар.
2. Миша, тесля, авіаполк, автослюсар, українець.
3. Мрія, вільха, лелека, долоня, розмова.
4. Стаття, гайдамака, австралієць, космонавт, аеропорт.
5. Сім'я, ніздря, автор, шлях, вірус.

XVI. У якому рядку всі іменники II відміни з основою на -р належать до м'якої групи відмінювання?

1. Боксер, твір, гектар, командир, трактор.
2. Календар, кухар, токар, пекар, бібліотекар.
3. Вугляр, газетяр, школяр, гусяр, вапняр.
4. Інженер, злидар, орендар, тесляр, секретар.
5. Бібліотекар, звір, писар, комар, аптекар.

XVII. У якому рядку всі іменники I відміни у називному відмінку множини мають закінчення -и?

1. Вишня, брова, хаща, сторінка, круча.
2. Груша, муха, тривога, площа, бригада.
3. Книжка, перемога, лисиця, пуща, річка.
4. Огорожа, вишивка, легеня, суша, лопата.
5. Загадка, хустка, сестра, рука, помилка.

XVIII. У якому рядку не всі іменники належать до IV відміни?

1. Хлоп'я, тім'я, немовля, каченя, курча.
2. Голуб'я, життя, ім'я, гілля, чуття.
3. Порося, щеня, левеня, лоша, вим'я.
4. Котеня, вороня, вовча, ведмежа, лисеня.
5. Дитя, моля, ім'я, соколя, орля.

XIX. У якому рядку всі іменники II відміни в орудному відмінку однини мають закінчення -ом?

1. Палець, море, горе, кухар, пекар.
2. Село, пісок, поле, ніж, приймач.
3. Вікно, багатир, вівчар, казкар, луг.
4. Вокзал, туман, олівець, хлопець, стадіон.
5. Бік, город, коліно, полотно, прапор.

XX. У якому рядку всі іменники II відміни з основою на -р належать до мішаної групи відмінювання?

1. Стаціонар, бригада, комар, пластир, ювіляр.
2. Лікар, поводитир, Ігор, ліхтар, поштар.
3. Багатир, цегляр, бунтар, казкар, байкар.
4. Школяр, пісняр, повістяр, гусяр, тесляр.
5. Слюсар, інженер, базар, пекар, буквар.

XXI. У якому рядку всі іменники II відміни в орудному відмінку однини мають закінчення -ем?

1. Машиніст, кравець, ткач, відро, серце.
2. Життя, агітатор, кобзар, командир, Ігор.
3. Берег, вальс, телефон, лист, урок.
4. Гонець, горе, плече, лікар, сіяч.
5. Гай, обрій, край, змій, трамвай.

XXII. У якому рядку не всі іменники належать до мішаної групи II відміни?

1. Куш, видовище, школяр, воротар, директор.
2. Каменяр, газетяр, плащ, пляж, повістяр.
3. Ніж, масаж, сховище, плече, вогнище.
4. Товариш, дощ, явище, плащ, матч.
5. Водосховище, вояж, слухач, діяч, глядач.

XXIII. У якому рядку в усіх іменниках III відміни в орудному відмінку подовжуються м'які приголосні?

1. Тінь, ніч, даль, мідь, міць.
2. Зелень, радість, честь, кров, віддаль.
3. Любов, сухість, мазь, синь, мораль.
4. Неповторність, область, піч, акварель, користь.
5. Ненависть, зустріч, велич, педаль, мужність.

XXIV. У якому рядку всі іменники мають у родовому відмінку однини закінчення а(я)?

1. Вік, синтаксис, вітер, грам, понеділок.
2. Кілок, замок, Київ, пес, відмінок.
3. Склад (слова), вид, рід, борщ, спосіб.
4. Пісок, рій, парк, горох, лід.
5. Кодекс, малюнок, хліб, бузок, сир.

XXV. У якому рядку всі іменники II відміни мають у родовому відмінку однини закінчення у(ю)?

1. Вік, Лондон, стіл, тиждень, учень.
2. Мед, університет, вітер, розум, сміх.
3. Гараж, жаль, камінь, Ужгород, рік.
4. Олівець, квадрат, штаб, театр, характер.
5. Зошит, ключ, інститут, парник, коридор.

XXVI. У якому рядку одне слово пишеться через дефіс?

1. Фото/генічність, екс/чемпіон, лейб/медик.
2. Пів/години, перекоти/поле, жень/шень.
3. Соц/мережа, авіа/пошта, авто/мото/гурток.
4. Міні/диктант, інженер/економіст, водо/віддача.
5. Срібло/золото, кімната/музей, авто/транспорт.

XVII. У якому рядку всі складні слова пишуться разом?

1. Гуси/лебеді, фото/альбом, лісо/степ.
2. Море/плавець, радіо/центр, томат-паста.
3. Свят/вечір, електро/терапія, сон/трава.
4. П'яти/річка, стоп/кран, льон/кучерявець.
5. Радіо/комітет, двох/сот/ліття, міні/футбол.

Контрольні запитання

1. Пригадайте, на які розряди за значенням поділяються іменники.
2. Скажіть, у чому полягає різниця між власними назвами й загальними. Відповідь проілюструйте прикладами.
3. З'ясуйте, які іменники належать до спільного роду. Наведіть приклади.
4. Скажіть, як визначається рід незмінюваних іменників іншомовного походження.
5. Сформулюйте думку щодо основи, за якою здійснюється поділ іменників на відміни. Зауважте, іменники яких відмін поділяються на групи.
6. Вкажіть особливості відмінювання іменників I, II, III, IV відміни.
7. Назвіть особливості відмінювання чоловічих та жіночих імен по батькові. Наведіть приклади.
8. Визначте, які особливості відмінювання чоловічих та жіночих прізвищ.
9. Схарактеризуйте особливості відмінювання множинних іменників.

ПРИКМЕТНИК

Вправа 182*. З'ясуйте за тлумачним словником значення прикметників. Зверніть увагу на багатозначні слова.

Банальний, барвистий, блискучий, витончений, брутальний, віроломний, в'юнкий, галантний, гнідий, горезвісний, горішній, гречний, експансивний, жагучий, екстравагантний.

Вправа 183. З'ясуйте семантику слів, що виражають ознаку предмета. Якого розряду ці слова?

1. По зелених бескидах стелиться пасмами туман.
2. Шпилі гір ніби дрімають у сизій млі.
3. А тільки-но бризне сонце з-за низьких хмар, одразу ясніють і хизуються чепурним одягом, погаптованим гінкими смереками, буками та черемшиною, які ясною повинню спадають до звивистого тракту, що стрімко здіймається вгору від райцентру Міжгір'я.
4. Мініатюрні антени, закріплені на липах, дають змогу відстежувати точність, із якою комахи рухаються в напрямку до солодкої субстанції, виявленої першими бджолами з вулика.
5. Натомість сплив гострий камінь-острівець.
6. Церква в селі є, але

потрібна нова – красива, висока, така, щоб була це святиня знана (СВ).

Вправа 184. *Згрупуйте прикметники за тематичними групами (колір, матеріал, розмір, простір, належність, час, зовнішня ознака, внутрішня ознака).*

Сірий, фаянсовий, залізний, брунатний, довгий, сільський, високий, шкільний, лісовий, Петрів, доччин, журавлиний, літній, приморський, травневий, степовий, бавовняний, єгипетський, чуйний, недільний, кримський, цегляний, гірський, ластівчин, риб'ячий, гарний, лагідний, далекий, чистий, кришталевий, шоколадний, ліловий, товстий, кривий, добрий, малиновий.

Вправа 185. *У поданих реченнях виявіть прикметники, установіть їхній розряд за значенням.*

1. За температурним режимом лютий мало чим відрізняється від свого попередника. 2. Якщо відбувається вторгнення арктичного повітря в наші широти, то звичайно бувають великі похолодання. 3. Східні вітри розпочинаються, як правило, зранку, а до ночі вщухають. 4. Пригадаймо минулий рік: після аж занадто теплих сонячних днів до нас завітали колючі північно-східні вітри, які принесли похолодання і навіть сніг. 5. День видався хороший: берези стояли ніби кришталеві, в паморозі, температура повітря вранці 4 градуси морозу, вдень близько нуля, але день безхмарний. 6. Першого лютого Макарів день. 7. Різкі зміни вітру завжди передвісники змін погоди. Вітер за сонцем – до ясної, коли посилюється під час дощу і змінює напрям, треба чекати швидкого потепління (СВ).

Вправа 186. *Подані прикметники поділіть на три групи за значенням, укажіть, яку ознаку виражають прикметники кожного розряду.*

Осінній, чистий, лелечий, завтрашній, скляний, солодкий, стрункий, вечірній, лисячий, фарфоровий, ведмежий, глухий, чіткий, рідний, цінний, Васильків, народний, інформаційний, блідий, зручний, весняний, орлиний.

Вправа 187. *Виявіть випадки переходу прикметників з одного розряду в інший в публіцистичному й художньому стилях.*

І. 1. Липи заливали довкілля медовим запахом тепла і спокою. 2. Боже, за що ти караєш так цю світлу, золоту душу? 3. Вперше в

житті побачила неозорі поля валеріани, яскравих, немов сонячне проміння, нагідок, смарагдового подорожника... 4. Скільки подарувала бабуся онукам сонячної ласки (СВ). 5. Розділивши “циганську” долю своєї родини, він (Андрій) об’їздив гарнізони Прибалтики, Півночі, Кавказу (МУ).

II. 1. Чуєте, яким медовим тоном підносить нам сьогодні слякотню цей обласний прикрашувач дійсності... 2. Засліпленими від щастя очима дивився Усман на громадянина в шубі, і, видно, солодкою музикою, весняним співом солов’я здавалось зараз йому це пісномонотонне читання. 3. І хоч на обрії ще стугоніли артилерійські кулі, нікого не здивувало, що бойова батарея, зупинившись серед вулиці, схвильовано слухає лист закоханої дівчини, забувши на мить про війну з її залізними законами, поставивши в цей момент над їхньою суворістю трепетно-ніжну чистоту юного кохання.

4. Влаштували Ягничеві царські проводи. 5. Мав від природи залізне здоров’я (О. Гончар).

Вправа 188. Складіть по 3 речення з прикметниками всіх розрядів.

Вправа 189. Визначте, до яких розрядів належать прикметники в словосполученнях, вибраних із газетних текстів. Скажіть, який із розрядів прикметників найширше представлений у мові ЗМІ.

Апеляційна скарга, енергетична система, державне майно, срібне весілля, репресивні дії, економічний злочин, дільничний інспектор, сімейний ансамбль, святковий концерт, жваві очі, чепурний будинок, стара вчителька, весела світлиця, сусідчина хатина, дерев’яний паркан, січневий графік, афганські солдати, національне телебачення, воєнний стан, сучасні реалії, американська авіація, військовий корабель, офіційні особи, українська Феміда, резонансна справа, світова епідемія, нове розслідування, терористичний акт, драматичні часи, громадський діяч, виборча кампанія.

Вправа 190. Встановіть граматичні категорії наявних прикметників.

1. У Національній філармонії столиці України 1 листопада відбувся добродійний вечір, присвячений п’ятій річниці Фонду

відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені Олеся Гончара. 2. Навряд чи у фокусі уваги світової громадськості найближчим часом перебуватимуть сумні наслідки мирного врегулювання конфлікту. 3. Свобода та особиста недоторканість людини, правова допомога в суді посідають чільне місце серед основних прав як у конституціях європейських держав, так і в Конституції України. 4. Шість північних графств Ольстера, що залишилися на території Великої Британії після проголошення Ірландії незалежною республікою, тривалий час є предметом внутрішніх суперечностей Об'єднаного Королівства. 5. Усе це відбувалось не лише за мовчазної згоди, а й за активної допомоги еліти українства – козацької старшини, шляхти, які після отримання 1785 року численних дворянських привілеїв продемонстрували свою повну не тільки національну, а й моральну деградацію. 6. Аналізуючи вітчизняне законодавство, що регулює діяльність масмедіа, слід зауважити, що воно переважно відповідає європейським стандартам щодо захисту свободи слова (ЗіБ).

Вправа 191. Утворіть, якщо можливо, усі форми ступенів порівняння від наведених прикметників. З'ясуйте, які прикметники не творять ступенів порівняння й чому.

Тихий, гарний, надійний, нездоланий, вартий, дужий, вишневий, невідкладний, жовтавий, офіційний, височенний, гожий, достовірний, широчезний, синій, радий, живий, ясний.

Вправа 192. Заналізуйте форми ступенів порівняння прикметників.

1. Міністр вручив найкращим українським миротворцям також відомчі відзнаки. 2. Юрій Сошенко ...разом з підлеглими виявив і вилучив найбільшу за час існування місії в Косові нелегальну партію зброї. 3. Події, що відбувалися, диктували більш реальний девіз... 4. Проте з часом стає це піклування все більш символічним та схожим на разову допомогу (МУ). 5. А потім настали найстрашніші часи. 6. Звідси, з цього місця вигляд на споруду відкривався найбільш виграшний. 7. За цим колективом з'явився на естраді не менш відомий тут хор із села Попівки (О. Гончар).

Вправа 193. Прочитайте поезію Василя Симоненка. Випишіть форми найвищого ступеня порівняння прикметників та прислівників, поясніть творення.

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.

Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані вуста,
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

Вправа 194. Зредагуйте речення, особливу увагу звернувши на форми ступенів порівняння прикметників. Пригадайте особливості їхнього творення.

За одностайною думкою спеціалістів, Монтсеррат має саму слабку футбольну збірну у світі. 2. На острові немає більш актуальнішої теми, чим постійні програші збірної. 3. Раніше остров'яни мали 134 офшорних банки, багато казино, кінотеатрів, нічних клубів і самий знаменитий в Карибському регіоні ресторан «Каліпсо». 4. Колись Ларрі Дональд мріяв стати сильнішим боксером планети. 5. У поєдинку проти Віталія Кличка Дональд буде думати не про титули, а про власну репутацію, що, втім, робить його ще більш небезпечнішим. 6. Сама знаменита українська гімнастка запросила на змагання представників із США, Китаю, Румунії, Бразилії. 7. Наступного року відбудеться найбільш масовіший за всю історію шахматний турнір. 8. Одним із перших в Україні Горбенко підкорив саму високу вершину світу Еверест (8848 м). 9. Одесит Владислав Терзиул – єдиний альпініст, маючий реальний шанс стати четвертим у світі чоловіком, удостоєним золотої медалі за підкорення всіх вищих гір планети (За матеріалами «2000»). 10. На найвищому високогірному хребту українських Карпат – Чорногорі знаходиться саме високе озеро в Україні, Бребенескул. 11. У крейдяних товщах є

можливість відшукати найбільш дивовижніші зразки представників древньої фауни, які зникли мільйони років тому. 12. На заповідній території парку зустрічаються незвичайні рослини і тварини – складається враження, що природа здійснила унікальний експеримент щодо змішування видів тварин і рослин з найбільш віддаленіших природних зон.

Вправа 195. Сполучення іменника з прикметником замініть, якщо можливо, синонімічним сполученням двох іменників.

Чайна чашка, морська вода, одеський пляж, малиновий сироп, малинова сукня, телефонна розмова, золоті руки, овочевий салат, срібне весілля, навчальний план, синова донька, професійне свято, дитячий майданчик, шоколадний напій, шоколадний колір, трояндовий кущ, книжкова полиця, екскурсійний автобус, шовкове листя, англійська мова, комп'ютерний стіл, студентська їдальня, бронзова статуетка, бронзова засмага.

Вправа 196. Поширте залежний іменник пояснювальним словом, з'ясуйте, як воно впливає на семантику висловлювання.

Стаття в журналі, малюнок художника, повідомлення в газеті, лист письменника, будинки в місті, корабель на морі, салон краси, композиція з квітів, персонаж із казки, вправи з мови, листівка зі святом, магазин парфумів, зустріч друзів, лекція з психології, страва з овочів, фестиваль пісні, з'ясування значення слова, використання засобів мови, в'язання шкарпеток, робота в саду.

Вправа 197. Використовуючи слова з дужок, замініть подані словосполучення синонімічними.

Професія батька – (батькова, батьківська) професія, матеріал для будування – (будівельний, будівний, будівничий) матеріал, плоди яблуні – (яблучні, яблуневі) плоди, їжа з вітамінами – (вітамінна, вітамінова, вітамінозна) їжа, проєкт інженера – (інженерний, інженерський) проєкт, підпис особи – (особовий, особистий, особливий) підпис, посада, на яку вибирають – (виборна, виборча) посада, людина з тактом – (тактовна, тактична) людина, магазин книжок – (книжний, книжковий) магазин, день із дощем – (дощовий, дощовитий) день, сік із моркви – (морковний, морквяний) сік, збори батьків – (батькові, батьківські) збори, день із вітром – (вітровий,

вітряний) день, будинок із цегли – (цегельний, цегляний, цеглястий) будинок, працівник аптеки – (аптечний, аптекарський) працівник.

Вправа 198. Визначте групу за відмінюванням поданих прикметників. Виявіть марковані форми прикметників.

Каштановий, солов'їний, весняне, рання, здоров, синій, Олексій, срібен, подорожній, нижнє, братнє, дружній, дружня, Марійн, Шевченків, крайній, близький, ближній, братів, круглолиций, дерев'яний, практичний, городній, синяя.

Вправа 199. Провідмініайте прикметники у всіх родах однини і в множині. З'ясуйте, прикметники якої групи і в яких відмінках мають паралельні закінчення. Із виділеними словами складіть речення.

Осінній, блідолиций, довговій, природний, незабутній, безкрай, сусідній, казковий, домашній, вовчий, національний.

Вправа 200. Випишіть складні прикметники, поясніть їхнє творення та правопис.

1. Увечері небо стає сірувато-рожевим. 2. На тлі оранжево-попелястої зірниці чорні зграї ворон, що летять на ночівлю, розпростерши крила, здаються якимись фантастичними істотами. 3. Стебло м'яти вкрите численними темно-зеленими листками ланцетоподібної форми. 4. Рослина морозостійка, світло- та вологолюбива. 5. Порядок у Нью-Йорку підтримують 4 тисячі поліцейських, причому 1200 несуть цілодобову варту навколо готелю, де відбувається засідання. 6. Ще одним розповсюдженням серед податківців порушень є “надання незаконних переваг фізичним і юридичним особам під час підготовки і прийняття нормативно-правових актів або рішень”. 7. США скористалися своїм правом вето в Раді Безпеки і заблокували продовження на чергові півроку мандата міжнародних миротворчих сил у Боснії. 8. Це найяскравіше виражено в орієнтації Соцпартії та суспільно-політичних сил, які її підтримують, на необхідність конституційних змін (СВ).

Вправа 201*. Запишіть правильно подані слова і словосполучення. Поясніть їхній правопис.

Народно/державний, друго/рядний, нахабно/дурний, путе/водний, десяти/літній, своє/рідний, умовно/кон'юнктурний, криво/духий,

юго/славський, багато/літній, материнсько/дівочий,
всесвітньо/атомний, високо/моральний, холодно/духий
(О. Довженко); чорно/бородий, крово/точивий, буйно/лисий,
сам/городський, старо/світський, мило/сердний, п'яти/поверховий,
все/сповнююча, боже/вільний, живо/творчий, світо/глядний
(Є. Маланюк); життє/давчий, привабливо/безсилий, антично/ясний,
замріяно/безсилий, скитсько/еллінський, безсоромно/плебейський,
незломно/гордий, тисячо/літній, Могилів/Подільський,
літературно/науковий, три/зубий, дорого/цінний, вельми/шановний,
відважно/рішучий, військово/полонений, важко/поранений,
крово/жадний, польсько/литовський, право/славний,
греко/католицький, південно/східний, характерно/творчий,
велико/національний.

Вправа 202*. Напишіть нарис, використавши синоніми-прикметники. Визначте їхні розряди та граматичні категорії.

Тестові завдання

I. У якому рядку до складу словосполучень входять тільки якісні прикметники?

1. Широкий степ, далека дорога, дорога людина, гарний вчинок, велика будівля.
2. Літній день, вечірні сутінки, морський вокзал, молочна каша, дерев'яна лава.
3. Денне світло, пригірський район, столярна майстерня, грецький горіх, ясний день.
4. Сердитий хлопець, весела дівчина, зимовий ранок, каштанове волосся, вишневий садок.
5. Сливовий пиріг, сталевий прут, найкраща відповідь, холодний душ, батьківське слово.

II. У якому рядку до складу словосполучень входять тільки відносні прикметники?

1. Суворий клімат, сільський пейзаж, гаряча вода, маковий цвіт, зелена діброва.
2. Глухий кут, чорні очі, запашна кава, паперовий змій, стара груша.
3. Золотий перстень, спортивні досягнення, олімпійський чемпіон, український прапор, морфологічний розбір.

4. Червоний пояс, сімейна передача, дитячий одяг, цегляний будинок, чисте повітря.
5. Жорстокий вчинок, ясне небо, трав'яний дух, пташина пісня, м'яке крісло.

III. У якому рядку до складу словосполучень входять тільки присвійні прикметники?

1. Студентський квиток, пряма лінія, лякливий характер, виноградна лоза, добра людина.
2. Сестрин приїзд, олов'яний солдатик, осіннє листя, солодке яблуко, гірка доля.
3. Шевченкове слово, кобзарева пісня, козацькі думи, історична повість, цікава розповідь.
4. Батьківське майно, заяча лапка, високий тиск, поганий настрій, швейний цех.
5. Оксанина відповідь, татова розмова, мамина хустка, собачий гавкіт, чаплине гніздо.

IV. У якому рядку не всі прикметники належать до одного розряду?

1. Батьків, сестрин, Софіїн, дідів, Тарасів.
2. Фермерський, нічний, гірський, технічний, науковий.
3. Дерев'яний, паперовий, лагідний, братів, чарівний.
4. Математичний, геометричний, фізичний, біологічний, медичний.
5. Могутній, тяжкий, величний, довгий, кривий.

V. У якому рядку всі прикметники належать до м'якої групи?

1. Повен, готов, зелен, дрібен, здоров.
2. Верхній, середній, зелений, безкрай, Маріїн.
3. Авангардний, братів, богатирський, ближній, умовний.
4. Радісний, бадьорий, веселий, запашний, житній.
5. Середній, художній, вчорашній, колишній, торішній.

VI. У якому рядку всі прикметники належать до твердої групи?

1. Рішучі люди, дрібні гроші, незабутні роки, майбутні вчителі, східні вітри.
2. Довгі вечори, високі дерева, близькі друзі, сучасні пісні, солодкі сні.

3. Веселі діти, пахучі квіти, солов'їні гаї, торішні клопоти, безкрайні лани.
4. Криві дзеркала, освітні канали, круті береги, пташині гнізда, дорожні знаки.
5. Домашні клопоти, літні вечори, мужні люди, давні традиції, внутрішні зв'язки.

VII. У якому рядку при утворенні вищого ступеня порівняння у всіх прикметниках відбуваються звукові зміни приголосних основи [ɔ], [ж], [з] у сполученні з суфіксом –ш-?

1. Легкий, боязкий, слизький, ковзкий, різний.
2. Довгий, сторожовий, в'язкий, кавказький, тугий.
3. Дорогий, близький, низький, дужий, вузький.
4. Вологий, важкий, грузький, довший, старезний.
5. Світлий, довжелезний, короткий, важкий, дорожній.

VIII. У якому рядку всі прикметники творять вищий та найвищий ступені порівняння від інших основ?

1. Прозорий, страшний, скромний, рішучий, вдалий.
2. Світлий, молодий, дешевий, блідий, дерев'яний.
3. Великий, милий, поганий, гарний, добрий.
4. Щирий, високий, гіркий, сміливий, радісний.
5. Страшний, розумний, хитрий, кривий, холодний.

IX. У якому рядку до складу словосполучень входять якісні прикметники в короткій формі?

1. Босий хлопець, німий чоловік, прездоровий козак, синенька хустка, старий замок.
2. Ранній сніг, вранішній туман, дружній сміх, городня культура, царський палац.
3. Столярна майстерня, молода дівчина, безкрай степ, синє море, квітчасті луги.
4. Дрібен дощик, ясен місяць, зелен цвіт, повен човен, благословен день.
5. Права щока, сухенький очерет, біла криниця, свята вода, височенні дуби.

X. У якому рядку прикметники чоловічого роду в орудному відмінку мають закінчення –ім?

1. Вдалий, освічений, талановитий, знайомий, відомий.
2. Дотепний, працьовитий, розумний, відданий, дужий.
3. Домашній, середній, всесвітній, літній, художній.
4. Вологий, байдужий, веселий, хворий, корисний.
5. Сивий, дорогий, ясний, пахучий, живий.

XI. У якому рядку прикметники при відмінюванні мають закінчення як м'якої, так і твердої груп?

1. Природний, рідний, веселий, вузький, зелений.
2. Синій, середній, верхній, передній, задній.
3. Батьків, братів, Петрів, Мар'їн, Олексіїв.
4. Блідолиций, круглолиций, повнолиций, довголиций, безлиций.
5. Вечірній, крайній, давній, ранній, останній.

XII. У якому рядку не можна утворити ступені порівняння від усіх прикметників?

1. Далекий, довгий, гострий, рідний, сухий.
2. Високий, близький, здоровезний, дорогий, німий.
3. Твердий, низький, босий, холодний, смисловий.
4. Кам'яний, прадавній, ясен, хворий, предобрий.
5. Сучасний, дужий, науковий, солодкий, сивий.

XIII. У якому рядку не можна утворити ступені порівняння від усіх якісних прикметників?

1. Буланий, величезний, широченний, білявий, багатющий.
2. Швидкий, дешевий, тихий, короткий, глибокий.
3. Злий, великий, довгий, старий, малий.
4. Твердий, м'який, молодий, могутній, важкий.
5. Солодкий, блискучий, чорний, низький, світлий.

XIV. У якому рядку всі прикметники належать до твердої групи?

1. Синій, ясний, гірський, безлиций, срібний.
2. Дерев'яний, Оксанин, сестрин, білолиций, круглолиций.
3. Ранній, хатній, Петрів, батьків, степовий.
4. Жовтий, багатий, верховий, годний, повний.
5. Обідній, вечірній, широкий, вузький, попелястий.

XV. Укажіть рядок, у якому всі складні прикметники пишуться через дефіс:

1. Зерно/очисний, механіко/математичний, темно/коричневий.
2. Народно/визвольний, кисло/солодкий, сніжно/білий.
3. Високо/авторитетний, південно/західний, військово/полонений.
4. Мало/досліджений, зерно/бобовий, лісо/степовий.

XVI. Укажіть рядок, у якому всі складні прикметники пишуться разом:

1. Зерно/очисний, десяти/поверховий, чорно/волосий.
2. Науково/технічний, бурий/бурий, водо/провідний.
3. Прямо/залежний, вельми/шановний, жовто/зелений.
4. Водно/спортивний, віце/президентський, світло/захисний.

Контрольні запитання

1. Скажіть, що виражають якісні, відносні, присвійні прикметники.
2. Наведіть приклади переходу прикметників з одного розряду в інший.
3. Визначте, які прикметники належать до твердої, а які до м'якої групи відмінювання.
4. Пригадайте, у чому полягає особливість відмінювання складних прикметників, другою частиною яких є *-лиций*.
5. Поясніть, як утворюються форми вищого й найвищого ступеня порівняння прикметників.

ЧИСЛІВНИК

Вправа 203. Наведені числівники поділіть на дві групи: кількісні і порядкові. Серед кількісних виділіть окремо збірні, дробові, неозначено-кількісні та власне кількісні числівники.

Один, три, двадцять, четвертий, четверо, десятеро, п'ятдесят, дев'ятсот, тисяча, мільйон, сорок, сороковий, двохсоттисячний, п'ятимільйонний, дев'ятнадцять, дев'ятнадцятеро, півтора, півтори, півтораста, обидва, обоє, два і три чверті, дев'яносто, кільканадцять, багато, мало, кількадесят, декілька.

Вправа 204. Запишіть цифри словами – кількісними і (де потрібно) збірними числівниками; поставте в потрібній відмінковій формі іменники, знявши дужки.

1 (зошит, річка, перо, ворота), 2 (день, кімната, вікно, ножиці), 3 (звук, троянда, село, двері), 4 (дощ, злива, око, ясла), 5 (дуб, тополя, яблуко, жнива), 10 (дзвінок, жінка, лоша, сани), 121 (день, ріка, ведмежа, двері), 1049 (рік, хвилина, маля, граблі).

Вправа 205. Запишіть цифри словами. Розкриваючи дужки, поставте іменники в потрібній формі.

1/5 (доходи), 2/3 (урожай), 3/7 (процент), 1 5/6 (товар), 7/13 (кілометр), 0,6 (метр), 2,78 (присутні), 5,01 (приріст), 1/3 (канікули), 1/2 (двері).

Вправа 206. Провідмініайте подані числівники та числівники з іменниками, вказуючи відмінкові варіанти.

Чотири, сім, вісім, сорок, тисяча, сто, вісімдесят, кілька, кільканадцять, кількасот, шістсот, сімдесят вісім, дві третіх, п'ятеро, сто шістдесят вісім, чотириста дев'ятий; дві цілих одна друга кілометра, дев'ять цілих сім десятих процента, чотири цілих три сьомих метра, п'ятеро вікон, четверо дверей.

Вправа 207*. Утворіть порядкові числівники від поданих кількісних та складіть з ними (на вибір) 5 речень.

9, 35, 628, 757, 1518, 1002, 1959, 2863, 1936, 2000, 37 мільйонів, 18 мільярдів, 146001; 12 ц, 5/8 кг, 6 2/3 см, 1,14 см, 0,75ц, 0,8 км.

Вправа 208. Провідмініайте числівники один, два, обидва, чотири, шість, п'ятдесят, дев'яносто, п'ятсот, вісімсот. Вкажіть і зверніть увагу на варіантні флексії в певних відмінкових формах.

Вправа 209. Запишіть у формі родового, давального та орудного відмінків числівники: семеро, десятеро, 2/5, багато, шостий, 246-ий, 7778888, 1358, кільканадцять, декілька. Поставте наголос, з'ясуйте правопис числівників.

Вправа 210. Запишіть цифри словами. На основі поданих нижче словосполучень утворіть складні прикметники.

4 поверхи, 3 відра, 2 кімнати, 2 яруси, 1 день, 5 станків, 100 годин, 197 років, 1568 мільйонів, 21 ½ метра, 2 акти, 4 кольори, 100 днів, 46 серій, 400 тонн, 3 комплекти, 22 поверхи, 3 колеса.

Вправа 211. Запишіть іменники у потрібній відмінковій формі з числівниками півтора, півтори, півтораста, обидва, обидві, обоє.

Літр, метр, кілограм, карбованець, хлопець, дівчина, хлоп'я, раз, завдання, доба, рік, зернина, ім'я.

Вправа 212. Спишіть текст. Замінюючи цифри словами, дотримуйтесь норм відмінювання числівників.

Дуби-велетні

На Тернопільщині росте чимало дерев-довгожителів. Тут є 130 лип віком від 150 до 500 років, 110 дубів, що вже давно відсвяткували своє 100 (літа). Серед дерев-довгожителів є також буки, ясени, груші. Одне з дерев-пам'ятників росте на околиці міста Бережани. Це 600 (рік) дуб. Його висота – 25 (метр), в обхваті він сягає 7 (метр). У Заліщицькому лісництві є Довбушів дуб. Йому 450 (рік). За легендою, під ним у 1774 (рік) відпочивав Олекса Довбуш, славетний ватажок повстанців-опришків. У Суразькому лісництві можна побачити 3 велетенські дуби. Кожному з них – по 350 років. Вони носять ім'я Тараса Шевченка на честь перебування поета у цих краях в 1846 (рік) (СВ).

Вправа 213*. Вкажіть значеннєві та стилістичні особливості виділених числівників; визначте можливість синонімічної заміни.

1. У кімнаті **троє** ліжок, з них **двоє** порожні (М. Ірчан). 2. Майже водночас вийшло в той день з Асканії **двоє** (О. Гончар). 3. На баню, трамвай, театр мені лишалося **чотири** карбованці (П. Загребельний). 4. Мати вийняла із печі **Двоє** смажених курчат (С. Олійник). 5. Він дивився в небо, на **двійко** птахів, які немовби віщували спіткання з таємничим Козаком Мамаєм... (О. Ільченко). 6. Та не може ж бути, щоб отак випадково, в такому пекельному вировиську зустрілися **троє** різних братів, та ще схожих, як **дві** краплини води?! (О. Дмитренко). 7. У землянці коло вікна сиділо **трійко** дітей – старша дівчинка й **двоє** малих хлопчиків (С. Васильченко). 8. **Двоє** шестикутних дверей з міцними по запорозькому засувами ведуть у порожнє приміщення, де замість стелі світять ребрами старі сохи (Б. Антоненко-Давидович). 9. Дівчата, бачите, он-он під гіркою манячать **дві** тополі?! Старі люди розказують, що то **дві** дівчини повиростали там тополями (С. Васильченко).

Вправа 214. Розкрийте дужки, запишіть цифри словами та з'ясуйте характер синтаксичного зв'язку числівників з іменниками.

1. У нашому місті налічується понад 2,5 (тисяча) малих підприємств. 2. Близько 60 (відсоток) продукції підприємства призначено для молоді. 3. Сила землетрусів на Камчатці може сягати 9-10 (бали). 4. За останній тиждень редакція отримала 1257 (лист). Площа земельної ділянки – 44,3 (гектар). 6. За добу бамбук виростає на 50-60 сантиметрів. 7. Найбільший з відомих самородків вагою 83,3 (кілограм) і 69,6 (кілограм) чистого золота знайдено в Австралії. 8. Маса серця людини дорівнює 250-350 грам. 9. Фаза скорочення серця – систола – триває 0,3 (секунда), а фаза розслаблення – діастола – 0,5 (секунда). 10. Підраховано, що серце протягом одного року може скорочуватись до 40 (мільйон) (раз) (3 журн.).

Вправа 215. Подані числівники запишіть фонетичною транскрипцією. Поясніть їхню вимову та написання.

Одинадцять, чотирнадцять, п'ять, п'ятнадцять, п'ятсот, мільйон, обоє, мільярд, одна п'ята, дві сьомих, півтора, п'ятеро, сімдесят, дев'ять, дев'яносто, шість цілих сім десятих.

Вправа 216. Дайте функціонально-стилістичну характеристику виділених числівників. З'ясуйте, у яких випадках вживання числівників не відповідає сучасним нормам української мови.

1. Тепер цю житлову площу розподілено між п'ятьма родинами, а що дванадцятро кімнат були розташовані у іншому плані, то їх довелося геть перепланувати, поробити перетинки (В. Підмогильний). 2. Дванадцятро обізвалось, що бачили все теє і як з грішми злапали Левка (Г. Квітка-Основ'яненко). 3. Солов'ї з обох боків ставу по вербах висвистували; озвалася вода стома голосами (П. Куліш). 4. Тим часом уже підходять двоє із солдатом до нього (А. Дрофань). 5. Мирон дорахував уже до чотириста (І. Франко). 6. Далі починається моє летюче, неспокійне учителювання, що, бувало, по троє учительських місць мусив міняти на рік (С. Васильченко).

Вправа 217. Числівники якого розряду творяться за допомогою суфіксів -ой- та -ер-? Наведіть приклади. Як утворені числівники інших розрядів?

Вправа 218. Подані словосполучення запишіть у родовому, орудному та місцевому відмінках. Укажіть на особливості узгодження числівників з іменниками.

Два менеджери, чотири роки, шість акцій, п'ять літаків, шістдесят програмістів, дев'яносто сім учасників, двісті п'ятдесят дев'ять журналістів, сорок арендних підприємств, двісті п'ятдесят чотири газети, тридцять одна дерев'яна лавка, п'ятнадцять асоціацій, дві тисячі п'ятсот військових.

Вправа 219*. Перепишіть. Цифри й скорочення запишіть словами, поставивши числівники в потрібному відмінку. Зробіть розбір числівника як частини мови.

1. Найбільшим морем, що омиває Україну, є Чорне море, яке має площу близько 350 тис. км. Особливістю моря є зараженість його вод, починаючи з глибини 150-200 м, сірководнем. 2. Унаслідок виверження морського грязевого вулкану в Темрюцькій затоці Азовського моря в серпні 1988 р. на відстані 240 м від берега утворився острів площею близько 2700 м² та заввишки в південній частині 2,8 м над рівнем моря. 3. На Оболоні виявлено залишки ранньослов'янських поселень 1 ст. до н. е. — 2 ст. н. е. та 6-7 ст. н. е. На площі 25 тис. м досліджено залишки 66 заглиблених жител і 918 господарських ям (Україна в цікавих фактах).

Вправа 220*. Запишіть невеликий текст, характерний для вашої професії, використовуючи числівники.

Вправа 221. Спишіть, розкриваючи дужки.

1. Збірки книжок за життя і після смерті Івана Франка перекладені (шістдесят) мовами світу. 2. (Сімдесят років) поет, колишній міністр культури і член Лейбористської партії Майкл Ді Хіггінс, переміг на виборах президента Ірландії. 3. Народний художник України Юрій Герц святкує (вісімдесят років) ювілей. 4. Відомий американський кардіолог Пол Уайт свого часу зазначив, що хвороба серця до (вісімдесяти років) віку — не Божа кара, а наслідок власних помилок. 5. Британські королівські скачки відсвяткували (триста) ювілей. 6. Натюрморт із трьох

стрілок тихенько тремтить на столі. Почорнію, як ворон старий на (трьохсотий) році, наче хрест на могилі і меч у холодній землі. 7. Гладіаторські бої були заборонені в (400) році нашої ери, коли в Римській імперії запанувало християнство. 8. Тепер вони мріють про бізнесмена з (шістсот) «Мерседесом». 9. Кілька сотень крокодилів втекли з ферми в Таїланді. 10. У новорічну ніч жителів Дніпропетровська охоронятимуть (4000) міліціонерів. 11. На центральній вулиці країни триває (кілька тисяч) мітинг. 12. (Сім мільйонів) азербайджанський народ повинен боротися, щоб захистити свою гідність, честь, незалежність, територіальну недоторканість. 13. А коли все завершилося, вони правили імперією з (чотири мільярди) доходами.

Вправа 222. Відредагуйте речення, поясніть характер помилок.

1. Школа придбала для учнів молодших класів сто двадцять сім ножиць. 2. У ліс по дрова виїхали двадцять три саней. 3. У читальний зал принесли двадцять дев'ять газет. 4. Двадцять двоє учнів отримали на випускному іспиті з математики четвірки. 5. Вітаємо Вас, шановний Андрію Миколайовичу, з семидесятиріччям. 6. Двомстам студентів інституту виплачується підвищена стипендія. 7. Двоє приятельок гаряче обговорювали останню серію телефільму. 8. Леонардо да Вінчі народився у тисячу чотириста п'ятдесят другому році. 9. Сьогодні Україна – це країна з п'ятидесятидвомільйонним населенням. 10. Троє діб йшов дощ. 11. Модрина живе до п'ятсот років. 12. Напишіть розписку про одержання триста двадцять чотири тисячі вісімдесят гривні (За Г. Волкотруб).

Тестові завдання

I. У якому рядку всі числівники кількісні?

1. Перший, третій, п'ятий, сьомий, дев'ятий.
2. Десять, одна десята, десятеро, сто двадцять, сорок один.
3. Одинадцятий, тринадцятий, п'ятнадцятий, сімнадцятий, дев'ятнадцятий.
4. Тридцять перший, сороковий, п'ятдесят четвертий, двадцять сьомий, тридцятий.
5. Двохсотий, трьохсотий, трьохсоттисячний, п'ятимільярдний, чотирьохсотий.

II. У якому рядку всі числівники порядкові?

1. Двоє, троє, четверо, п'ятеро, десятеро.
2. Одна десята, п'ятдесят, п'ятсот, дев'ять, шістдесят сім.
3. Другий, сорок третій, дев'яностий, двісті тридцять сьомий, шостий.
4. Десять, двадцять, тридцять, сорок, сімдесят.
5. Чотирнадцять, п'ятнадцять, дев'ятнадцять, триста двадцять, сто.

III. У якому рядку всі числівники прості за складом?

1. Двадцять сім, тридцять сім, сорок два, п'ятдесят вісім, дев'яносто один.
2. Сто три, п'ятсот вісім, сімдесят п'ять, шістсот два, двісті чотирнадцять.
3. Шістдесят дев'ять, сімдесят один, триста одинадцять, тридцять три, дев'яносто сім.
4. Один, два, три, чотири, десять.
5. Шістсот чотири, сімсот сім, вісімсот дев'ять, дев'ятсот три, сорок вісім.

IV. У якому рядку всі кількісні числівники – збірні?

1. Два, три, чотири, п'ять, десять.
2. Двоє, троє, четверо, п'ятеро, десятеро.
3. Дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, вісімнадцять.
4. Двадцять, тридцять, сорок, п'ятдесят, шістдесят.
5. Двісті, триста, чотириста, вісімсот, дев'ятсот.

V. У якому рядку всі порядкові числівники вжито у давальному відмінку?

1. Двадцятого, тридцятого, сорокового, п'ятдесятого, шістдесятого.
2. Одинадцятим, тринадцятим, чотирнадцятим, п'ятнадцятим, шістнадцятим.
3. П'ятдесятого, шістдесятого, сімдесятого, вісімдесятого, дев'яностого.
4. Сотий, двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий, п'ятисотий.
5. Першому, другому, третьому, четвертому, п'ятому.

VI. У якому рядку не всі кількісні числівники вжито в давальному відмінку?

1. Трьом, п'яти, п'ятьом, шістьом, семи.
2. Сімом, восьми, вісьмом, двомстам, трьомстам.

3. Двадцяти, тридцяти, сорока, ста, п'ятистам.
4. П'ятдесяти, двома, сьома, шести, десяти.
5. Дев'яноста, чотирьом, одному, сімдесяти, двомстам.

VII. Як відмінюються числівники нуль, тисяча, мільйон, мільярд?

1. Як іменники.
2. Як прикметники.
3. Як кількісні числівники.
4. Як порядкові числівники.
5. Не відмінюються.

XVIII. У якому рядку всі кількісні числівники вжито в родовому відмінку?

1. Сорока, одному, двом, трьом, чотирьом.
2. Ста, одного, п'яти, шести, семи.
3. П'ятьма, дев'яноста, двомастами, десятьма, п'ятдесятьма.
4. На двох, на двохстах, на п'ятистах, на дев'яноста, на одному.
5. Одинадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, двадцять.

IX. Як відмінюються числівники двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот?

1. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -а.
2. Під час відмінювання відмінюються обидві частини.
3. Під час відмінювання відмінюється лише друга частина.
4. У всіх непрямих відмінках мають закінчення -и.
5. У всіх непрямих відмінках мають закінчення -е.

X. Як відмінюються числівники сорок, дев'яносто, сто?

1. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -а.
2. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -а.
3. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -и
4. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення -е.
5. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають різні закінчення.

XI. Як відмінюються числівники п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят?

1. У всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення а.
2. Під час відмінювання відмінюється лише друга частина.

3. Під час відмінювання відмінюються обидві частини.
4. У всіх непрямих відмінках мають закінчення -и.
5. У всіх непрямих відмінках мають закінчення -е.

XII. Як відмінюються порядкові числівники?

1. Як іменники.
2. Як прикметники.
3. Як кількісні числівники.
4. Не відмінюються.
5. У всіх непрямих відмінках мають закінчення -и.

XIII. Як відмінюються кількісні дробові числівники?

1. Перша частина відмінюється як кількісний числівник, друга частина – як порядковий.
2. Відмінюється тільки останнє слово.
3. Як іменник.
4. Як прикметник.
5. Як порядкові числівники.

XIV. Визначте відмінок числівників двомастами, п'ятьмастами, п'ятьмастами, сорока, дев'яноста:

1. Родовий.
2. Знахідний.
3. Місцевий.
4. Орудний.

XV. Визначте відмінок числівників одним, двома, трьома, чотирма, п'ятьма:

1. Родовий.
2. Місцевий.
3. Орудний.
4. Називний.
5. Давальний.

XVI. У якому рядку всі кількісні числівники вжито в родовому відмінку?

1. Сорока, одному, двом, трьом, чотирьом.
2. Ста, одного, п'яти, шести, семи.
3. П'ятьма, дев'яноста, двомастами, десятьма, п'ятдесятьма.

4. На двох, на двохстах, на п'ятистах, на дев'яноста, на одному.
5. Одинадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, двадцять.

XVII. У якому рядку всі кількісні числівники вжито в орудному відмінку?

1. Двома, одним, трьома, чотирма, п'ятьма.
2. Одного, двох, трьох, чотирьох, п'ятьох.
3. Однієї, п'яти, шести, шістьох, семи.
4. Восьми, вісьмох, семи, сімох, п'ятьох.
5. П'ятьма, п'ятьома, шістьма, шістьох, восьми.

XVIII. У якому рядку допущено помилку в написанні складних кількісних та порядкових числівників?

1. Кільканадцять, двомстам, п'ятидесятьом трьом, сімдесятитисячний, тисяча вісімсот сорок перший.
2. Чотири з половиною мільйонна армія, кількадесятьма, п'ятисотий, сто сорок дев'ятий, багатотисячний.
3. Восьмисотий, двадцятип'ятитисячний, семистам, триста сім, вісімдесятьох.
4. Тридцять перший, дев'яноста, чотирьохсотий, сімдесятьма, тридцять два з половиною мільйони;
5. Сто двадцять шостому, кількадесят, десяти з половиною тисячне місто, дванадцятий, тисяча сімдесят сім.

Контрольні запитання

1. Назвіть розряди числівників за значенням та граматичними ознаками.
2. З якими іменниками можуть поєднуватися збірні числівники?
3. Назвіть особливості дробових числівників.
4. Розкажіть про синонімічні заміни числівників.
5. Які особливості відмінювання числівника *п'ятдесят, п'ятсот*?
6. Які особливості відмінювання числівників *сто, дев'яноста, сорок*?
7. Які кількісні числівники не відмінюються? Висвітліть особливості їх сполучення з іменниками.

ЗАЙМЕННИК

Вправа 223. *Заналізуйте текст, звернувши увагу на використання в ньому займенників. Визначте розряди та граматичні категорії займенників.*

Власні справи Михайло Іванович вирішив за один день. Попри те, що в начальника цей день був “неприйомним”, підполковник міліції жодного разу не відмовив чоловікові в аудієнції, давши кілька ділових порад.

Киянину ще запам’яталися слова місцевих громадян, які йому сказали, щоб він, коли має нагальну справу, не соромився зайти до Валерія Дмитровича в будь-який час, адже двері його кабінету завжди відчинені для відвідувачів. У кінці тієї телефонної розмови співрозмовник попросив, якщо буде можливість, написати про начальника Коломийського МРЕВ “теплу статтю”...

Обставини склалися так, що мені невдовзі випало побувати в цьому прикарпатському місці. Була субота, часу мав вдосталь, тож вирішив зайти в названий підрозділ ДАІ, керівник якого так приємно вразив столичного водія.

Побачене вже в перші хвилини перебування в підрозділі один до одного збіглося з тим, що розповів житель Києва. Хоча цей день знову ж таки був “неприйомним”, біля кабінету начальника МРЕВ перебувало чимало відвідувачів. Поки підходила моя “черга”, оглянув приміщення. Воно мені дуже сподобалося – скрізь чистота, сучасний інтер’єр, навіть якийсь домашній затишок. Хоча в приміщенні МРЕВ було досить багато людей, але черг біля “віконець” не спостерігалось, ніхто не нервував чи нарікав там на щось (ІЗ).

Вправа 224. *З’ясуйте функції займенників у поданих реченнях.*

1. Хочу нагадати просту істину: ніхто нікому в цьому світі нічого не винен. 2. Кожна людина повинна робити добро і не чекати, що їй за це віддячать. 3. Найкраще свідчать про дитячу вдячність щирі посмішки на їхніх обличчях. 4. Оскільки банкрутство – це не лише чиясь фінансова невдача або навіть трагедія, а й у дуже значній частині випадків – економічний злочин, то в новому Кримінальному кодексі його розробники “забили”, а парламентарі підтримали, профільні позиції-статті. 5. Цейтнот – так можна охарактеризувати умови, що в них діє зовнішнє управління, метою якого є відновлення платоспроможності боржника (ІЗ).

Вправа 225*. Поясніть за тлумачним словником значення займенників всякий, кожний, будь-який. Із кожним із них складіть по три речення, мотивувавши вибір займенника. Чи можуть ці займенники бути взаємозамінними?

Вправа 226. Установіть розряд за значенням поданих займенників, провідмініайте їх і поясніть форми.

Хтось, будь-що, дехто, абищо, бозна-хто, ніщо.

Вправа 227. Запишіть займенники будь-хто, будь-що, дехто, дещо, хто-небудь, що-небудь у родовому, орудному та місцевому відмінках із прийменником, пояснивши їхнє написання.

Вправа 228. Провідмініайте займенники, прокоментуйте особливості їх відмінювання.

Цей, чий-небудь, якийсь, весь, кожен, будь-чий.

Вправа 229. Запишіть форми давального, орудного й місцевого відмінків однини чоловічого, жіночого й середнього родів.

Мій, свій, він, твій, весь, цей, чий, наш, їхній.

Вправа 230. Скажіть, які займенники в непрямих відмінках мають суплетивну форму. Провідмініайте їх.

Вправа 231*. Зредагуйте стійкі словосполучення. Зверніться за потреби до словника стійких висловів.

Один і той же, подібним образом, ні під яким видом, в другий раз, і тому подібне, в одному й тому ж місці, в подібному випадку, нічого подібного.

Вправа 232. Скажіть, у чому полягають особливості вживання займенників цей – той, мій – твій – його, наш – ваш – їх (їхній).

Вправа 233. Поясніть різницю у вживанні займенників.

1. Абихто, казна-що, хтозна-який. 2. Хто-небудь, будь-що, будь-який.

Вправа 234*. З'ясуйте різницю у вживанні займенників їхній та їх. Знайдіть приклади їхнього використання в мові ЗМІ. Якому з цих займенників надається перевага в сучасній українській мові?

Вправа 235. Розкажіть, у яких випадках займенники я, ти, він (вона) можуть замінюватися займенниками ми, ви, вони. Відтворіть такі ситуації.

Вправа 236. З'ясуйте стилістичні особливості займенників який, що, котрий; оцей, отой; сей, цей, такий; усякий, усяк; свого, свогого.

Вправа 237. Введіть у речення неозначені й заперечні займенники так, щоб вони виконували роль підмета.

Хтось із присутніх, щось із пережитого, дехто з депутатів, ніхто з дітей, ніщо з побаченого, дещо з прочитаного.

Вправа 238. Зніміть ризик, поясніть правопис займенників.

1. Хто/зна, чи добра душа зустріне втікачок (А. Хижняк).
2. Хто/зна, кому з них було важче в житті, а відповідно і в творчості.
3. І хто/зна, до кого й чому він хотів у той Неаполь? 4. Однак часто буває так, що ці хороші якості протирічні, і для скількох/небудь широких класів ігор оптимальних рішень не існує. 5. Хто/зна, чим би він скінчився, якби не підоспіли наші танки... 6. У де/чому ви, мабуть, помиляєтесь. Хто/небудь міг це сказати. 7. Краще вже ні/хто, ніж аби/хто. 8. Може він прийде сам ... або хто/зна з ким. 9. Казна/скільки років тому була телепередача... 10. Вона не вбрана у знамениту циганську спідницю, під якою їх ще казна/скільки. 11. Керівництво «Облавтодору» стверджує, що ремонтні роботи було заплановано ще казна/скільки років тому. 12. Чорноморський флот базуватиметься в Україні ще казна/скільки. 13. Хто/зна, чим би завершилися ці небезпечні змагання, якби хлопців не помітив один невідомий рибалка ще тоді, коли вони з каменяками кинулися у воду... Вовча згря і не думала відступати.

Вправа 239. Поставте наголос у займенниках, що мають форму непрямого відмінка. З'ясуйте, від чого залежить наголос у займенниках, чи є різниця в їхньому наголошенні в російській та українській мовах.

Мого, його, тебе, до тебе, біля мого, від твого, свого, твого, до свого, за мене, кого, мене, для кого, від себе, себе, під час чого.

Тестові завдання

I. У якому рядку всі займенники належать до розряду неозначених?

1. Весь, цей, мій, ніхто, будь-який.
2. Той, ніщо, абищо, її, всякий.
3. Хто-небудь, абихто, хтозна-що, казна-хто, будь-що.
4. Такий, сам, ваш, будь-хто, вони.
5. Стільки, хтось, жодний, свій, дещо.

II. У якому рядку всі займенники належать до розряду означальних?

1. Всякий, сам, кожний, інший, жодний.
2. Дехто, весь, той, мій, нічий.
3. Самий, цей, нікотрий, дещо, твій.
4. Такий, деякий, їхній, який, ти.
5. Хто-небудь, стільки, ваш, вона, себе.

III. У якому рядку всі займенники належать до розряду заперечних?

1. Ніскільки, дехто, казна-хто, його, вони.
2. Ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий.
3. Хто, що?, свій, такий, будь-хто.
4. Абіякий, будь-що, інший, ви, мій.
5. Казна-що, кожний, інший, ми, стільки.

IV. Який рядок містить тільки вказівні займенники?

1. Я, ти, себе, хто.
2. Будь-що, жодний, їхній, нікотрий.
3. Скільки, ми, чий, що.
4. Той, цей, такий, стільки.
5. Вона, сам, ніщо, наш.

V. У якому рядку всі займенники належать до розряду особових?

1. Ти, що, чий, цей, всякий.
2. Сам, вона, щось, їхній, нічий.
3. Який, воно, мій, такий, хтось.

4. Хто-небудь, абищо, ніскільки, казна-що, дехто.
5. Мені, вас, нами, йому, їх.

VI. У якому рядку всі займенники відмінюються як прикметники?

1. Хто-небудь, стільки, весь, цей, самий.
2. Що, абиякий, мій, будь-що, він.
3. Наш, твій, я, себе, цей.
4. Вона, скільки, хтось, свій, всякий.
5. Інший, такий, твій, деякий, котрий.

VII. У якому рядку всі займенники відмінюються як прикметники твердої групи?

1. Мій, себе, ця, він, я.
2. Той, отой, такий, який, наш.
3. Ти, моя, що-небудь, чийсь, ніхто.
4. Щось, що-будь, ніхто, котрийсь, дехто.
5. Вона, хто, ніскільки, сам, абищо.

VIII. Знайдіть рядок займенників, які в непрямих відмінках мають інші основи, ніж у називному:

1. Весь, мій, скільки, ніякий, свій.
2. Самий, весь, той, чийсь, жодний.
3. Вся, інший, абиякий, декілька, чисе.
4. Хто, що, я, ти, він.
5. Кожний, чий, деякий, стільки, котрийсь.

IX. У якому рядку всі займенники пишуться разом?

1. Ні/хто, де/який, аби/що, ні/котрий.
2. Ні/для/кого, ні/який, де/що, хтозна/що, аби/хто.
3. Ні/скільки, ні/з/чим, де/хто, будь/що, казна/що.
4. Ні/чий, будь/який, ні/від/чого, казна/хто, будь/хто.
5. Ні/в/якому, ні/чого, де/що, хто/небудь, аби/хто.

X. У якому рядку всі займенники пишуться через дефіс?

1. Аби/хто, будь/що, казна/чий, де/котрий, ні/хто.
2. Ані/який, де/який, аби/що, чий/сь, будь/хто.
3. Де/котрий, що/небудь, хтозна/чий, ні/який, що/сь.
4. Будь/що, чий/небудь, казна/який, хтозна/скільки, будь/який.
5. Ні/скільки, хто/сь, хтозна/який, казна/що, ані/що.

XI. У якому рядку допущено помилку в правописі складних займенників?

1. Абихто, що-небудь, ні з ким, до кого небудь, дечий.
2. Скільки-небудь, будь-ким, де на чому, бозна-хто, ні у чому.
3. Хтозна-котрий, чиєму-небудь, абиякий, без будь-кого, дещо.
4. Будь-хто, бозна-чого, невідь-чим, хто-будь, чий-будь.
5. Якому-небудь, будь у кого, казначий, що-небудь, бозна-який.

Контрольні запитання

1. Скажіть, як поділяються на розряди займенники за лексичним значенням і морфологічними ознаками.
2. Поясніть, якими морфологічними ознаками характеризуються займенники різних розрядів.
3. Вкажіть особливості використання займенників у тексті.
4. З'ясуйте, у яких мовленнєвих ситуаціях можливі синонімічні заміни особових займенників.
5. Назвіть особливості вживання присвійних, означальних, вказівних, неозначених займенників.

ПРИСЛІВНИК

Вправа 240*. За тлумачним словником з'ясуйте семантику поданих прислівників, поставте наголос.

Анфас, байдуже, безглуздо, блискуче, вголос, вдосталь, вщент, вщерт, геть, голіруч, горілиць, гуртом, дарма, деінде, дочиста, достоту, заздалегідь, знічев'я, інкогніто, мерщій, навмання, напихваті, напризволяще, наразі, ненароком, неохоче, самотужки, щойно.

Вправа 241. Виявіть прислівники у реченнях, дібраних із художніх творів, з'ясуйте їх семантику.

1. Ось нарешті знов доля звела. 2. Дорога летить щодалі від столиці, кудись у південні провінції. 3. Ночувати доводиться далеко від Бангкока, в маєтку власника багатючих ананасових плантацій, бо ніякого готелю поблизу нема. 4. Людей обдарованих зустрінеш повсюди. 5. Уже пізно було, всі порозходились, позамовкали транзистори, тільки цикади невтомно січуть. 6. Молодь уже розбрелася хто куди: попід вежами, попід мурами де-не-де

бовваніють усамітнені парочки. 7. Дружній сміх племені дзвенів біля вогню раз у раз. 8. Шугаючи снігами тобі непереріз, час від часу подаючи голос, наближається до тебе із сніговерті хтось невідомий. 9. Дихалось легко, березнево. 10. Весь захід повен світла ясного, зеленаво-блакитного, а понад ним, вінком розкинувшись на півнеба, купчасті хмарини пелюстками рожевіють, цвітуть... 11. Скільки й живуть ярмарки, з давніх-давен їхню картину доповнює постать кобзаря або лірника (О. Гончар).

Вправа 242. Складіть речення, увівши до них подані прислівники.

Нахильці, навколішки, наперейми, наперебій, навмання, навпрошки, навиворіт, набакир, наввимашки, наопашки, напохваті, нарозхрист, насподі, нашармака.

Вправа 243. До прислівників доберіть синоніми.

Наскрізь, поспіхом, необдуманно, швидко, щиро, виразно, навколо, пильно, несподівано, дотла, зараз, часом, дарма, скоро, напрочуд.

Вправа 244. Знайдіть прислівникові відповідники фразеологічних одиниць.

Шитий білими нитками, їсть аж за вухами лящить, аби день до вечора, аж гай гуде, без зайвих слів, аж земля дрижить, без оглядки, в авангарді, від душі, вірою і правдою, в лоб, в одну мить, в пух і прах, в темпі, до сьомого поту, за безцінь, заради прекрасних очей, кров з носа, з серцем.

Вправа 245. Користуючись довідкою, до поданих прислівників доберіть синонімічні заміни – фразеологічні одиниці. Скажіть, чим відрізняються прислівники від синонімічних фразеологізмів.

Миттю, наполегливо, невчасно, безповоротно, тісно, далеко, мілко, давно, охоче, впевнено, відверто, несподівано, мало, невідомо, звідусіль.

Довідка. Всерйоз і надовго; де козам роги правлять; в один мент; жабі по коліна; в одну душу; за дідів; в свинячий голос; голці ніде впасти; з усіх кінців; мов на духу; за милу душу; мов грім серед ясного неба; з апломбом; лихий його знає; крапля в морі.

Вправа 246. Випишіть прислівники, визначте їхні розряди за значенням.

1. Пані Павлина цікавилася, чи гостинно кожного зустрічали, чи зручно почуваються в їхній з донькою Веронікою Іванівною оселі. 2. Щороку поціновувачі класичної музики в Києві очікують травень особливо нетерпляче. 3. Як відомо, торік у Донецькій області відкрили пам'ятники Шевченкові в Добропіллі, Маріуполі, Новоградівці. 4. Незабаром площу оточать три 25-поверхівки і одна чотирнадцятиповерхова споруда з вежею. 5. Торік біля “Десни” відкрили місцеву залізницю – возять солдат на полігон і назад, а колись доводилося вставати о третій ночі, щоб дістатися туди пішки... 6. Наразі невідомо, працюватиме ТВ-6 в цьому телецентрі чи деінде. 7. Обидва по-східному неквапливі й чомусь дуже серйозні... 8. Зал був ущерть заповнений, глядачам навіть не вистачало місця в проходах на галерці (Хр.). 9. Ніби навмисно розташувалися ці дати поряд, як уособлення нерозривності минулого й прийдешнього. 10. У цей час у саду слід заздалегідь розкласти купи старої соломи, хмизу, листя... (Пор.). 11. Так і повернулися голіруч до Києва (М). 12. Ця глобальна проблема часом відвертає увагу суспільства від меншої за розміром можливого ураження, але надзвичайно небезпечної для кожної окремої особи біди (СВ).

Вправа 247. Подані прислівники згрупуйте за розрядами. Із виділеними словами складіть речення.

Допізна, наперекір, **навмисне**, зопалу, зозла, на зло, **спересердя**, додому, по-братськи, всупереч, по-твоєму, ввічливо, напам'ять, **спросоння**, **жартома**, поодинці, вглиб, згарячу, на сміх, мимохідь, стрімголов.

Вправа 248. З'ясуйте, на що вказують прислівники місця, поділивши їх на дві групи. На які питання відповідають прислівники обох груп?

Неподалік, близько, ліворуч, навкруги, звідусіль, здалеку, додолю, повсюди, вдома, зблизька, там, нагору, сюди, вгорі.

Вправа 249. Серед прислівників часу знайдіть ті, які а) вказують, коли відбувається дія; б) визначають вихідну межу часу; в) визначають кінцеву межу часу.

Навесні, сьогодні, дотепер, завжди, зроду, довіку, увечері, з давніх-давен, щодня, зранку, змолоду, допізна, ранком, потім, здавна.

Вправа 250. У вибраних із газетних матеріалів реченнях виявіть прислівники, зверніть увагу на їхні правописні особливості.

1. Кримчани отримають запрошення відвідати Карпатський край, подихати настоящим на живиці цілющим гірським повітрям, помилуватися віковими смерековими лісами чи досхочу покататися на лижах... 2. Невдовзі після народження або протягом найближчих двох-трьох днів відбувався обряд ім'янаречення (Пор). 3. Неодноразово доводилося чути від людей, що цього року зима буде суворою. 4. Тут ще дев'ять років тому почали розповсюджувати перші номери «Магістралі» вроздріб... 5. Зазвичай переможець має отримати приз. 6. Відтепер Віктор Олександрович вступає в славу когорту ветеранів праці. 7. І насамкінець скажу, що треба вже думати про майбутнє. 8. Однак невдовзі народу починає подобатись такий простий та демократичний король. 9. Під керівництвом Гекко молодий брокер робить вражаючу кар'єру, але врешті-решт за все доводиться платити (М). 10. Так склалося, що напередодні мені терміново довелося на день-два виїхати до хворого батька на Черкащину (Ст.). 11. А краще – говорити правду: це надійніше у стократ (СВ). 12. П'ять пострілів по колесах авто зупинили втікача, який, до речі, перебував напідпитку (МУ).

Вправа 251*. Запишіть подані слова разом, через дефіс, окремо. Прокоментуйте їхній правопис.

До/смаку, зі/споду, пліч/о/пліч, на/добраніч, раз/у/раз, на/самоті, без/упину, в/три/дорога, кінець/кінцем, на/віки/вічні, на/вік/віків, на/гора, у/сто/крат, без/кінця/краю, на/в/почіпки, по/п'ятеро, по/перше, в/обидві/руч, ва/банк, з/роду/віку, чим/дуж, до/речі, в/цілому, сам/на/сам, де/куди, до/запитання, до/схочу, по/під/ручки, не/до/в/подоби, до/не/давна, на/віки, де/факто, по/під/гір'ю.

Вправа 252. Складіть речення з поданими складними прислівниками і співзвучними з ними словами. Пригадайте, від чого залежить написання складних прислівників.

Навіки – на віки, всередині – в середині, вперше – в перше, назустріч – на зустріч, по-вашому – по вашому, по друге – по-друге, якось – як ось, догори – до гори.

Вправа 253*. Випишіть із преси чи художніх текстів речення із складними прислівниками. Поясніть їхнє написання.

Вправа 254. Запишіть подані слова окремо, разом або через дефіс. Поясніть їх правопис.

1. По/правді, од/віку, с/просоння, у/двох, по/одинці, за/світла, з/краю, тяжко/важко, напів/свідомо, на/показ, з/верху, коли/не/коли, сама/самотою, на/швидку, за/молоду, з/далека, на/виворіт, на/совість, поза/торік, на/завтра, в/голос.

2. В/слід, вряди/годи, зроду/віку, без/вісті, де/не/де, до/купи, за/одно, в/край, на/ходу, в/далечінь, по/двоє, по/четверте, по/сусідськи, по/нашому, на/показ, кінець/кінцем, до/побачення, уві/сні, по/польськи, до/пари, в/зимку, на/бігу, по/братньому, рік/у/рік.

3. На/різно, після/завтра, навік/віки, до/речі, час/від/часу, по/правді, у/розсип, рано/пораненьку, на/зустріч, о/полудні, як/не/як, любо/дорого, по/іншому, у/сто/крат, на/силу, раз/за/разом, по/п'яте, всього/на/всього, один/в/один, в/волю, де/не/де, по/юнацьки.

Вправа 255. Заповніть пропуски в реченнях відповідними прислівниками.

1. Сонце_____підбилося_____. Політники посовувались по буряках все _____ та_____._____них визначались на чорній, як оксамит, землі рівненькі рядки буряків, неначе хто порозкладав на ріллі разки зеленого намиста (І. Нечуй-Левицький). 2. Пісня гойдалася_____годину і ніколи нікому не набридала... І так само, як і перша,_____й_____ходила хвилями, співана геть всіма без винятку. Східна душевна мелодія цієї пісні полонила душу, наганяла смуток, легеньку журу, тиху задуму... (І. Багряний). 3. Коли закінчилася війна, я вважав, що можу_____зітхнути, бо пережив усіх свої катів,_____озирнувся, а їх_____стільки, що чорніє в очах (П. Загребельний).

Довідка. Часом, легко, вгору, тихо, довкола, високо, тепер, задумливо, далі.

Тестові завдання

I. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять прислівники?

1. Ставитись по/сусідському, дивитись по/вовчому, взяти за/багато, запитувати в/друге.
2. За/багато днів, приносити до/дому, відпочивати по/перше вересня, йти на/зустріч.
3. Йти на/зустріч з випускниками, зібратися в/п'ятьох, по/сусідському звичаю, зробити по/вашому.
4. Йти по/вовчому сліду, співати по/українськи, кинути на/гору, бути у п'ятьох друзів.
5. Підніматися на/гору Ельбрус, зібратися в/купі, йти до/дому батька, постукати в/друге вікно.

II. У якому рядку не від усіх прислівників можна утворити ступені порівняння?

1. Рішуче, багато, щойно, тихо, далеко.
2. Гарно, корисно, красиво, весело, завзято.
3. Лукаво, мало, міцно, швидко, дбайливо.
4. Глибоко, рано, швидко, легко, вузько.
5. Дорого, голосно, важко, просто, зручно.

III. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять прислівники зі значенням ознаки дії?

1. Опадати рясно, бігти підстрибцем, зробити знеобачки, шуміти дружно, ліс навесні.
2. Говорити навперебій, жити щасливо, виконати наспіх, читати вголос, поглядати весело.
3. Прийти засвітла, розмовляти по-українськи, воювати споконвіку, тікати з переляку, витертий насухо.
4. Надто повільно, зрубаний торік, читати швидко, бігати щоранку, багато вдягнений.
5. Борщ по-київськи, дорога праворуч, зробити так-сяк, кохати щиро, збільшити вдвічі.

IV. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять прислівники зі значенням міри та ступеня дії, ознаки?

1. Йти по двоє, ледве вловимий, трішечки вищий, приходить втретє, добре розуміти.
2. Зробити нашвидкуруч, продати втридорога, набагато збільшити, тричі робити, прокинутись ранком.
3. Дуже легковажний, надто швидко, збільшити вдвічі, надзвичайно прекрасний, поділити натроє.
4. Майже зробив, відпочиваємо разом, гуляти удвох, трудитись щодня, думай більше.
5. Говори менше, стемніло зовсім, потихеньку осипається, збільшити вдвічі, робити напоказ.

V. У якому рядку до складу всіх словосполучень входять прислівники зі значенням способу дії?

1. Дивитися спідлоба, говорити заочі, співати вголос, робимо залюбки, вчинив навпаки.
2. Говорити пошепки, стоячи пліч-о-пліч, пропасти безвісти, відбудеться завтра, працювати надміру.
3. Дивитись звисока, злегка почервонів, йти по одному, зробити потай, багато розмовляти.
4. Працювати так-сяк, бачити від ранку до вечора, зіграти внічию.
5. Розмовляти віч-на-віч, звикали мало-помалу, признались привселюдно, відбулося наприкінці, промовити сонно.

VI. У якому рядку всі прислівники мають значення причини дії?

1. Здуру, з переляку, спросоння, спересердя, зозла.
2. Зопалу, змолоду, згарячу, наперекір, навмисне.
3. Вволю, вплач, врозтіч, дотла, навиворіт.
4. Зісподу, ззаду, скраю, убік, всередині.
5. На світанку, навік, навіки, на весну, навесні.

VII. У якому рядку всі прислівники вжито у формі вищого ступеня порівняння?

1. Тепліше, значно краще, ще вужче, легше, якнайсильніше.
2. Зручніше, ще вище, значно тяжче, більше, звисока.
3. Лагідніше, тихіше, щонайглибше, серйозніше, величніше.
4. Актуальніше, ще чистіше, значно веселіше, нижче, знизу.
5. Виразніше, тихіше, значно веселіше, нижче, трохи вужче.

VIII. У якому рядку всі прислівники вжито у формі найвищого ступеня порівняння?

1. Найвеселіше, щонайтепліше, якнайдужче, найприємніше, затемна.
2. Наймілкіше, якнайгірше, щонайдовше, найвище, звисока.
3. Найлегше, щонайпростіше, якнайтяжче, найспокійніше, злегка.
4. Найпротивніше, якнайменше, щонайрадісніше, наймудріше, щонайміцніше.
5. Найпривабливіше, якнайсильніше, щонайліпше, найтісніше, влучніше.

IX. У якому рядку всі прислівники пишуться через дефіс?

1. По/перше, по/вашому, ні/куди, на/весні, на/зло.
2. Будь/як, по/братерськи, в/голос, з давніх/давен, на/певно.
3. Хтозна/де, коли/не/коли, на/бік, у/перше, на/вигляд.
4. По/нашому, де/не/де, віч/на/віч, часто/густо, казна/коли.
5. З/верху, по/казахському, ні/коли, казна/де, раз/у/раз.

X. У якому рядку при творенні ступенів порівняння прислівників відбуваються зміни приголосних?

1. Тепло, глибоко, лагідно, кисло, часто.
2. Рідко, швидко, повільно, спокійно, рухливо.
3. Важко, дорого, вузько, високо, низько.
4. Різко, тихо, голосно, просто, складно.
5. Довго, коротко, тривало, цілеспрямовано, солодко.

XI. У якому рядку всі прислівники пишуться з nn?

1. Гума_о, актив_о, безупи_о, організова_о, со_о.
2. Відмі_о, стара_о, нескказа_о, свяще_о, щоде_о.
3. Незрівня_о, негада_о, самовідда_о, нездола_о, дореч_о.
4. Навгамов_о, впевне_о, відрад_о, шале_о, радіс_о.
5. Багря_о, непоруш_о, невтом_о, безпереста_о, невпи_о.

XII. У якому рядку всі прислівники пишуться разом?

1. На/відріз, в/п'яте, до/часно, спід/лоба, по/новому.
2. По/перше, з/вільна, до/купи, з/переляку, на/завжди.
3. Близько/близько, з-за/кордону, не/достатньо, не/треба, в/гору.
4. На/показ, на/пам'ять, в/друге, за/очі, з/малку.
5. До/низу, після/завтра, не/слід, по/українському, з/верху.

XIII. У якому рядку всі прислівники пишуться окремо?

1. Що/ранку, до/останку, в/підбір, до/щенту, в/волю.
2. По/доброму, один/в/один, врешті/решт, на/зло, на/жаль.
3. Раз/від/разу, на/мить, на/сміх, від/ранку/до/вечора, з-за/кордону.
4. На/виліт, за/любки, на/світанку, на/ура, до/речі.
5. На/самперед, з/боку/на/бік, у/брід, по/новому, на/щастя.

XIV. У якому рядку всі прислівники написано правильно?

1. Додому, вперше, навпіл, попідвіконню, по трое.
2. Надвоє, в п'ятьох, раз по раз, будь-що-будь, злегка.
3. Праворуч, коли-не-коли, полатині, напоготові, аніяк.
4. На жаль, сухо-насухо, на поготові, спідлоба, підряд.
5. Удвічі, коли-не-коли, влітку, над силу, на силу.

XV. У якому рядку всі прислівники завжди з часткою не пишуться окремо?

1. Не/легко, не/тяжко, не/прудко, не/важко, не/вгамовно.
2. Не/рішуче, не/стійко, не/наполегливо, не/рано, не/послідовно.
3. Не/страшно, не/мужньо, не/стямно, не/уважно, не/виразно.
4. Не/можна, не/слід, не/потрібно, не/варто, не/сьогодні-завтра.
5. Не/сміливо, не/самовито, не/рідко, не/порушно, не/часто.

Контрольні запитання

1. Скажіть, у чому полягають особливості лексичного значення прислівника.
2. Пригадайте, на які групи поділяються прислівники за значенням і роллю в реченні.
3. Укажіть підгрупи означальних прислівників.
4. Назвіть підгрупи обставинних прислівників.

Дієслово та його особливі форми

ДІЄСЛОВО

Вправа 256. У поданих реченнях виявіть усі дієслова, установіть їх особу, число, час, вид, рід (якщо можливо).

1. Податкова міліція виявила торік в Україні 371 підпільний цех із виробництва горілчаної продукції. 2. Голова Верховної Ради І. Плющ наголосив на двох моментах, на котрих буде зосереджено зусилля депутатів. 3. Основні ювілейні врочистості відбудуться 2 червня – у день коронації Єлизавети II. 4. Попередній раунд переговорів відбувся у квітні минулого року й зайшов у глухий кут. 5. Цього разу Аннас сподівається, що вдасться домовитись про повернення в Ірак міжнародних експертів і в перспективі можна буде порушити питання про зняття санкцій. 6. Сплеск алкоголізму й наркоманії, а з ними й психічних захворювань, значно посилюється через різку зміну суспільно-політичного ладу і неспроможність багатьох людей пристосуватися до нових умов життя. 7. Початок виборчої кампанії, можливо, посприятиме Верховній Раді хоч наостанок подолати табу на прямі радіотрансляції з пленарних засідань (СВ).

Вправа 257*. Визначте тип дієвідмінювання дієслів.

Бачити, ломити, стерегти, стелити, зникати, поливати, захоплюватися, вимагати, котити, лякати, сперечатися, веліти, зичити, рушати, відчувати.

Вправа 258. Від поданих дієслів недоконаного виду утворіть форми 1 особи однини. Поясніть зміни, які відбуваються при формотворенні.

Мостити, переходити, трусити, лити, пестити, полоскати, водити, колихати, кректати, жати, бродити, нести, носити, везти, возити, їздити, сікти.

Вправа 259. Від поданих дієслів теперішнього часу запишіть форми 3 особи множини теперішнього часу.

Полоти, гаяти, бігти, гуркотіти, клеїти, краяти, колоти, бачити, напоротися, цокотіти, держати, білити, сипати, лити, кривитися, боротися, пороти, сопіти, гудіти, бурмотіти, молоти, іржати.

Вправа 260. Від поданих дієслів запишіть форми 2 особи однини майбутнього часу.

Розповісти, дати, з'їсти, відповісти.

Вправа 261. З'ясуйте, від яких дієслів і чому не утворюються форми 1 та 2 особи однини теперішнього й майбутнього часу.

Білити, біліти, сідати, іржати, тривати, вагатися, жартувати, квапитися, весніти, нявкати, фарбувати, пастися, втручатися, іржавіти, скрадатися, мукати.

Вправа 262*. Уведіть подані особові дієслова в речення так, щоб вони набули безособового значення.

Гримить, сіріє, болить, темніє, насупилося, блискає.

Вправа 263. Запишіть усі можливі форми безособових дієслів. Які з них не керують іменниками? З'ясуйте, що виражають подані безособові дієслова.

Лихоманити, таланити, вистачати, морозити, гриміти, смеркати, бракувати, трясти, фортунити, дощити, щастити, сніжити, температурити, блискати, мрячити.

Вправа 264. Виявіть форми дієслів наказового способу. З'ясуйте їхнє значення, форму і спосіб вираження.

1. Ви згадали про свої книги. Розкажіть про них детальніше.
2. Перевірте, як обв'язані молоді деревця. Як випаде сніг, кидайте його побільше під дерева, добре ущільніть, щоб його не здув вітер.
3. Не забувайте і про періодичний огляд листя квітів. 4. У горщики чи інший посуд, який має отвори для стікання залитої води, насипте земляної суміші, приготовленої власними руками чи купленої в спеціалізованих магазинах, висійте насіння салату чи кропу і поставте на підвіконня (ДП). 5. Погостимо наодинці і врозтіч.
6. Отже, читаймо і вивчаймо цю книгу як розповідь про далеку і славу нашу. 7. Хай буде Україна вільною. 8. У жодному разі не керуйтеся рекомендаціями сусідів, знайомих із приводу медикаментів, що знижують тиск. 9. Запобігайте стресовим ситуаціям (ДП).

Вправа 265. Серед поданих дієслів виявіть ті, від яких не можна утворити форми наказового способу. Скажіть, чим це пояснюється.

Працювати, вечоріти, вчитися, могти, вітати, хотіти, боліти, веселитися, зіставляти, грати, світати, міркувати, поважати, смеркати, гриміти.

Вправа 266. Які дієслова виражають значення внутрішньо обмеженої дії? З'ясуйте, як виявляється значення внутрішньо обмеженої дії в поданих дієсловах.

Заговорити, проковтнути, клацнути, попоходити, повиходити, зашелестіти, розгорнути, стрільнути.

Вправа 267. Виявіть специфіку двовидових дієслів, із виділеними словами складіть речення. З'ясуйте, якого походження ці дієслова.

I. Абстрагувати, авансувати, **автоматизувати**, акредитувати, акумулювати, **апробувати**.

II. Диригувати, шефствувати, **прогресувати**, адмініструвати, вібрувати.

Вправа 268. З'ясуйте, чи змінюється семантика дієслів при зміні префіксів. Подайте подібні приклади.

Зачарувати – очарувати – зчарувати, почорніти – зчорніти, зів'янути – зав'янути, почервоніти – зчервоніти.

Вправа 269. Виявіть серед поданих дієслів такі, які виражають: а) дію, яка не встигла реалізуватися; б) дію, яка реалізується без усяких обмежень; в) дію, яка регулярно або нерегулярно повторюється. Дієслова якого виду виражають внутрішньо обмежену дію?

Рости, бігати, надходити, стуляти, їсти, запрошувати, викрикувати, занотовувати, повівати, перечитувати, шарудіти, торохтіти.

Вправа 270. З'ясуйте, яку дію виражають дієслова з префіксами по-, за- і до дієслів з яким значенням можуть приєднуватися ці префікси.

Покотити, повести, полетіти, попливти, побігти; заметушитися, заходити, затрястися, зашарудіти, заляскотіти, заясніти, зблищати.

Вправа 271. Виявіть дієслова, які виражають значення виконуваної з напруженням і повторюваної дії. Назвіть формальний показник вираження цього значення.

Понасипати, попоходити, повиходити, поженитися, попоклонятися, передавити, поналазити, поповодити, повиносити, попотягати.

Вправа 272. З'ясуйте, яке значення мають подані дієслова **доконаного виду з префіксом про-**.

Промріяти, пробалакати, протерпіти, промилуватися, проспівати, промарити, провчитися, прописати, продумати, пропрацювати.

Вправа 273. Дієслова згрупуйте таким чином:

а) які виражають достатню інтенсивність дії;

б) які виражають особливу старанність при виконанні дії;

в) які виражають наддостатню інтенсивність, внаслідок якої виконання дії припиняється;

г) які виражають ослаблену інтенсивність дії;

г) які виражають недостатню інтенсивність дії.

Який вид мають дієслова, що виражають різні ступені інтенсивності дії?

Наплакатися, натанцюватися, пересердитися, виходити, пересміятися, виспівувати, насвистувати, відплакати, витанцювувати, приспівувати, накрапати, видзенькувати, примовляти, видзвонювати, переходити, відшуміти, наїстися.

Вправа 274*. На основі поданих дієслів з'ясуйте, дієслова з яким значенням мають неповну парадигму дієвідмінювання.

Жевріти, гавкати, зріти, ягнитися, пліснявіти, брунькувати, окислюватися, хрюкати, цвісти, ятритися.

Вправа 275. З'ясуйте, якими формами дієслова виражається дія, котру виконує неозначена особа. Скажіть, у чому полягає різниця форм 3 особи множини теперішнього / майбутнього часу, множини минулого часу й предикативних форм дієприкметникового походження. Визначте, від яких дієслів творяться предикативні форми.

Вправа 276. Замініть дієприкметники безособовими формами на -но, -то. Прокоментуйте, чи змінилась семантика.

1. Міжнародний християнський університет був відкритий в той час, коли Україна як незалежна держава лише зароджувалась. 2. Гімнастичний клуб «Бешикташ» був заснований 1903 року. 3. На жаль, за цією справою жодна людина не затримана. 4. Той, хто скоїв

злочин, був визнаний неосудним. 5. Під час співробітництва з Гарвардським університетом вивчений передовий досвід організації навчання. 6. Напередодні обома сторонами підписаний договір про співпрацю в галузі передових технологій та бізнесу. 7. Перші укріплення тут утворені ще за часів Київської Русі.

Вправа 277. З'ясуйте, які форми способу дієслова вжито переносно та у якій сфері спілкування можливе таке вживання.

1. З яблука зняти шкірку, вийняти серцевину, розрізати на чотири частини, а їх порізати на тоненькі дольки (ДП). 2. Пора б і їхати (ДП). 3. Пішли подивимися, що там сталося. 4. У приміщенні не палити. 5. Так би я за тебе й вийшла! Ніколи в житті! 6. Ти хоч би одягнулася по-святковому, адже ми йдемо в гості. 7. Навідався б до батьків, вони давно тебе чекають! 8. Вас послухай, то й справді я дуже гарна. 9. Василенко візьми та й погодься грати в супергру. 10. Умій я так вдало наслідувати голос інших, давно б став пародистом. 11. Не гайнувати час!

Вправа 278. Проаналізуйте особливості використання форм часу дієслова в публіцистичному мовленні.

1. Завтра минає 61-ша річниця від початку Великої Вітчизняної війни (ДП). 2. Україна головує в Організації з 1-го листопада минулого року до 1-го травня поточного року (МУ). 3. Почитаєш «Літературну Україну» – ніби поспілкуєшся з добрим і розумним товаришем (ДП). 4. 26 квітня 2002 р. виповнюється 16 років від дня аварії на Чорнобильській АЕС – найбільшої у світі техногенної та екологічної катастрофи, яка принесла українському народу чимало страждань, породила тривогу за майбутнє дітей (МУ). 5. Офіційне підтвердження цьому, швидше за все, буде отримано наступної середи, коли закінчується термін дії пропозиції України про обмін заборгованості (П).

Тестові завдання

I. У якому рядку всі дієслова доконаного виду?

1. Ходить, цвітуть, пробурмотів, розвіяла, задуматися.
2. Сколихнути, доглянути, подивився, читала, казала.
3. Забудуть, злиться, цікавиться, шукав, пробував.
4. Проллється, розбив, задзвенить, зашумів, побачила.

5. Гойдає, розлюбить, прогримить, розвидняється, заколишуть.

II. У якому рядку всі дієслова минулого часу доконаного виду?

1. Хвилюються, розклав, слухаєш, несуть, захищаю.
2. Обмережимо, загориться, нав'яв, бореться, горить.
3. Завантажив, шукаєш, радієш, зморитися, тягти.
4. Замело, збудував, прочитав, зрозумів, дописали.
5. Любити, закутав, наколоти, відповідати, розкидав.

III. У якому рядку всі дієслова безособові?

1. Таланило, не спиться, писали, похилило, хочеться.
2. Розвиднілось, розбилось, розписуються, сутеніє, співає.
3. Світає, сутеніло, вечорітиме, пощастило, лихоманити.
4. Вколола, світиться, вивчиться, думає, забуває.
5. Морозить, холоднішало, бігатиме, змолоти, щастити.

IV. У якому рядку всі дієслова умовного способу?

1. Спонукало б, збіднів би, відповіла б, зробилася б, вийшов.
2. Допоміг би, зробила б, врахувалося б, помили б, зберегти.
3. Мерехтіло б, змарніла б, відказувала б, присів би, сядьмо.
4. Пасся би, виляла б, відповідай, прагнули б, лунають.
5. Горів би, перемогла б, вечоріло б, росило б, затихла б.

V. У якому рядку всі дієслова одновидові?

1. Прийти, зустрічати, хотіти, затримати, знайти.
2. Мести, гуляти, грати, сікти.
3. Гордувати, переслідувати, потребувати, поважати, стрепенутися.
4. Схаменутися, різати, жувати, стрибати, надкусити.
5. Посіяти, шукати, копнути, гупати, сивіти.

VI. У якому рядку всі дієслова наказового способу?

1. Смійся, намалюйте, пишімо, нехай зеленіє, сумуватимуть.
2. Проспіть, забудьмо, пам'ятай, хай вірить, буду боротись.
3. Пиши, зваріть, порахуймо, вважайте, хай сидить.
4. Відповідаймо, схаменись, зупинімо, порахувати, припини.
5. Запереч, відріжте, згадаймо, запропонуй, подорожуватимемо.

VII. У якому рядку всі дієслова належать до I дієвідміни?

1. Склеїти, пасти, полоти, боронити, хотіти.
2. Бігти, непокоїти, берегти, стогнати, бити.
3. Нести, привести, жаліти, кохати, іржати.
4. Любити, турбувати, зсипати, вирушити, вирости.
5. Народити, усміхатися, сидіти, покласти, гомоніти.

VIII. У якому рядку всі дієслова належать до II дієвідміни?

1. Непокоїтися, дозволяти, співати, сховати, сподіватися.
2. Крутити, шуміти, світити, передавати, жартувати.
3. Говорити, підхопити, вимагати, віддати, виграти.
4. Спати, летіти, мовчати, вчити, передплатити.
5. Стомлюватися, тренуватись, подвоїти, кидати, мити.

IX. У якому рядку всі дієслова перехідні?

1. Читати книгу, дякувати матері, думати про батька, шити голкою, працювати з батьком.
2. Оволодівати професією, насипати борщу, прагнути миру, потребувати спокою, порівнятися з братом.
3. Чекати сестру, зрозуміти мене, визволити місто, налити молока, не шити сукні.
4. Зруйнувати фортецю, замітати вулиці, дорівнювати нулю, бігти з братом, любити сестру.
5. Напитися води, нарвати квітів, рятувати людину, подорожувати по світу, сміятися з дівчини.

X. У якому рядку всі дієслова мають граматичні значення 3-ої особи множини?

1. Люблять, будуть ходити, колють, нехай варять, сядь.
2. Порюють, нехай шукають, будуватимуть, вихоплюють, чистити.
3. Сміються, хай несуть, відрізатимуть, мовчать, розбийте.
4. Викличуть, будуть аргументувати, відкриватимуть, хай сплять, фінансують.
5. Вип'ють, викрутять, буде працювати, носитимуть, попідклеюють.

XI. У якому рядку в усіх дієсловах при формотворенні відбувається чергування приголосних?

1. Казати, колихати, співати, передплатити, любити.
2. Ходити, носити, возити, ловити, дивитися.

3. Берегти, гуркотіти, вуркотіти, доводити, сміятися.
4. Робити, ломити, сипати, хотіти, читати.
5. Мостити, лити, палахкотіти, родити, дарувати.

XII. У якому рядку не всі пари дієслів становлять видову пару?

1. Ламати – поламати, кричати – крикнути, зарахувати – зараховувати, переходити – перейти, зрізати – зрізати.
2. Могти – допомогти, рахувати – зарахувати, бути – набути, побілити – білити, вивозити – вивезти.
3. Набувати – набути, мити – помити, лити – вилити, переказувати – переказати, снідати – поснідати.
4. Їхати – приїхати, фарбувати – пофарбувати, зачіпати – зачепити, косити – скосити, насаджувати – насадити.
5. Терти – стерти, взяти – брати, ловити – піймати, йти – прийти, перемогти – перемагати.

XIII. У якому рядку всі дієслова вжито у формі 1-ої особи множини?

1. Водитимемо, шепочемо, будемо мріяти, ходімо, підкорочу.
2. Розпишемось, перемагатимемо, мовчімо, колотимо, боротися.
3. Зріжемо, будемо знайомитись, прослуховуватимемо, вчимося, живемо.
4. Хочемо, подвоїмо, радіймо, випишемо, збудуйте.
5. Тріснемо, будемо славити, почистимо, вилеємо, кличете.

XIV. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться разом?

1. Не/покоїти, не/вгавати, не/зчутися, не/минати, не/сказати.
2. Не/злюбити, не/здійснитися, не/славити, не/добавити, не/знати.
3. Не/захлинутися, не/доїдати, не/сподіватися, не/зрозуміти, не/чути.
4. Не/навидіти, не/покоїтися (турбуватися), не/волити, не/добачати, не/дочувати.
5. Не/тремтіти, не/досипати, не/зітхати, не/здійснити, не/притомніти.

XV. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо?

1. Не/вгавати, не/волити, не/зчутися, не/зрозуміти, не/погодитися.
2. Не/навидіти, не/покоїтися (не бути похованим), не/сподіватися, не/сказати, не/подвоїти.

3. Не/захлинутися, не/минати, не/турбуватися, не/розкинутися, не/здійснити.
4. Не/тримати, не/каламутити, не/зітхати, не/добачати, не/славити (ганьбити).
5. Не/доїдати, не/потребувати, не/дорівнювати, не/вірити, не/дочекати.

XVI. У якому рядку до складу всіх дієслів входить префікс недо-?

1. Не/дорожчати, не/дорожити, не/досадити (не закінчити садити), не/досліджувати, не/дошкребти.
2. Не/досадити (не завдати прикростей), не/дослужити, не/досівати, не/доручити, не/дополоти.
3. Не/домовитись, не/донести, не/доручити, не/долити, не/докучати.
4. Не/домішати, не/дочитати, не/доплести, не/домести, не/доїдати.
5. Не/докопати, не/доламати, не/домогтись, не/доповідати, не/допомогти.

XVII. У якому рядку допущено помилку в написанні закінчень дієслів?

1. Гоять, подвоять, булькочемо (від булькотати), спимо, полежи.
2. Побореш, іржуть, поводимось, вертимо, купите.
3. Любимо, заплачеш, захочуть, перечистимо, перебіжимо.
4. Славите, випечемо, перехочеш, здохнуть, мелють.
5. Діють, білемо, топите, сіють, зачепите.

Контрольні запитання

1. Скажіть, яку дію виражають дієслова недоконаного й доконаного виду.
2. Схарактеризуйте умовний спосіб дієслова. Які морфологічні ознаки мають дієслова умовного способу?
3. Схарактеризуйте наказовий спосіб. Як утворюються форми наказового способу?
4. Опишіть, як виявляється синонімія форм способу дієслова.
5. Розкажіть про паралельні форми дієслів. Чи мають вони функційні обмеження?

6. Розкажіть про можливості синонімічного використання форм часу дієслова.

7. Які дієслова називаються безособовими? Наведіть приклади таких дієслів.

ДІЄПРИКМЕТНИК

Вправа 279. *Впишіть дієприкметники, з'ясуйте їхні морфологічні ознаки, що відрізняють ці форми від інших дієслівних форм.*

За селом, на пагорбі, чималий вигін. Тут завжди святкували Купала.

Дітвора прибігла саме тоді, як дівчата почали вбирати невисоку гіллясту берізку, вкопану серед вигону. Одні в'язали в пучечки принесені з собою квіти, плели вінки, інші розвішували все те на деревце.

Коси в дівчат заплетені, кожна у віночку, а сорочки з тонкого полотна так уже вибілені та вишиті різними узорами, що не надивишся (За М. Олійником).

Вправа 280. *Від поданих дієслів утворіть активні дієприкметники, складіть з ними речення. Чи мають вони функційні обмеження?*

Будувати, приймати, спирати, постачати, споруджувати, супроводжувати, посилати, карбувати, проголошувати, друкувати, клеїти, зав'язувати, затухати, підписувати.

Вправа 281. *Від поданих дієслів утворіть пасивні дієприкметники.*

Білити, терти, обирати, висувати, підбити, збирати, виготовляти, бажати, прочитати, застосовувати, використовувати, сіяти.

Вправа 282. *Запишіть дієприкметники у дві колонки: а) дієприкметники активного стану; б) дієприкметники пасивного стану. Через риску до кожного дієприкметника запишіть те дієслово, формою якого цей дієприкметник є.*

Зразок: *пожовклий – пожовкнути.*

Зростаючий, прочитаний, помертвілий, тремтячий, голублячий, зношений, напосний, пануючий, розбитий, замкнутий, здичавілий, розписаний, ростучий, спітнілий.

Вправа 283. Покажіть процес творення дієприкметників, записавши склад морфем кожного з них.

Зразок: принесений, принести – принес-ен-ий; ведучий, вести – вед-уч-ий.

Гноблячий, погорілий, принесений, скошений, відступаючий, розвантажений, заплачений, проймаючий, вимощений, порожевілий, підсмажений.

Вправа 284. Від наведених дієслів утворіть всі можливі форми дієприкметників. Установіть від якої основи (інфінітива чи теперішнього часу) утворюється форма дієприкметника.

Погоріти, збідніти, читати, виплатити, вкотити, нагромадити, терпіти, зняковіти, зеленіти, помолодіти, знати, задубіти, відпустити, виїздити, спостерігати, нагромадити.

Вправа 285. Від поданих дієслів утворіть форму чоловічого роду активних дієприкметників минулого часу.

Заніміти, задубіти, звикнути, змерзнути, дозріти, досягнути, осиротіти, розквітнути, упріти, підупасти, обледеніти.

Вправа 286. Випишіть пасивні дієприкметники минулого часу. З'ясуйте їхнє значення та творення (від якої основи і за допомогою яких суфіксів).

І. Українська мова

Мово моя українська –
Батьківська, материнська,
Я тебе знаю не вивчену –
Просту, домашню, звичну,
Не з-за морів прикликану,
Не з словників насмикану,
Ти у мене із кореня –
Поле мені наговорена,
Дзвоном коси прокована,

В чистій воді смакована,
Болем очей продивлена,
Смутком багать продимлена,
З хлібом у душу всмоктана,
В поті людським намокнута,
З кров'ю моєю змішана,
І аж до скону залишена
В серці моїм (В. Бичко).

II. Галина Змієнко-Сенишин відома журналістка, яка активно друкується у канадських часописах “Український голос”, “Промінь”, “Мета”. Її перу належить книга “Пересаджені квіти України” – хвилююча розповідь про власну емігрантську долю, спогади про дитинство, родину, про Одесу, до якої приїздила двічі в пошуках своїх коренів.

Друга частина книги Галини Змієнко-Сенишин присвячена різноманітним проблемам українства, переважно життю українців на канадській землі, таким видатним постатям української духовності, як Симон Петлюра та Євген Коновалець, Леся Огієнко (донька митрополита Іларіона (Івана Огієнка), іншим українцям канадської діаспори. Це їх, пише у передньому слові до книги професор Микола Тимошик, “загартованих і вразливих”, які вже стільки літ після завершення кожної церковної служби в будь-якому українському православному чи греко-католицькому храмі Канади щоранку опускаються на коліна з словами “Боже великий, єдиний, нам Україну храни...”, – називає авторка пересадженими квітами України (ДП).

Вправа 287. Випишіть активні дієприкметники теперішнього часу. Дайте характеристику їхньої стильової віднесеності. Які засоби використовуються в українській мові для заміни активних дієприкметників теперішнього часу?

1. І де в світі тая сила, що в бігу її (лавину) спинила, щоб згасила, мов огонь, розвидняючийся день? 2. На дорозі зустрів він Іванка, біжучого без пам'яті (І. Франко). 3. Іскри летючі і попіл гарячий його дошкуляють (М. Зеров). 4. Не дай в неволі пропадати, летючі літа марне тратить (Т. Шевченко). 5. Хтось пробував палити килим палахкотючою тріскою (П. Загребельний). 6. Справді, мовби нічого вже для нас не існує, тільки ця

швидкісна траса, її нескінченність, її гудучий, зникаючий у темряві бетон (О. Гончар).

Вправа 288. Прочитайте текст, знайдіть дієприкметники, визначте їхні дієслівні та прикметникові ознаки.

І коли на верхній, “музейній”, Лаврі досі відкритою раною зяють руїни Успенського собору, то нижня, “монастирська”, Лавра вражає око масштабами ремонтно-опоряджувальних робіт.

Вкриваються свіжим лаком храми, як гриби, виростають такі потрібні туристам та прочанам “иконные Лавки”. Здається, все зрозуміло, крапка над “і” поставлена. Лишається якнайшвидше піти назустріч віруючим...

І передати решту території Лаври Українському екзархатові РПЦ, перейменованому на “Українську православну Церкву” (М. Стріха).

Над степом зависла розімліла теплінь. Бреде в ній Данило Бондаренко, а обабіч сиве жито й червона пшениця шепочуть свою колискову. І вся земля, росяніючи, тепер здається колискою, колискою життя, надій. То нічого, що будень молотить його ціпами практицизму, щодня обвалюється великими й дрібними турботами, щодня ставить віч-на-віч не тільки з правдою, а й з гріхоплутством. Данило має в душі велику віру, а в очах те, що одні звуть наївністю, другі – поезією. Та зрештою хіба оце похилене жито, оця червона пшениця, оце чорноките просо не поезія. Не тільки той поет, що засіває віршами папір, але й той, що має в душі радість й тривогу хліба, радість й тривогу людини (М. Стельмах).

Вправа 289*. З’ясуйте значення виділених слів: у яких реченнях виступає дієприкметник, у яких він функціонує як прикметник і в яких – як іменник.

1. Ясногорська, ковзаючи в прибережних росяних шелюгах, перев’язує **пораних** піхотинців (О. Гончар). 2. Вітром **розмаяний** вогонь в’ється, тріщить, гогошить (Леся Українка). 3. Ні дід, ні ми не розуміли **прочитаного** (О. Довженко). 4. **Гризуча** турбота і **напружена** нашорошеність відчувалася в його погляді (З. Тулуб). 5. То не **вмерлі**, не **убиті**, не суда просити! Ні, то люди, живі люди, в кайдани **залиті**. 6. Як тополя, стала в полі,

При **битій** дорозі (Т. Шевченко). 7. Його не бачили **лежачим** ниць, хіба тоді, як пив з потоку воду (Д. Павличко). 8. Група **приїжджих** зупинилася на горбі... Перед ними на десятки кілометрів простяглися **порослі** лісами знамениті плавні, з якими нерозривно **зв'язані** спогади дитинства (О. Довженко). 9. Добре, що серце не знає омани, добре, що наші дороги **кипучі** (А. Малишко). 10. А журавлі летять собі на той бік ключами. Плаче козак – шляхи **биті** Заросли тернами (Т. Шевченко). 11. Навкруги стеляться **родючі** придунайські рівнини (О. Гончар). 12. Недалеко від **посивілого** у віках Києва... на мальовничій, **повитій** зеленню горі підноситься у височінь бронзова постать поета (М. Рильський). 13. Кропива, **обважніла** насінням, немов бджола пергою, хазяйновито шепталась по своїх леговищах (М.Коцюбинський).

Вправа 290. Зробіть морфологічний розбір дієприкметників.

1. Мовчали закурені поля, німувала насічена рубцями-переметами дорога, тільки діброва, до якої він (Богдан) саме дійшов, пересварювалася з хуртовиною і вітром; незлинялі, накучерявлені дуби, як військо шолом'яне, стояли плечем в плече проти них, надламували їхню силу, а самі по коліна вгрузали в сніг (М.Стельмах).

2. Дорога лежала під хмарами тиха, упокорена, заслана м'ятою-перем'ятою піщаною потертю, поля не засіяні і не волочені, сумовито-зобиджені. Навколишній світ тривожно завмер, все чогось ждало, сумувало у важкому неприглядному чеканні (Ю. Збанацький).

Вправа 291*. Випишіть із наведених речень дієприкметники. Визначте їх вид, стан, час і синтаксичну роль.

1. Сивко, забілений снігом, видавався ще сивішим, а лелека знову трусився біля нього від холоду (М. Вінграновський). 2. То була Одарка — тремтяча, мокра як хлющ (Г. Тютюнник). 3. Я в людей попрошу тільки віри в кожне слово, почуте від мене (Л. Костенко). 4. Коли по садках зібрали всю садовину, пішли люди збирати в ліс смачну, солодку, почорнілу ягоду... (Остап Вишня). 5. Засмалені сонцем, закурені, мокрі од поту обличчя вилискували радістю і здоров'ям (О.Довженко).

Вправа 292. Запишіть словосполучення, поділені рискою, разом чи окремо, поясніть написання.

Не/скошена трава; не/полита досі розсада; не/бачена краса; не/бачена ніколи фортеця; не/скінчена розмова; не/скінчені мрії; не/замкнені двері; ще не/замкнені двері; ні в чому не/підтверджений факт; ні до кого не/спрямоване слово; довго не/стихаючий вітер; ще не/дозрілі хліба; оті не/скошені трави; своєчасно не/скошена гречка.

Вправа 293. Перепишіть, розкриваючи дужки: а) від дієслів, що в дужках, утворіть активні дієприкметники і поставте їх у потрібному роді, числі й відмінку.

1. Мовчання й тиха скорбота залягли в (заніміти) залі (І. Цюпа).
2. Від землі йде духмяний аромат (зів'янути) трав (Я. Баш).
3. Попадало додолу покручене, (зчорніти) листя.
4. Стиха лушиться зерно з (перестигнути) колоса.
5. Бачу, як синє небо розтяли чорні (дихати) крила ворони (М. Коцюбинський).
6. У лісі вже ставало тісно від (прибувати) військ.
7. Край шляху серед (палати) маків зостався свіжий горбик землі з маленьким гранчастим обеліском (О. Гончар).
8. Смереки жалібно стогнали, наскрізь (промокнути) у темній пущі (І. Франко).

б) від дієслів, що в дужках, утворіть пасивні дієприкметники й поставте їх у потрібному роді, числі й відмінку.

1. Сумно в гаю (заспокоїти), вічною ніччю (придавити) (Леся Українка).
2. Земле моя рідна! Ти вздовж і впоперек (сходити) (натрудити) солдатськими ногами (М. Чабанівський).
3. Добріє світ, (народитися) в любові (Т. Коломієць).
4. Край моря сонце золотить (укрити) лісом гори (Н. Забіла).
5. Ніким не (сходити) нас ждуть путі (О. Ющенко).
6. Рівно й спокійно дише (натомитися) з праці земля (М. Рильський).
7. І на (оновити) землі врага не буде, супостата (Т. Шевченко).
8. Тепла ніч, (наповнити) степовими пахощами, пропливла над Асканією (О. Гончар).
9. Вже минули село і поїхали понад течією, (обсадити) густими старими вербами (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 294*. Випишіть окремо дієприкметники і прикметники. Поясніть лексичну і граматичну різницю між ними.

Сім'ю Вихорів зустрів також цей свіжий луговий запах. Побризкані росοю, трави стояли тихі, принишклі, бо ранок був тяж

тихий та безвітряний і обіцяв сонячний жаркий день. Сонце уже зійшло, але його не було видно із-за темного луку; небо освітілося ясно й погожо, і луг теж посвітлішав і прихорошився. Уже горіли мохнатими і червоними, як жар, шапками будяки, дихаючи солодким медвяним душком; цілими озерами поміж трав білили соромливі невісточки в жовтих шапочках і білих віночках з пелюсточок навколо голівок; виплітався та спалахував іскрою петрів батіг; розпарена нічною задухою, гостро і нудливо смерділа болиголова, яка то тут, то там здійснювалася вище всіх на своєму товстому і порожньому стовбурі, увінчаному тоненькими, схожими на віття кропу гіллячками; іноді посеред луки розкішно кущився верболіз, схожий здаля на копицю сіна; над ними уже кружляли чайки, вишукували вранішню поживу на сніданок. Близькість ріки відчувалась особливо виразно не тільки по тому свіжому холодному повітрі, яким віяло з очеретів, а й по щедрій росі на травах, яка бризкала людям на руки і на ноги світлими льодяними краплями, таємничістю звуків, властивих для кожного приріччя: тихим бульканням, коротким раптовим плюскотом, якимось шарудінням, схожим на чийсь хитрі кроки. Може, то лисиця вигулювала очеретами, а може, вовк-сіроманець підшукував собі посухший острівець, щоб розташуватися там на цілоденний відпочинок та подрімати на сонечку після тяжких і невдалих нічних мандрів (Г. Тютюнник).

Вправа 295. Утворіть:

а) від поданих дієслів — пасивні дієприкметники минулого часу.

Наситити, **загоїти**, виписати, замісити, виплекати, шити.

Провідмінійте дієприкметник жіночого роду, утворений від виділеного дієслова;

б) від поданих дієслів — пасивні дієприкметники минулого часу.

Зберегти, **натрудити**, заспокоїти, перемелювати, бажати, прогнати;

в) від поданих дієслів — активні дієприкметники минулого часу.

Постаріти, порідіти, **обважніти**, згоріти, позеленіти, потемніти.

Провідмінійте дієприкметники чоловічого роду, утворені від виділених дієслів.

Тестові завдання

І. У якому рядку всі дієприкметники активного стану?

1. Згаданий, засіяний, задуманий, приписаний, хвилюючий.
2. Заспіваний, заляканий, зажмурений, падаючий, крокуючий, проводжаючий.
3. Сяючий, відпиляний, посинілий, лежачий, працюючий.
4. Застрахований, забруднений, перемелений, стоячий, ріжучий.
5. Посивілий, змарнілий, вмираючий, блукаючий, завислий.

II. У якому рядку всі дієприкметники пасивного стану?

1. Зів'ялий, розквітлий, квітучий, працюючий, передплачений.
2. Невстигаючий, позеленілий, пожовклий, пройдений, заклений.
3. Зафарбований, записаний, прочитаний, заспіваний, збентежений.
4. Зароблений, зляканий, колючий, заплаканий, попереджений.
5. Закручений, сяючий, замріяний, переспілий, розмальований.

III. У якому рядку всі дієприкметники недоконаного виду?

1. Невтихаючий, куплений, посинілий, просіяний, позолочений.
2. Паразитуючий, збудований, люблячий, печений, змолочений.
3. Тертий, дублюючий, вируючий, шитий, співаючий.
4. Висвітлений, знаючий, печений, ходячий, знервований.
5. Лежачий, сидячий, читаний, митий, накоєний.

IV. У якому рядку всі дієприкметники доконаного виду?

1. Намальований, стертий, вирізьблений, списаний, волаючий.
2. Розбитий, зломлений, скопаний, бажаючий, намилений.
3. Лежачий, зів'ялий, вбитий, стомлений, забутий.
4. Побачений, помолоділий, випробуваний, зрошений, згасаючий.
5. Спалений, зігнутий, переможений, зношений, стиснутий.

V. У якому рядку всі дієприкметники теперішнього часу?

1. Намальований, знайдений, вражаючий, старіючий, сидячий.
2. Запам'ятовуючий, виконуючий, спровокований, розкраяний, вишитий.
3. Затихаючий, затихлий, зникаючий, співаючий.
4. Працюючий, пануючий, замираючий, вражаючий, заколисуючий.
5. Виконуючий, засіяний, сплетений, воюючий, атакуючий.

VI. У якому рядку всі дієприкметники минулого часу?

1. Захоплений, посаджений, одержаний, замріяний, розбиваючий.
2. Мальований, палаючий, прочитаний, печений, згорнутий.

3. Сказаний, змужнілий, побачений, литий, задуманий.
4. Поблідлий, скошений, закоханий, сидячий, пишучий.
5. Стомлений, осяяний, спитий, ходячий, сидячий.

VII. У якому рядку всі слова – дієприкметники?

1. Дозволений, замислений, нездоланий, незбагнений, знятий.
2. Насторожений, притихлий, оповитий, тихий, атакуючий.
3. Напоєний, зігрітий, розпашілий, залишений, благаючий.
4. Необсаджений, вишитий, просіяний, нездійснений, височений.
5. Піднято, виконано, знявши, похлихий, точений.

VIII. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо?

1. Не/зіграна артистом роль, вікно не/зачинене, ще не/вирішене питання, не/завершений будинок.
2. Не/доспівана пісня, не/зрубане ніким дерево, завдання не/виконане, не/виконана справа.
3. Не/перевірене вчителем завдання, ніким не/переглянута справа, ще не/використані ресурси, не/скошена вранці трава.
4. Не/здійснені мрії, не/куплений ще будинок, не/випечений хліб, не/почищені чоботи.
5. Не/підготовлений вчасно проект, не/розглянуте прохання, не/розв'язана учнем задача, не/зачинене вікно.

Контрольні запитання

1. Які морфологічні ознаки дієслова властиві дієприкметнику?
2. Від якої основи і за допомогою яких суфіксів творяться активні дієприкметники теперішнього (минулого) часу? Наведіть приклади.
3. Що є базою для творення пасивних дієприкметників? За допомогою яких суфіксів вони творяться? Наведіть приклади.
4. Які пасивні дієприкметники належать до рідкісно вживаних?
5. Коли частка не з дієприкметниками пишеться разом? Наведіть приклади.

ДІЄПРИСЛІВНИК

Вправа 296. Запишіть речення, підкресліть дієприслівники, що замінили один із присудків. З'ясуйте, чи змінилася форма

залежних від них слів. У чому виявляється значення “другорядної” дії, вираженої дієприслівниками?

Поля ніколи не забуде днів, коли тато іноді брав її у цех, у конторку. Мов заворожена, причаївшись десь під стінкою, Поліна слухала, як стукотіли молотки, дзижчали свердла на верстатах. Кожного дня до металевого скелета додавалися все нові й нові частини машини. А згодом паровоз фарбували, писали на ньому номер, і от уже локомотив під гучні вигуки складальників оживав – починав шипіти, зрушував з місця, покидаючи цех (П. Автомонов).

Вправа 297. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники і складіть з ними речення.

Подорожувати, спостерігати, фотографувати, підніматись, їхати, відчувати, казати, розповідати, нести, читати, посилати, пересилати, підписувати, закінчувати.

Вправа 298*. Виділіть дієприслівники, встановіть у них ознаки дієслова і прислівника.

І. Щохвилі творимо нове, йдучи, співаючи і мислячи (В. Бичко).
2. Вийшовши, Черниш якусь мить міркував, куди йому йти (О.Гончар). 3. “Куди це нас?” – розгублено допитувався Марко, перекидаючи автомат то в ліву, то в праву руку. “Овечок пасти”, – весело підморгнув Тимко, набиваючи кишені патронами і гранатами.
4. Коцюрблячись, долаючи снігові замети, Марко з Тимком кинулися до хутора, що вже чорнів через снігову імличку. 5. Тимко стоїть над убитим фашистом, зціпивши зуби: “Ну що, завоював Росінь?” 6. Гомін бою затихав, віддаляючись за горби, огортався синьою млою, пропадав. 7. Полум’я рожевіло на снігах, освітлюючи майдан, чорні мечі тополь, низенькі, заметені снігом хати (Г. Тютюнник). 8. Від сьогодні ми – брати, поріднившись чесно кров’ю, в дружбі будемо йти (Т. Одудько).

ІІ. В Японії ні багато, ні мало – 3500 музеїв. У Кіото в музеї пожежної безпеки ви можете спробувати свої сили в гасінні невеликої пожежі вогнегасником або потренуватися в евакуації з задимленої кімнати через вікно п’ятого поверху на линві. Працівники музею вважають, що навіть раз ознайомившись із подібною методикою, людина спроможна буде за екстремальних обставин, використавши знання, набуті тут, порятувати своє життя. У музеї кінних перегонів зможете ознайомитися з історією взаємин коня й людини, починаючи

з Х ст. до нашої ери і закінчуючи найспонтаннішими подіями на кінних доріжках у Великобританії, США, Японії. Відвідувач може осідлати коня-робота і проскакати одне коло, маючи перед очима широкий екран (ДП).

Вправа 299. Від поданих нижче дієслів утворіть дієприслівники недоконаного виду і складіть з ними речення.

Читати, писати, збиратись, піти, чути, сміятись, закривати, думати, пізнавати, пориватися, летіти, зупиняти, розповідати.

Вправа 300. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники доконаного виду і складіть з ними речення.

Побігати, подивитися, намалювати, посунути, покласти, розгубитися, вдивлятися, поставити, закрити, почути, підняти, захопити.

Вправа 301. До поданих дієслів запишіть інфінітив, зберігаючи значення виду.

Вітаючи, розквітаючи, випереджаючи, узявши, допомагаючи, радячи, стоячи, віднайшовши, ошчаслививши, поселяючи, осиливши, зігнувши, витираючи, втершись, усміхаючись, умившись, зібравшись.

Вправа 302. Впишіть окремо дієприслівники недоконаного виду і окремо – доконаного. Покажіть, від якої основи і за допомогою яких суфіксів утворились ці дієприслівники.

1. В повітрі, рокочучи, йшли літаки... (М. Бажан). 2. Я не тікав, зустрівшись з врагами, і не ховався, лякаючись, на піч (П.Грабовський). 3. Переборюючи снігові замети, тридцятиградусний мороз і бездоріжжя, тягнучи за собою бойову техніку, боєприпаси і харчі, дивізія рухалась повільно (Г. Тютюнник). 4. Всю ніч наша піхота, плутаючись у лісових хащах, бовтаючись у крижаній воді, продиралась по п'ятах ворога. 5. Артелиристи-сорокап'ятники, супроводжуючи піхоту, власноручно тягли всю ніч свої гармати, майже на руках виносячи їх (О. Гончар). 6. І ми пройшовши з боєм держав і рік немало, ідемо знову в атаку (Т.Одудько).

Вправа 303*. Перепишіть наведені речення; розкриваючи дужки, утворіть потрібні за змістом вислову форми дієприслівників.

1. (Дивитись) на маршові колони, що (поспішати), наздоганяли фронт, на веселих бійців, командуючий розумів, що це успіх, що наступ розгортається. 2. Комдив, (сісти) на ящик з-під патронів наказав, щоб привели гінця. 3. (Відкрити) ворота, боєць закинув назад голову і завмер “струнко”. 4. Комдив зараз же сів, (розуміти), що розмова для них обох буде неприємною (Г. Тютюнник). 5. І вирросло жито у колос, (ввібрати) і сонце, і зливи, і вперше відчув я свій голос, і вийшов між люди щасливий. 6. (Зойкнути) росяним стогоном, жито лягає в покіс. 7. Світанок став над гони хмурі, туман (підняти) з-над води (Т. Одудько). 8. Білий кінь, поводдя (попустити), летить в степи (А. Малишко).

Вправа 304. Прочитайте речення з дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. З'ясуйте, які дієприслівники виражають дію, що збігається в часі з основною дією, а які виражають дію, що передує основній.

1. Лише рілля в степу, зберігши колір чорний, його перелива у золото колось (А. Малишко). 2. Пішов козак сумуючи, нікого не кинув (Т. Шевченко). 3. Роман хотів вирватися, але капітан, міцно струсонувши його, поставив на місце (В. Собко). 4. Засинаючи, ще почув, як увійшла мати (М. Стельмах). 5. О владу слів, солодша від шафрана! А ще солодша влада на слова... Як впильнувати, щоб вона, бува, не перейшла в розгнuzданість тирана, коли вже слово, втративши свободу, стає рабом без імені й лиця і, нанизавшись на перо співця, кружля покірно, примхам на догоду (Б. Олійник).

Вправа 305. Прочитайте текст. Випишіть дієприслівники. Визначте їхній вид і форму дієслова, від якої утворились.

Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизнання, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня

1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України (Конституція України).

Вправа 306*. Творчий диктант. Замінити особові і родові форми дієслова дієприслівниками.

Ставало вогко й холодно. Під ногами була безодня, та, на щастя, Соломія вхопилася за кущ очерету і вилізла. Вона роззулася, повиливала з чобіт воду і пішла далі. Крізь комиші блищали подекуди озерця. Водяний мак вигідно спочивав на них круглим листом, висував із води зелені збаночки. Комиш шумів. Він їжився перед нею, тіснив із боків, ловив корінням за ноги, різав жорстким листям. Вона рвала його, ламала, била ногами, а він згинався, упирався, ранив їй руки. Соломія знесилилась і впала (М. Коцюбинський).

Вправа 307. Зредагуйте речення, з'ясувавши характер помилок.

1. Починаючи збори, у мене спочатку була невпевненість у їхній необхідності. 2. Зробив усі домашні завдання, ти можеш відпочити. 3. Залишаючи приміщення, світло обов'язково повинно вимикатись. 4. Прикрашаючи ялинку, у нас був святковий настрій. 5. Стоя біля дошки, Максим завжди розгублюється і не може добре відповідати. 6. Починаючи вивчати проблему, йому бачилась можливість її практичного застосування. Знайомлячись з експозицією музею, екскурсоводу було поставлено відвідувачами багато запитань. Вивчаючи ці зразки, були відзначені їхні переваги. 9. Сидя так близько від телевізора, псується зір. 10. Перечитуючи твої листи, мені ставало спокійніше на серці. 11. Їдучи на змагання, всім хочеться перемагати. 12. Дізнавшись про твої успіхи, мені було дуже приємно. 13. Ремонтуючи вчасно взуття, воно буде довше вам служити. 14. Познайомившись з Григорієм ближче, стало зрозуміло, яка це чудова людина. 15. Приїхавши у Чернігів, нами були відвідані майже всі музеї. 16. Послухав співачку, виникає бажання знову прийти на її концерт. 17. Розірвавши конверт, лист був одразу прочитаний (За Г. Волкотруб).

Тестові завдання

I. У якому рядку всі слова – дієприслівники?

1. Заснувши, переможений, записаний, опинившись, бажаючи.
2. Лежачи, ніяковіючи, бажаний, спалений, заспівавши.
3. Спихаючи, повеселівши, стомився, заснувши, падаючи.
4. Отруїти, вбити, нагромаджений, зрозумівши, граючись.
5. Йдучи, стрибаючи, соромлячись, розбиваючи, поважаючи.

II. У якому рядку всі дієприслівники доконаного виду?

1. Заспівавши, пишучи, спитавши, згадавши, помилившись.
2. Марнуючи, темніючи, відпливши, почувши, повеселівши.
3. Сидячи, виспавшись, спочивши, посіявши, знаючи.
4. Прокладаючи, заволодівши, ведучи, почувши, надрізуючи.
5. Намалювавши, згадавши, прочитавши, добігши, написавши.

III. У якому рядку всі дієприслівники недоконаного виду?

1. Жовтіючи, зав'язавши, позеленівши, зоравши, повзучи.
2. Лежачи, беручи, ходячи, підвозячи, співаючи.
3. Сплівши, замерзаючи, перемігши, закохавшись, посіявши.
4. Будуючи, в'янучи, замислившись, плачучи, фарбуючи.
5. Засинаючи, повернувшись, взявшись, люблячи, плаваючи.

IV. У якому рядку всі дієприслівники мають однакове граматичне значення виду?

1. Принісши, пробігши, стрибнувши, ведучи, танцюючи.
2. Наповнившись, добираючи, похитуючи, погасивши, зомлівши.
3. Відпливши, збудувавши, зважившись, потерпівши, оголосивши.
4. Викинувши, злітаючи, прикріпивши, спиняючись, сподіваючись.
5. Замовивши, підсумувавши, довідавшись, зважаючи, гнучи.

V. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо?

1. Не/присідаючи, не/хвилюючись, не/волячи, не/дооцінюючи, не/вивчивши.
2. Не/злізаючи, не/торкаючись, не/зрозумівши, не/хтуючи, не/знаходячи.
3. Не/пізнавши, не/зупиняючись, не/дочитавши, не/здужавши, не/спитавши.
4. Не/чекаючи, не/гаючи, не/похитнувшись, не/віддячивши, не/склавши.

5. Не/доглянувши, не/замислившись, не/добігши, не/скориставшись, не/навидячи.

VI. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться разом?

1. Не/слухаючи, не/зрозумівши, не/закінчивши, не/докинувши, не/вгаваючи.

2. Не/добігши, не/дочитавши, не/бажаючи, не/володіючи, не/зробивши.

3. Не/волячи, не/досипавши, не/доваривши, не/хтуючи, не/притомніючи.

4. Не/дописавши, не/добравшись, не/знайшовши, не/підібравши, не/розгадавши.

5. Не/гніваючись, не/підглядаючи, не/розмальовуючи, не/добудувавши, не/дійшовши.

Контрольні запитання

1. Від якої основи і за допомогою яких суфіксів утворюються дієприслівники теперішнього часу? Наведіть приклади.
2. Що є базою для творення дієприслівників минулого часу?
3. За допомогою яких суфіксів творяться дієприслівники минулого часу? Наведіть приклади.
4. Яке типове значення дієприслівників теперішнього (минулого) часу? Наведіть приклади.

Службові частини мови. Вигук

ПРИЙМЕННИК

Вправа 308. Поділіть прийменники на групи за будовою: прості, складні, складені; за походженням: первинні, вторинні.

Від (од), посеред, з-поміж, для, в, без, задля, круг, кінець, до, близько, попереду, завдяки, з (із, зо, ізо), просто, за, з-під, побіля, над, всупереч, навкруги, залежно від, напроти, понад, по, через, з-перед, напередодні, об, про, незважаючи на, поряд з, у відношенні до.

Вправа 309. Розгляньте словосполучення і встановіть у кожному випадку, з яким відмінком вживається прийменник.

Упав у полі, догнала на стерні, кує в гущавині, упав у бою, виїжджали із Путивля, йдуть за нами, полинув з грудей, ходить через ріки-броди, іти в табір, іти з братом, ходім з нами, горить на горі, курить під горою, вийшла в поле, виглядати з бою, пострічався з нею, світи на поле, сиджу із краю, лежить на дні, повернеться з неволі, подивилась на схід сонця, поклали на полотнянку, клювало до ночі, прийшла з Сумщини, прийшла на Карпати, привів до штабу, ридала над могилою.

Вправа 310. *Запишіть словосполучення з двох повнозначних слів і словосполучення з двох повнозначних слів та прийменника, похідного від прислівника або іменника. З'ясуйте відмінність між ними.*

Стоїмо коло тину; коло звужується; працював протягом канікул; боротися з протягом; навколо школи цвіте; оглянься навколо; пливе упоперек річки; покреслено впоперек; попереду йде молода; йди попереду учнів; вийшли назустріч; йдемо назустріч святу; йдемо на зустріч із співаком.

Вправа 311. *Побудуйте речення, увівши один із прийменників, потрібний для вираження відношень між дієсловом та іменником.*

(Через, у зв'язку з, з причин) великими сніговими заносами рух у горах припинився. 2. (З метою, для, у зв'язку з) посилення спортивної роботи необхідно провести медичний огляд учнів та скласти списки груп. 3. (Внаслідок, у зв'язку з, у силу) перегрівання на сонці може з'явитися слабість, запаморочення. 4. (Щодо, з приводу, з) розглядуваного на зборах питання хочу висловити деякі міркування. 5. Збори відбудуться (за, протягом, упродовж) двох годин. 6. (Всупереч, незважаючи на, хоча й) висловлено сумнів, наша поїздка видається можливою.

Вправа 312. *З'ясуйте значення відмінкових словоформ іменника з прийменником по.*

Сиділи по сім годин щодня за роботою; пішли в ліс по гриби; стояло води по пояс; поїдемо по весні у гості; по вулиці побігали; по тобі плаче різка, кажуть.

Вправа 313*. З'ясуйте значення відмінкових слів форм іменника з прийменником на у реченнях з книги О. Воропая “Звичай нашого народу”.

1. Щука викидає ікру вже на самому початку квітня місяця. 2. Як вийти рано-вранці на “Олексія” до річки і тихенько стати на льоду, то можна почути і побачити, як щука-риба хвостом лід розбиває. 3. На Чернігівщині, якщо хочуть висловити співчуття нещасливому мандрівникові, то кажуть: “Облітав, сердега, море і землю, як лелека”. 4. Головною їжею на Масляну є вареники з сиром і сметаною, але й гречані млинці на маслі або смальці смажені – теж обрядова їжа в ці дні на Україні. 5. Якщо син під час вечері (Святвечора) пчихне – батько дарує йому лоша, бо це знак, що козаком буде. Якщо ж пчихне дівчина, то це знак, що вона в господині збирається, і батько їй теля, буває, дарує – “на щастя”. 6. У хаті господиня кладе під скатерку на чотири кути столу по голівці часнику – “щоб злу силу відігнати”.

Вправа 314. Подані слова уведіть в речення так, щоб вони спочатку виступали як прийменники, а потім як прислівники чи іменники.

Край, близько, вповдовж, коло, довкола, неподалеку, шляхом, поблизу, мимо, кінець.

Вправа 315. Прочитайте словосполучення і випишіть їх у такому порядку, щоб у них виражались відношення: а) часові; б) просторові; в) причинні; г) означальні; ґ) способу дії.

Чекаю від тринадцятої години, наказ про наступ; наступати вздовж залізниці; щасливий від успіху; прийти по обіді; впасти на дріт; вийти з лісу; повість про спортсменів; снаряд для гаубиці; вилетіти з-за хмар; протокол засідання кафедри від 17 травня; сяючий від удачі; підходити до університету.

Вправа 316. Прочитайте тексти. Випишіть словосполучення з прийменниками і встановіть, які відношення у цих словосполученнях виражені.

І. Їхав хлопець через річку до села. На кашкеті маком стрічка розцвіла. За плечима кріс-гвинтівка бойова та при боці ріг-табівка кругова. На ремені трембічанка золота. На камені галичанка молода. – Куди їдеш, козаченьку, куди йдеш, чого в село через річеньку

бредеш? – Я несу вам ясну зброю на село, щоби ворогу спокою не було. Буду хлопців до загону залучать, буду рідних із полону виручать (П. Воронько).

П. У 1949 р. почалася масова еміграція українців за океан. Дмитро Нитченко вирушив до Австралії. “Поселившись у Мельбурні, – писав про нього П. Сорока, – Дмитро Нитченко повністю посвятив себе роботі українській діаспорі. Незважаючи на фізичну працю, аж до пенсії він керував школою в Ньюпорті, викладав у Школах українознавства, протягом багатьох років очолював Українську шкільну раду Австралії. Для шкіл українознавства призначений його “Український правописний словник”. З 1953 року розпочинає діяльність у Мельбурні видавництво Дмитра Нитченка “Ластівка”. Він видає під псевдонімом Д. Чуб свою книжку для дітей “На гарячому острові”. У роки незалежності слово Д. Нитченка повернулось в Україну. Його книги вийшли окремими виданнями, кращі твори друкувалися в журналах “Березіль”, “Дзвін”, “Київ” (ДП).

Вправа 317. Спишіть текст. Визначте відмінок іменників із прийменниками. Який прийменник ужито з кількома відмінками?

Мотря махнула на себе хусточкою, сіла на призьбі й задумалася. Ілько, пильно слідкуючи за нею, проти волі задивився на красу її, що тепер іще якось виразніше виявлялася на сірому тлі стіни, – на ту красу, що не б’є у вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивившись, можна впитися й очима, і серцем, всею істотою. То була краса, що виховується тільки на Україні, але не така, як малюють деякі з наших письменників. Не було в неї ні «губок, як пуп’янок, червоних, як добре намисто», ні «підборіддя, як горішок», ні «щік, як повна рожка», і сама вона не «вилискувалася, як маківка на городі». Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі, губи, що якось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових, щоках і великі, надзвичайно великі, з довгими віями, темно-сірі очі, з яких здавалося, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м’яке, ласкаве світло, – то була й уся краса сієї дівчини (В.Винниченко).

Вправа 318. Запишіть прийменники, знявши ризик, разом або через дефіс. Поясніть написання.

З/за, із/за, з/під, по/серед, з/по/серед, по/за, з/поміж, по/під, у/слід за, у/кінці року, на/зустріч літу, на/перекір зимі, на/початку тижня, з/початку чверті, за/ради щастя, на/перекір знегодам, на/зустріч вітру, по/під вікнами, на/прикінці літа, під/час зливи, по/над деревами, в/наслідок чвар, в/напрямку до східців.

Вправа 319. Додайте, де потрібно, до прийменника голосні [i], [o].

1. За татарським бродом () з сивого жита, () з червоного маку народжується місяць, і коло козацької могили, як повір'я, висікається старий вітряк (М. Стельмах). 2. Снилось, що ніби йду в себе на острові, а перед () мною суниця червоніє, розміром з баклажан (О. Гончар). 3. Сказавши жінці й матері, що він поїде по лісах оглядати, де кращий матеріал, та забариться, мабуть, з () два дні, Семен подався в свою мандрівку () з налагодженим заздалегідь “прошенієм” (М. Коцюбинський). 4. Ми гребли () з усіх сил під мудрим керівництвом нашого батька. 5. Ото як вийти () з сіней та подивитись навколо – геть-чисто все зелене та буйне (О. Довженко). 6. А тим часом унизу, засіяні торік () з кленового летючого насіння, густо зародили крихітні кленочки. 7. Клен повільно прогрівався сонцем, оживав, але повного голосу ще не видобувалося () з старого й могутнього дерева (П. Загребельний).

Вправа 320*. Складіть речення, в яких би подані слова і словосполучення ілюстрували перехід повнозначних частин мови в прийменники. Поясніть, які частини мови поповнили прийменники.

За допомогою, на шляху до, у зв'язку з, протягом, з погляду, в силу, в результаті, на адресу, в ім'я, на честь, на чолі, з приводу.

Зразок: Слухачі звернулися за допомогою до лектора. За допомогою певних видів рослин відшуковують підземні води, встановлюючи глибину їх залягання (З журн.).

Вправа 321. У кожному з виділених словосполучень замініть вжитий прийменник можливим синонімом, підібравши його з поданих прийменників.

1. Біля хати розкішний молодий сад (З газ.). 2. Сама присіла на колесі біля нього (О. Гончар). 3. Народився і виріс біля моря. 4. Мати ще фактично була біля немовляти (Пор.). 5. Рука черкнула кам'яну

скіфську бабу, що стоїть біля двору старої Дорошенчихи (О. Гончар). 6. Трудиться біля верстаків, біля станків, за кермом машин і тракторів. 7. Сучасний взуттєвик працює **біля машин**, володіючи цілим комплексом взуттєвих спеціальностей. 8. **Біля входу** яскравіє великий плакат. 9. Загони зустрілися біля Білої Церкви. 10. Вільний час проводили біля дизелів (Екс.).

Прийменники: поблизу, з, поруч з, навколо, при, під, за, поряд з, на, коло.

Вправа 322. *Спишіть речення парами і поясніть різницю у значенні виділених прийменників кожної пари.*

1. Слухав товаришів, що стовпилися **біля нього** (О. Гончар). Все **навколо нього** рухається, вирує, сміється (Екс.). 2. Під час одного з привалів друзі зібралися **коло** Духновича (О. Гончар). **Навколо імені** поета ніколи не вщухатимуть пристрасті (З газ.). 3. Я сидів у човні близько **коло** діда Платона (О. Довженко). Хлопчик ніяково щулилась **біля** Тоні (О. Гончар). 4. Зненацька **неподалік від себе** побачив двох пташин (М. Стельмах). **Поблизу** Запоріжжя протікали дві річки (СВ).

Вправа 323. *Запишіть речення. Який з ужитих прийменників у виділених словосполученнях найбільше нейтральний, загальний за значенням, чим відрізняються від нього інші прийменники? Підберіть по декілька синонімів до кожного з них.*

1. Під гаєм в'ється річечка (Л. Глібов). 2. Не називаю її раєм, тії хатиночки у гаї над **чистим ставом** край села. 3. В таку добу **під горою** біля того гаю, що чорніє над водою, щось біле блукає (Т. Шевченко). 4. Зустрілися під Крутами. 5. Бій ішов **поблизу** Петрівців (ЛУ). 6. Над **шляхом, при долині, біля старого граба**, де біла-біла хатка стоїть на самоті, живе там дід і баба (Л. Костенко). 7. Квітник, городець, яблуневий сад – оце і все, що має **при обійсті** (М. Луків).

Вправа 324. *Охарактеризуйте відтінки значень та визначте відмінки, з якими вживається кожний прийменник у виділених словосполученнях.*

1. Богдан, нахмурившись, стоїть **біля столу** (О. Гончар). 2. Ми сиділи **при столику**, сердито мовчали і сьорбали холодний чай (Ю. Смолич). 3. Господар сидить **коло столу** (П. Загребельний). 4.

Богдан, присівши **край столу**, обдумував питання (О. Гончар). 5. Сидить батько кінець стола (Т. Шевченко). 6. Скинув хутро опанчі, **до столу** сівши (М. Бажан). 7. Дівер примостився за столом (А.Дімаров). 8. Він розсівся **перед столом**, недбало, незалежно (Ю. Збанацький).

Вправа 325*. Розкрийте дужки. Виберіть потрібний прийменник і обґрунтуйте свій вибір.

1. (В, у) кого ви збираєтесь зупинитись (у, в) Львові? 2. Усе вирішилося (в, у) день вашого приїзду. 3. Намагайся бути завжди справедливим (у, в) стосунках (з, із, зі) своїми друзями. 4. Хто ж не мріє побувати (в, у) Італії? 5. Коли ти повернешся (з, із, зі) змагань? 6. Дуже часто мене зводять дороги (з, із, зі) твоїм батьком. 7. Я не хотів би ще раз опинитися (у, в) такій ситуації. 8. Післязавтра їдемо (в, у) Варшаву. 9. (З, із твоїми) сестрами я вже знайома. 10. (У, в) Оксани сьогодні день народження, а (в, у) мене – післязавтра. 11. Хотілося б ще раз побачити актрису (з, із, зі) сцени. 12. (З, із, зі) усіх нас ти найпрацьовитіший, (у, в) тебе золоті руки (За Г. Волкотруб).

Вправа 326. Визначте стилістичні особливості прийменників у наведених реченнях. Вкажіть можливості синонімічної заміни прийменників.

1) Постеливши нову скатертину, вона сіла до столу, а дядька й мене посадовила **просто** себе (В. Дрозд). 2. Батько **попри** все своє бажання вже більш нічим не міг допомогти (В. Врублевська). 3. **На протязі** цілого літа та осені Ніно частенько доводилося носити листи до Дівочої Скелі та в інші гірські закутки (Н. Кибальчич). 4. Грицькові слова зразу звернули **на** себе увагу всіх школярів, що не дивлячись на ранній ранок, немало снувало вже їх **по** шкільному подвір'ї (С. Васильченко). 5. **Із-за** такої пустої причини годі нам, пане полковнику, своєї товариської приязні псувати (Б. Лепкий). 6. Цікаво, чи росла **за** Овідієвих часів тут виноградна лоза? (О. Гончар). 7. Та невже ж і ти думаєш, що **на** брань я ходив **заради** золота і що **заради** нього стояв **попліч** із князем Святославом? (С. Скляренко). 8. Мені пильно з тобою треба поговорити **об** нашому ділі (Г. Квітка-Основ'яненко). 9. **Круг** його літало безліч бджіл (Б. Грінченко). 10. Тут він докладно розповів **за** свої наміри **щодо** праці на заводі (В. Підмогильний). 11. В кімнаті, прикрашеній кретаном і встановленій м'якими будуарними меблями з явною претензією **на**

кокетування, не дивлячись **на** ясне сонячне сяйво, горить **перед** овальним люстром на столі лампа (М. Старицький). 12. **По** обіді хутірські жінки знову сходились **до** лавочки, що **біля** нашого двору (В. Дрозд). 13. Ви, здається, клопотали **щодо** обміну квартири? (О. Чорногуз).

Вправа 327*. Проаналізуйте використання прийменників у часових конструкціях. З'ясуйте, які з таких конструкцій можуть бути замінені варіантами і які з них не вживаються у сучасній українській мові.

1. Через кілька хвилин дощ перестав, грім покотився все далі і далі, тільки блискавка все ще невпинно краяла темряву (Н. Кибальчич). 2. О дванадцятій годині заграє на обід (Т. Зіньківський). 3. Коло восьмої години рано почалася спека (Б. Лепкий). 4. Професор глянув на годинника – було початок на восьму. 5. Була дванадцята за чверть, а о першій починався іспит (В. Підмогильний). 6. На ранок виходила [Ольга] на край гори і дивилася звисока вниз. 7. По останнім уроці Ольга так розходилася, що її неможливо було вгамувати (В. Врубельська). 8. Стрілки годинника показували чверть на другу, за п'ятнадцять хвилин – дзвінок, і я підстрибом майнув у шкільні ворота (В. Дрозд). 9. У тиждень перед весіллям, у неділю (вже і заповіді вийшли, і пиво вже взяли), сидимо ми собі усі три та радимось дещо, а я журюся (Ю. Федькович). 10. Вже три години. 11. В чотири завжди приходить завтра на восьму ранку послати десять чоловік на прорив (В. Рєзник). 12. В пару хвилин по одинадцятій в класі було уже тихо (І. Кравченко). 13. Рівно о пів до сьомої панна Анеля пройде через столову у кухню (М. Коцюбинський). 14. У десять хвилин на восьму мати й син уже вийшли з квартири (О. Деко). 15. Меле вона, меле; аж в одинадцятій годині приходить якийсь панич у чорнім убранню, в кашкеті, та й кличе її в танець (Н. Кобрицька).

Вправа 328. Випишіть зі своїх навчальних посібників 10 речень, в яких використано складні прийменники.

Вправа 329. Зробіть морфологічний розбір прийменників.

А прозвали наш куток Слепетником тому, що був помережаний вузькими й глухими завулками, які утворювали тісно поставлені хати. Малим я частенько блукав у тих вуличних лабіринтах, аж поки якась

добра душа не приводила мене зареваного до мами. Страшно було на тих вуличках ще й тому, що й серед білого дня там панували сутінки. У нашому облитому безкраїми лісами поліським селі ставили особливі тини – дубові плахи вбивались у землю щільно, одна через одну. Зверху, в розколину, вставляли міцну лату. З роками дуб темнів і такий тин, чорний і давній, а ще густі сливняки, що росли за тими тинами, робили наші вулички справді сліпими. Тини, точніше їхня фортечна конструкція, лишились у нашім селі, певно, ще від Київської Русі (М. Малюк).

Тестові завдання

I. У якому рядку всі прийменники пишуться разом?

1. Незалежно/від, на/перед, з/під, за/ради, з/за.
2. По/між, згідно/з, під/час, в/продовж, з/поміж.
3. В/наслідок, до/вкола, в/здовж, на/вколо, що/до.
4. На/впроти, у/зв'язку/з, поруч/з, з/метою, з/посеред.
5. За/для, відповідно/до, незалежно/від, о/крім, по/за.

II. У якому рядку всі прийменники пишуться окремо?

1. З/метою, у/галузі, за/винятком, незважаючи/на, за/допомогою.
2. У/зв'язку/з, в/наслідок, по/серед, з/поза, по/між.
3. По/під, в/продовж, під/кінець, по/над, з/посеред.
4. По/за, з/поза, поруч/з, згідно/з, за/ради.
5. За/для, одночасно/з, що/до, з/над, з/під.

III. У якому рядку всі прийменники пишуться через дефіс?

1. Із/за, з/під, з/попід, з/поміж, з/посеред.
2. З/поза, з/за, з/посеред, по/при, не/зважаючи на.
3. За/для, за/ради, по/серед, по/руч, в/наслідок.
4. В/продовж, що/до, з/метою, за/допомогою, по/серед.
5. Не/залежно/від, згідно/з, під/час, відповідно/до, з/понад.

IV. У якому рядку в усіх словосполученнях прийменник з іменником вказує на напрям дії?

1. Кинути у воду, занести в кімнату, скотитись з гори, звернутись до глибини віків, виконати до вечора.
2. Простяглась від неї, тяглись вздовж тину, впливав з-за хмар, попрямував до дупла, зробити задля тебе.

3. Бити із скали, чулося зі сходу, спадала до Дніпра, тяглась вздовж узбережжя, йти до школи.
4. Росте при дорозі, йти до лісу, бігти з братом, подарунок для брата, виконати згідно з планом.
5. Розташуватись довкола лісу, сидить посеред стежки, бігти до дому подруги, стояти обабіч залізниці, стояти поруч з братом.

V. У якому рядку всі прийменники непохідні?

1. У, до, за, при, під.
2. Над, для, з, між, з-над.
3. В, до, з-поміж, посеред, край.
4. Ради, повз, від, крім, задля.
5. Від, серед, заради, попри, попід.

VI. У якому рядку всі похідні прийменники складаються з двох слів?

1. За/рахунок, за/допомогою, відповідно/до, згідно/з, по/між.
2. У/зв'язку/з, з/метою, не/зважаючи/на, по/серед, з/під.
3. У/напрямку/до, в/здовж, в/продовж, по/ряд, о/крім.
4. На/рівні/з, поруч/з, не/залежно/від, одночасно/з.
5. Одночасно/з, з/попід, з/поміж, з/посеред, за/для.

Контрольні запитання

1. На які типи поділяються прийменники за структурно-синтаксичними ознаками?
2. Які семантичні типи прийменників можете назвати?
3. Коли прийменники пишуться через дефіс? Наведіть приклади.

СПОЛУЧНИК

Вправа 330. Запишіть сполучники у дві групи: 1) сполучники сурядності; 2) сполучники підрядності. Встановіть стосовно кожного сполучника: а) простий, складний чи складений; б) одиничний, повторюваний, парний.

Ні... ні, для того щоб, якби, і, не тільки – але й, однак, бо, якщо, а, так що, ніби, та, хоча, проте, тому що, або, дарма що, коли б, неначе, чи, й, і...і, ледве, як тільки, зате, наче, коли, або...або, через

те що, хоч...хоч, хоч, але, то...то, якби-то, незважаючи на те що, щоб, коли, як, хай, нехай, чи...чи, нащо.

Вправа 331. Розкласифікуйте підрядні сполучники і запишіть їх у такому порядку: 1) причинні; 2) мети; 3) часові; 4) умовні; 5) наслідкові; 6) допустові.

Незважаючи на те, що, так що, якщо-то, тому що, після того як, бо, щоб, щойно, ледве, як, ніби, якщо, якби, тільки що, через те що, для того щоб, як тільки, коли, наче, якби-то, коли б, хоч, хоча, неначе, хай, нехай, дарма що, нащо.

Вправа 332. З'ясуйте значення сполучників.

I. Власне, ніякої криниці в дворі немає, а є внизу за городом, що спускається до левади. Мабуть, воду беруть ще з тих часів, які губляться в мороці забуття, бо криниця стара, і вже за пам'яті Нестора Івановича обновлювалась – чистилась не один раз. Весною та влітку ходять люди по воду межею, а восени, коли збирають городину, то по скопаному, а взимку, звісно, протоптують доріжку через сніг. Вода там глибоченько, зате холодна, чиста й смачна. (Є. Гуцало).

II. Ні долі, ні волі у мене нема,

Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Україну,

Поглянуть іще раз на рідну країну.

Поглянуть іще раз на синій Дніпро, –

Там жити чи вмерти, мені все їдно... (Леся Українка)

III. 1. Не знала ні свят, ні буднів, у неділю, зачинившись у хаті, пряла, або латала, або шила (Є. Гуцало). 2. То наближаючись, то віддаляючись, але не стихаючи зовсім, гуркотіло і гуркотіло два трактори в полі (І. Рябокляч). 3. Вечорами все до нас ходив. Прилямає під вікна та й виграє (Гр. Тютюнник). 4. Бачимо перед собою ніби якусь гру: то море підкрадається до хлоп'яти, то хлоп'я весело крадеться до моря (О. Гончар).

IV*. Не дивно, що вся творчість Олекси Шеренгового, як нині кажуть, озвучена палкою любов'ю до ріднизни. Уже з перших віршів, які почасти друкував у періодиці майбутній прозаїк, Олекса Шеренговий підсвідомо окреслив свої тематичні овиди: істинна синівська любов до своєї України, її тяжкої минувшини і, на жаль, складного і многотрудного сьогодення. Рік за роком приходили до

читача як окремішні самобутні новели, оповідання та повісті, так і сповнені щирості і щемкої правдивості книжки: повісті “Золоте весілля”, “Повінь у вересні”, романи “Батько” та “Любов єдина”. Нарешті став надбанням читачів і роман “Рейс”, який хоч і написаний тридцять літ тому, але за часів соцреалізмівської цензури не був надрукований (ДП).

Вправа 333. Випишіть складнопідрядні речення зі сполучниками, що виражають відношення мети, умови, допустові, причини, порівняльні. Доберіть синонімічні сполучення.

1. Змолоду треба набратися знань, щоб не пуста була твоя власна криниця (І. Цюпа). 2. Коли тривоги життєвої тебе підхопить вітер злий, по вінця сили трудової у серце стомлене налий (М. Рильський). 3. Та що ж, нехай не зрушу я нікого, зірвавшись в безодню забуття, аби не ранила так смерть моя нікого, як ранило мене моє життя (Леся Українка). 4. Не боїться любов розлуки, не дається печалі в руки, синім зором зорить у далі, хоч за це й не дають медалі. 5. Молоденький місяць став шляхи вертати, щоб могла людина риг його дістати (А. Малишко). 6. Хочемо знайти щось співзвучне життю кожного з нас, таке, що відповідало б нашим настроям, уподобанням, бо тільки тоді буде справжня творчість, пристрасна, зігріта душею (О. Гончар). 7. Як прийде туга, пізнаєш друга (Нар. тв.). 8. Аби гідна, най би була й бідна (І. Франко). 9. Дарма що вовк, а добре розсудив, неначе хто навчив, Що іноді з’їси і не доволі, Зате живеш на волі (Л. Глібов). 10. На дні душі, немов на дні ріки, каміння споминів лежить роки (Д. Павличко).

Вправа 334. Замініть прості сполучники складеними (тому що; через те що; в міру того як; внаслідок того що; з огляду на те що); поясніть, як вони розділяються комою.

1. Ми довго блукали вулицями, бо не запам’ятали дороги. 2. Пісня все гучнішала, як наближалися дівчата. 3. Доведеться починати заново, оскільки відповідь не сходиться. 4. Очевидно, заночуємо тут, бо швидко поночіє.

Вправа 335. Складіть речення із поданими сполучниками й однозвучними з ними словосполученнями:

Проте – про те, якже – як же, щоб – що б; причому – при чому, зате – за те, якби – як би, теж – те ж.

Вправа 336*. Підберіть і запишіть 10 речень, в яких були б вивідні сполучники, підкресліть їх і поясніть правопис.

Вправа 337*. З повторюваними сполучниками складіть 10 речень, що вживаються у вашій професійній лексиці.

Вправа 338. Визначте функціонально-стилістичні особливості виділених сполучників, з'ясуйте можливість синонімічної заміни.

1. **Як ми** з тобою порушуватимемо статут, що скажуть нижчі чини (В. Дрозд). 2. Я хотів би, панно Крушельницька, **аби** ви вчилися в моєму класі (В. Врублевська). 3. Над входовими дверми, **як би** під дашком, висічена з каменя статуя святого Йосипа, патрона цієї лікарні (М. Ірчан). 4. Може, це і була коли-небудь правда, **та** тепер така стара стала, що похожа на міфологію, **сиріч** на брехню (Т. Шевченко). 5. **Одначе** чи не пора й свічку засвітити, вже зовсім темніє (М. Кропивницький). 6. **Коби** хоч Федора тут не було, – думав собі (О. Маркуш). 7. Ой не світи, місяченьку, не світи нікому, тільки світи миленькому, **як** іде додому (Нар. пісня). 8. Розмір відшкодування збитків визначається у кожному окремому випадку, **однак** обмежується сумою страхового фонду (Документ). 9. Культури насильно не пересадиш, її треба виплекати на рідному ґрунті, **щоби** чужі соки пройшли крізь жили рідної землі. 10. **Заки** гетьман виліз, суддя обійшов ридван іззаду і подав йому руку (Б. Лепкий). 11. **Коли** ви справді вважаєте себе вченим, то для вас найвища інстанція – істина (П. Загребельний). 12. Од краю стоїть дівчина, струнка, як очеретина, лице біле, мов у паненяти, голова шовком вив'язана (С. Васильченко).

Вправа 339. Знайдіть у наведених реченнях ілюстрації до правила про вживання сполучників і–й.

1. Вирішено було йти на розшуки – і негайно! 2. До речі, можеш своїм друзям сказати, що й перший у світі рамковий вулик був винайдений на Україні. Модель виявилась така вдала, що й бджоли інших порід одразу прийняли її, завдяки чому рамкові вулики поширились по всій планеті. 3. І ось ти вперше сам, без інструктора

береш розгін і підіймаєш літака в це вранішнє небо. 4. Тепер вона сидить і зубрить хрестові походи. 5. По якомусь часі приніс [Мина] Гришуні від Бандерків той маленький саморобний кларнет з кнопками перламутровими, і коли Гришуня притулив його до уст і видобув з нього звук, схожий на звук горлиці, то одразу й одужав. 6. Не встигла і Єлька затримати його... (О. Гончар).

Вправа 340*. Прочитайте речення, проаналізуйте семантико-синтаксичні відношення сполучників.

1. В небі хмарка, наче білий лебідь, пропливає в далекі краї, вітер спілі колоски теребить, а я руки згадую твої (Д. Павличко). 2. Ходив я та плакав, та людей шукав, щоб добру навчили. Я тепер згадав, згадав, та й жаль стало, що лихо минуло, молодее лихо! Якби ти вернулось, проміняв би долю, що маю тепер. 3. В неволі тяжко, хоча й волі, сказати по правді, не було. Та все-таки якось жилося, хоть на чужому, та на полі... (Т. Шевченко). 4. Буває так, що дні довго і одноманітно котяться через усе життя, як горошини по рівному жолобу (В. Собко). 5. Тут водограїв ледве чутна мова, – журливо, тихо гомонить вода, – немов сльозами, краплями спада; себе оплакує оселя ся чудова (Леся Українка). 6. Для добрих друзів відчиняю дім і маю серцю щирю нагороду, хоч деякі із них в житті моїм як в'ялий лист, обсипались в негоду (А. Малишко). 7. Татарські погроми зменшили нашу літературну продукцію, проте спинити її вони не змогли. 8. І можна тільки дивуватись і благоговіти, як це народ наш незвичайно тернистим шляхом досяг великої культури (І. Огієнко).

Вправа 341. Запишіть речення з поданими сполучниками, знявши риси. Поясніть написання сполучників.

А/би, що/б, ні/би, ні/би/то, немов/би, немов/би/то, буцім/то, як/що, за/те, дарма/що, назважаючи/на/те/що, так/що, ад/же, ад/же/ж, ото/ж, або/ж, але/ж, а/ні/ж.

Вправа 342. Спишіть текст; слова, що в дужках, запишіть разом чи окремо. Обґрунтуйте написання.

1. (Як би) мої думи німії та піснею стали без слова, вони б тоді більше сказали, ніж вся моя довга розмова. 2. (Як би) я тепер хотіла у мале човенце сісти і далеко на схід сонця золотим шляхом поплисти (Леся Українка). 3. (Як що) не підеш, на злість зостанусь (І.Тобілевич). 4. (Як же) я тепер вернуся до батька, до матері?

(І.Нечуй-Левицький). 5. (Що б) таке зробити, (що б) здивувати світ? (В.Юхимович). 6. Гірники пісню почали (про те), як каштани в маю зацвіли. 7. Бійці замовкли, пластинку зняли, (про те) пісня продовжувала звучати і наростати (О. Гончар). 8. Всяк лицар має з королем ходити у походи, (за те) він матиме собі і ласку, й нагороди (Леся Українка). 9. Та пільма не так уже мучила Соломію, (за те) вогкий холод проймав її наскрізь (М. Коцюбинський).

Вправа 343. Розкрийте дужки. Поясніть правопис.

Але(ж), а(ні)ж, мов(би), немов(би), немов(би)то, коли(б)то, наче(б), наче(б)то, хоч(би), ніби(то), це(б)то, то(б)то, як(то), тому(то), тільки(то), тим(то), тому(що), хіба(що), то(що), дарма(що), як(що), через(те) що, не(зважаючи) на(те), що, тим(часом), в(міру) того (як), замість(того) щоб, за (тим) щоб, тільки (що), що(духу), що(правда), поки(що), казна(що), будь(що).

Вправа 344. Випишіть сполучники, зробіть морфологічний розбір.

1. Гетьте, думи, ви хмари осінні! Тож тепера весна золота. 2. Таж ми з тобою були колись товариші (Леся Українка). 3. Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя. 4. Ну що б, здавалося, слова (Т. Шевченко). 5. Щоб між нами не погасло проміння величне, ти поставив «насторожі» слово твоє вічне. 6. Як би я тепер хотіла у мале човенце сісти і далеко на схід сонця золотим шляхом поплисти! (Леся Українка) 7. Темінь упала на місто раптово, начебто хто опустил завісу (В. Шевчук). 8. Дівчата спросонку спершу перегукуються з кимось, немовби пробуючи голоси (І. Ле). 9. Якщо втрачено все, залишається совість (Л. Первомайський).

Вправа 345. Відредагуйте речення. Поясніть характер помилок.

Сьогодні ми бачимо роботи не лише на сучасні або історичні мотиви, а й традиційне хатнє начиння. 2. Він цікавиться не тільки книгами, а й займається спортом. 3. Зважаючи на те, що сьогодні погана погода, надягни шарф і капелюх. 4. Повідомляємо, що не можемо скористатися Вашою пропозицією, так як зазначена Вами ціна вища, чим у наявних у нас пропозиціях інших фірм. 5. Представники 28 країн світу взяли участь не лише у відкритті фестивалю, а й виступали на багатьох підприємствах, в навчальних

зкладах (Екс.). 6. У поході особливо сподобалось те, що ми не тільки пливли на байдарках, а й плотах. 7. Внаслідок того, що ти отримав двійку, гуляти сьогодні не будеш. 8. Директор має право приймати будь-які рішення, окрім тих, що належать до виняткової компетенції загальних зборів працівників (документ). 9. Конструктор повинен займатися не тільки розробкою штампів, але й контролювати їх виготовлення у цеху. 10. Головний бухгалтер зобов'язаний вести бухгалтерський облік у такий спосіб, аби не створювати обмежень для високоприбуткової діяльності підприємства (За Г. Волкотруб).

Тестові завдання

I. У якому рядку всі сполучники підрядні?

1. Бо, тому що, оскільки, якби, дарма.
2. А, і, коли, зате, або.
3. Бо, та, проте, начебто, ніби.
4. Але, мов, як, щойно, якщо.
5. Хай, ні...ні, ледве, й, однак.

II. У якому рядку всі сполучники причинові?

1. Ледве, дарма, хай, нехай, бо.
2. Бо, тому що, у зв'язку з тим, що, оскільки, через те що.
3. Коли, як, та й, через те що, коли б.
4. Якщо, аби, наче, немов, оскільки.
5. Як тільки, якби, аби, хоч, для того щоб.

III. У якому рядку всі сполучники розділові?

1. Через те що, чи...чи, проте, хай, і.
2. Ніби, чи, хоч, бо, для того, щоб.
3. Або, чи, або...або, чи...чи, то...то.
4. Що, або...або, аби, ледве, але.
5. Як, то...то, оскільки, дарма, а.

IV. У якому рядку всі сполучники мети?

1. Бо, тому що, через те що, щоб, якби.
2. Якщо, якби, коли, ледве, дарма що.
3. Щоб, для того щоб, щоби, з тим щоб, затим щоб.
4. Хоч, незважаючи на те що, хай, у зв'язку з тим що.
5. Оскільки, немовбито, щоби, як, мов.

V. У якому рядку всі сполучники протиставні?

1. І, та, ні...ні, що, хоч.
2. Не то...не то, або, також, то...то, після того як.
3. Але, незважаючи на те що, й, немовбито, якщо.
4. Та, й, аби, бо, але.
5. А, але, однак, зате, проте.

VI. У якому рядку всі сполучники складні за будовою?

1. Немов, начебто, однак, тому що, внаслідок того що.
2. Якщо, якби, або, щоб, ніби.
3. Неначе, нібито, ніж, після того як, бо.
4. Проте, для того щоб, як, що, і.
5. Затє, але, оскільки, й, раз.

VII. У якому рядку всі сполучники умовні?

1. Щоб, затим щоб, незважаючи на те що, бо, через те що.
2. Як, якщо, коли б, раз, якби.
3. Хоч, дарма, проте, після того як, немов.
4. Одначе, нібито, що, чи, але.
5. Ніж, мов, немовби, нібито, бо.

VIII. У якому рядку всі сполучники причинові?

1. Якщо, коли б, щоб, мов, що.
2. Хоч, незважаючи на те що, оскільки, для того щоб, а.
3. У зв'язку з тим, що, оскільки, тому що, через те що, бо.
4. Якби, аби, тільки, ледве, тому що.
5. Щойно, дарма що, або, поки, допоки.

IX. У якому рядку всі сполучники прості за будовою?

1. Чи, теж, то...то, щоб, якщо.
2. І, ніж, проте, зате, ніби.
3. Та, однак, наче, немов, якби.
4. Як, але, що, раз, хоч.
5. Бо, ні...ні, мов, неначе, або.

X. У якому рядку всі сполучники складені за будовою?

1. В міру того як, після того, як, тому що, незважаючи на те що, через те що.

2. Внаслідок того як, для того щоб, затим щоб, у зв'язку з тим що, якби.
3. Дарма що, так що, як тільки, якщо, однак.
4. Оскільки, коли б, внаслідок того що, проте, щоб.
5. Або, зате, якщо, як, ані...ані.

XI. У якому рядку всі сполучники складні за будовою?

1. Щоб, немов, ніж, якби, раз.
2. Якщо, теж, також, бо, немовби.
3. Аніж, мовби, надто, наче, хоч.
4. Начебто, цебто, щоб, немов, але.
5. Мовбито, немовбито, начеб, проте, нібито.

XII. У якому рядку всі сполучники пишуться разом?

1. Про/те, для того/щоб, в міру того/як, не/зважаючи на те що, тому/що.
2. Що/б, за/те, немов/би, як/тільки, в/наслідок того що.
3. Ніби/то, а/би, через те/що, так/що, як/що.
4. Не/мов, не/мовбито, ніби/то, за/те, після того/як...
5. Начеб/то, не/наче, ніби/то, про/те, як/би.

XIII. У якому рядку всі сполучники пишуться окремо?

1. Як/що, що/б, через/що, про/те, не/наче.
2. Як/тільки, не/мов/би, як/би, що/би, а/би.
3. Для/того/щоб, з/того/часу/як, незважаючи на/те/що, в/міру/того/як, тому/що.
4. У/зв'язку/з/тим/що, ні/би, так/що, в/наслідок/того/що, а/бо.
5. За/те, наче/б/то, як/би, не/наче/б/то, в/наслідок/того/як.

Контрольні запитання

1. Які сполучники розрізняють за участю у вираженні семантико-синтаксичних відношень?
2. Які функції виконують сурядні сполучники?
3. Назвіть функційні різновиди підрядних сполучників.
4. Розкажіть про синоніміку сурядних сполучників, наведіть приклади.

ЧАСТКА

Вправа 346*. За тлумачним словником з'ясуйте значення часток *ген, он, майже, власне, геть, годі, амінь, бігма*.

Вправа 347. Перепишіть речення. Підкресліть частки і визначте, до якого розряду вони належать.

1. Почекай(те), дівчино, ще (й) для тебе троянди весни розцвітуть. 2. О, як(би) то листя, листя не жовтіло, о, як(би) то серце вічно зеленіло. 3. Чи можна забути, як шуміли гаї у моїй стороні? 4. Учитель мій! Ось ти ідеш повільною ходою і слухаєш, як день шумить життям. 5. То(ж) було і солодко й незвично у твоїх очах читать грозу (В. Симоненко). 6. Отакий (то) наш отаман, орел сизокрилий (Т. Шевченко).

Вправа 348. Доберіть до поданих часток близькі за функціями.

Ген, майже, якраз, так, хай.

Вправа 349. Введіть у речення частку он таким чином, щоб вона а) вказувала на предмет, особу, які знаходяться на певній відстані, або на певний факт, подію; б) вживалася перед словом, яке логічно виділяється чи підкреслюється; в) вживалася для привертання уваги співрозмовника (зі словами глянь або дивись).

Вправа 350*. Подайте наявні в українській мові варіанти часток. У чому їх специфіка?

Он, ось, це, лише, хоч, хай, буцім, ні, ну.

Вправа 351. Серед поданих видільних часток виявіть обмежувально-видільні й підсилювально-видільні.

Всього-на-всього, адже, геть, тільки, просто, пак, виключно, дедалі, прямо, навпаки, хоч і, лишень, но, отже, усе, же, навіть, от, то.

Вправа 352. Виявіть різницю у вживанні стверджувальних часток.

Так, авжеж, ага, аякже, еге, ато, прекрасно, розуміється, да, то-то.

Вправа 353. Прочитайте і спишіть слова. Напишіть не, ні – разом чи окремо. Правовис поясніть.

(Не) той, (не) до вподоби, (не) тільки, (не) лише, (не) в кого, (ні) в кого, (ні) на що, (ні) туди ні (сюди), (ні) сіло (ні) впало, (ні) те (ні) се, (ні) на що, (ні) так (ні) сяк, (ні)хто, (ні)куди, (ні)як, (ні)кчемний, (ні)се(ні)тниця.

Вправа 354*. Напишіть слова разом, окремо або через дефіс і поясніть їхній правовис.

Що/сь, як/найбільше, ні/скільки, сміяти/ся, де/про/що, ні/з/якими, ні/від/стількох, що/ж/до, все/ж/таки, аби/ж, будь/як, де/в/кого, ось/де, дарма/що, що/суботи, будь/що/будь, хтозна/скільки, казна/який.

Вправа 355. Прочитайте гумореску, випишіть частки і прокоментуйте їх. Зредагуйте текст за необхідності.

Не чекав

Завідувач відділу культури газети “Вечірні двісті” Максим Перистий підпер рукою голову і довго роздивлявся крізь свої великі окуляри студента-практиканта Сашка Грюкаленка.

– І чого вас в інституті вчать? – нарешті він взяв зі столу матеріал майбутнього журналіста. – Це що?

– Розповідь про співака Павла Крикунця! – засовався на стільці студент.

– І хто її буде читати?

– Усі! – аж закашлявся Грюкаленко.

– Ви впевнені?

– Ну, може, хтось і не зверне уваги... Не всі ж люблять мистецтво...

– Ніхто не прочитає, якщо будемо підсовувати ось такі мармелади! – завідувач розклав перед собою аркуші. – Що це за заголовки – “Окрилює успіх”? Де інтрига? Треба знайти таке, щоб кров холола в жилах, щоб у лисих остання волосина на голові дибки ставала... Наприклад...” “З гадюкою за пазухою!” Звучить?!

– Звучить! Але до чого тут змія? – закліпав студент.

– То вже ваші проблеми. Придумайте щось! Мовляв, колись у співака пропав голос. І одного дня дружина кинула йому зміюку за пазуху. Він як заверещить! І голос з’явився... відтоді виступає тільки з рептилією за пазухою...

– Але Крикунець не...

– А що ви за нього переживаєте?! Ви про наших читачів подбайте! Треба, щоб вони “Вечірні двісті” один в одного з рук виривали!.. Так... Тепер ось ви пишете, що Крикунець почав співати в дитячому садочку, потім у шкільному хорі... Кому це цікаво? Ви хіба у дитсадку самі “Козу-дерезу” не виспівували?! Я теж горлав так, що няні вуха подушками затуляли. Давайте напишемо: “До десяти років Крикунець був глухим, сліпим і німим...”

– Цебто як?! – відвисла щелепа у студента-практиканта.

– А ще – без рук і без ніг! – увійшов у раж завідувач відділу.

– Як же він на сцену виходитиме без ніг?!

– Ну, гаразд, нехай буде з руками-ногами, але сліпий і глухий. І не вимовляє дев’ятнадцять літер. Тут вставте кілька слів про нетрадиційну медицину і про повне зцілення... Читачі це люблять!

– Але ж Крикунець як прочитає, то може й справді втратити голос!

– Та що ви за нього печетеся?! Для вас головне – читач, читач, і ще сто разів читач! Далі... Ось абзац, що співак скромний. Їздить на вітчизняному “Мерседесі” – тобто “Таврії”. Добре, що не написали – на самокаті чи на триколісному велосипеді. Навпаки, напишіть: “Останнім часом у Крикунця вкрали два “Форди”, “Тойоту”, “БМВ”. А на “Феррарі” він впав з мосту у воду і тільки тому, що звалився на зграю гусей, котрі там плавали, залишився живим...” Ви зрозуміли? Пишіть в такому дусі... І не забудьте вставити кілька фактів про секс і алкоголь... А я підправляю...

Через кілька днів у газеті “Вечірні двісті” з’явився матеріал про співака за підписом Сашка Грюкаленка. Студент-практикант не знаходив собі місця. Коли йшов вулицею, то йому здавалося, що за кожним деревом, за кожним кущем стоїть співак Крикунець із зарядженою базукою в руках.. А коли дзвонив телефон, Сашко брав трубку, як бомбу, яка ось-ось має “вибухнути” голосом розлюченого Крикунця.

– Ну, старина, – почув Грюкаленко бадьорий голос співака, – не чекав від тебе такого, не чекав! Казав, що студент-практикант. А виявилось – справжній майстер пера! Талант! Дякую за публікацію! Тепер на моїх концертах аншлаг. До речі, навіть змію довелося купити... Може, черкнеш про мене кілька слів ще в одну тиражну газету?

Ошелешений “талант” усе тримав трубку біля вуха, хоча там уже хвилин зо п’ять лунали короткі гудки (М. Прудник).

Тестові завдання

I. У якому рядку всі слова-частки?

1. Якраз, майже, проте, якщо, але.
2. Саме, якраз, так, еге, би.
3. Приблизно, ух, фу, і, й.
4. Нехай, ой, ох, овва, щоб.
5. Не, ні, ані, ого, ледве.

II. У якому рядку всі частки модальні?

1. Навіть, би, невже, наче, лишень.
2. Ні, ані, тільки, майже, чи.
3. Справді, хай, невже, бодай, мовби.
4. Приблизно, нехай, давай, саме, якраз.
5. Як, годі, бодай, мовляв, егеж.

III. У якому рядку всі частки модальні (спонукальні)?

1. Лишень, саме, ні, так, таки.
2. Годі, майже, мовляв, тільки, якраз.
3. Бодай, бо, давай, ну, но.
4. Аж, наче, чи, хіба, то.
5. Ото, он, майже, не, мовби, ані.

IV. У якому рядку всі частки модальні (стверджувальні)?

1. Таки, б, лише, но, хай.
2. Ні, саме, собі, тільки, бо.
3. Уже, нехай, чи, не, майже, ж.
4. Навіть, справді, онде, як, хіба.
5. Так, еге, егеж, атож, авжеж.

V. У якому рядку всі частки модальні (вказівні)?

1. То, хоча б, приблизно, мов, давай.
2. Ото, ані, трохи, не, чи, що то.
3. Ось, от, це, оце, ген.
4. Он, майже, же, собі, не.
5. Годі, лишень, ніби, уже, ну.

VI. У якому рядку всі частки модальні (підсилювальні)?

1. Як, що за, та, що то.

2. Хоча б, оце, атож, ж, мало не.
3. Наче, б, ані, приблизно, еге.
4. Ледве не, мовби, давай, хай, справді.
5. Тільки, то, точно, таки, но.

VII. У якому рядку всі частки пишуться окремо?

1. Написав/би, немов/би, як/небудь, що/разу, надумав/таки.
2. Все/ж/таки, отакий/то, все/таки/ стань/бо, аби/куди.
3. Електроніка/ж, тільки/що, таки/прийшли, ну/й, напевно/чи.
4. Поки/що, колись/то, як/от, саме/тому, дай/но.
5. Невже/сказав, казав/же, ось/так, начеб/то, хтозна/який.

VIII. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться окремо?

1. Не/добачати, не/вдаха, не/виконання, не/густо, не/співав.
2. Не/задовільно, не/помітно, не/терпеливий, не/покоїтися, не/ти.
3. Не/підготовлений, не/від/нас, не/зручно, не/порядок, не/роба.
4. Не/далеко, а близько, не/від/мене, не/ловлю, не/сім, не/прийшов.
5. Не/вільний, не/воля, не/заважай, не/ходи, не/зугарно.

IX. У якому рядку всі слова з часткою не пишуться разом?

1. Не/міг, не/читаючи, не/підготовлена робота, не/добачати, не/покоїтися (турбуватися).
2. Не/той, не/зчутися, не/хотя, на/жаль, не/весело.
3. Не/здужати (хворіти), не/абияк, не/славити (ганьбити), не/абихто, не/хотя.
4. Не/повага, не/виконаний план, не/залишатися, не/співали, не/стямно.
5. Не/активний, не/повторна, не/зважай, не/відвідує, не/той.

X. У якому рядку всі частки пишуться через дефіс?

1. Як/би, казна/де, аби/хто, немовби/то, коли/сь.
2. Поки/що, скинь/но, де/коли, будь/як, ні/хто.
3. Як/от, так/то, хтозна/коли, такі/но, сядь/бо.
4. Взяв/таки, ну/й, зроби/ж, якби/то, отакий/то.
5. Таки/заспівав, будь/коли, де/небудь, ані/скільки, чим/швидше.

Контрольні запитання

1. Пригадайте, чим відрізняється частка від інших службових частин мови.
2. Назвіть розряди часток за значенням і вживанням.
3. Скажіть, які частки належать до словотворчих. Наведіть приклади.
4. Укажіть, які граматичні форми творяться за допомогою формотворчих часток. Відповідь проілюструйте прикладами.
5. Розкажіть, як в українській мові виявляється синонімія й варіювання часток.

ВИГУК

Вправа 356. Запишіть вигуки у дві колонки: 1) емоційні вигуки; 2) вигуки, що виражають різні волевиявлення; 3) формули етикету.

Даруйте! Цс-с! О! Ой! Гайда! Цабе! Нумо! Прошу! Ах! Гей! Ух! Ох! О-ох! Будь ласка! Тьху! Ех! Цур! Леле! Фу! Марш! Геть! Годі! Агей! Спасибі! Добридень!

Вправа 357. Запишіть спочатку непохідні (первинні) вигуки, а потім – похідні (вторинні).

Гей! леле! матінко! ой, рятуйте! прощайте! а! ех! о! гляди! годі! жах! дурниці! ану! пхе! тю! но! вйо! соб! цабе! на добраніч! здоровенькі були! хай йому грець! І що воно за знак? от тобі й маєш!

Вправа 358. Прочитайте тексти. З'ясуйте функції вигуків, звуконаслідувальних слів та етикетних інтер'єктивів.

І. “Раннім-рано та ранесенько”, ще ледь-ледь починає сіріти, штовх вас у бік:

– Вставайте! Вставайте! Час уже!

– Г-г-г! М-м-м

– Вставайте!

– М-м-м!

– Б-б-бах!

З криком: “Бомбьожка!” ви зриваєтесь і мчите.

– Тю на вас! То я в крижня гахнув! (Остап Вишня).

ІІ. А я вже рішив теж: буду комбайнером. От бач. Чоловік щойно почав ходити до першого класу, а вже вирішив!..

Го-го, коза!

Го-го, сіра! (За П. Загребельним).

- III. – Ей, вороно, знав я твого батька і твою матір: славні люди були!
– Угу! – каже ворона, не роззявляючи рота.
– І братів, і сестер твоїх знав, – каже рак, – що за добрі люди були!
– Угу! гукнуть ворона, а рака кріпенько держить.
– Та вже хоч вони і гарні люди, – каже рак, – а тобі не рівня. Мені здається, що й на світі нема розумнішої від тебе!
– Еге! – крикнула ворона на весь рот і впустила рака в море (З байки).
IV. Професор, екзаменуючи студента, питає, яку дозу ліків він дав би хворому.
– Столову ложку, – відповідає студент.
– Дякую, можете йти.
Студент виходить, але опам'ятавшись, швидко повертається.
– Вибачте, професоре, я помилився. Треба було дати тільки п'ять крапель.
– Бувайте, уже пізно, ваш хворий помер... (Екс.).

Вправа 359. Запишіть речення. Підкресліть вигуки і звуконаслідувальні слова. З'ясуйте, за яких умов здатні вони виконувати роль членів речення.

1. Ви дізнаєтесь про зайця, який після бухгалтерового пострілу з страшним криком “н-н-няв!” вискочив аж на вершечок телеграфного стовпа. 2. А коли не повезе, тобто, коли бах-бах! – повз торбу, не сумуйте, старайтесь їхати чи йти з полювання повз базар... 3. Креслять тригонометричні фігури високо в небі запізнілі журавлі, запитуючи своїм “кру-кру”, – Чуєш, брате мій, товаришу мій? Відлітаємо!” (За Остапом Вишнею).

Вправа 360*. Зробіть аналіз вигуків, вказавши на значення, які вони виражають у реченні. З'ясуйте граматичну природу слів-речень, виражених вигуківими словами.

1. Дід Карась усе зрозумів. Задумано здорово! – Н-но, Кося! – тоненько крикнув він і батогом помахав у повітрі (О. Бойченко). 2. “Тру-ту-ту-у” – все вище і вище підіймає над лісами свою переможну мелодію ріг... 3. Заочі на цього пана Никонора махає рукою і зневажливо кривить одне слово: “Ет!”. 4. Ох, той щоденник... Хоч би він не потрапив до чужих рук... (М. Стельмах). 5. – Спасибі, – сказала нарешті Улянка. – Я забула, що треба подякувати. 6. Ух, як важко тримати язик за зубами. 7. Ой, снігу, снігу! Прийшла в ліс зима... 8. От як узвар почав уже клекотіти й бурчати: “вар-вар-

варрюсь”, Улянка ненароком глянула у вікно й побачила на сніжній білій ковдрі слід. 9. – Ого-го! Та тут, мабуть, на одну підводу не забереш! 10. Ось саме цієї хвилини Уляна й почула в далечині крик. – А-га-га! – докотилось до неї як луна. 11. Скрізь тільки й чути було: фінь-фінь, – коротка мовчанка, і а-ха-ха! Фінь-фінь, а-ха-ха!.. (О.Донченко). 12. Геть з моїх очей, геть! (М. Коцюбинський). 13. Ура! Ура! Панченко! – дружно лунають вигуки в залі (О. Бойченко).

Вправа 361*. Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Ов(ов)ов!.. – одзиваються збуджені гори... га(га)га! – повторюють в тривозі далекі верхи. 2. Б’ється, стогне, зітхає море!.. Бу(ух)! бу(ух)... бу(ух)!.. бу(ух)! (М. Коцюбинський). 3. Куд(ку)дак за п’ятак, ку(ку)рі(ку) за копійку (Нар. тв.). 4. – Кру(кру)! – лунає поклик журавлів, і слід по них в німому небі тане (М. Нагнибіда). 5. (На)добраніч вам, ниви. 6. Ов(ва)! Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися (М. Коцюбинський). 7. Не жартуй наді мною, (будь)ласка, і говорячи, не мовчи (В.Симоненко).

Вправа 362. Знайдіть вигуки і охарактеризуйте їх. Зверніть увагу на розділові знаки.

1. Ай-ай-ай-ай! Як же це так, що ви не знаєте, що таке крякуха?! 2. Аж ось крякуха різко й тривожно, аж ніби захлинаючись: – Ках-ках-ках! 3. Коли це гусак як закричить ге-ге-ге-ге! – та по воді крилами ляп-ляп-ляп! 4. Їй-бо правда! 5. Так ото зібрались і кажете дружині й дітям: – До побачення! Вирушаю на лося! 6. Чи далеко ще, скажіть, будь ласка, до Лохвиці. 7. Кузьма Дем’янович! Кузьма Дем’янович! Агов! Де ви? Агов-гов-гов! 8. Ви підходите – націляєтесь! Бах! – і нема гагари!. 9. І раптом: –В-б-ба-бах! 10. А то воно курка вирвало, так він мені ото повз вухо тільки – дззз! 11. А-а! Та це ж бугай, водяний бугай, що лякає дітей своїм гучним над очеретами: – Бу-у-у-у! 12. Ох, і сам же був! Завбільшки, як тобі сказати, ну, не менший, як звідси до отієї верби. Їй-бо, правда. 13. А собака був! Ох, і собака! На вовка верхи сідав! (Остап Вишня).

Тестові завдання

І. У якому рядку всі слова – вигуки?

1. О, ой, алло, вибачте, майже.

2. Фе, до побачення, вйо, вйокати, ух.
3. Хі-хі, гайда, нумо, давай, фу.
4. Ех, ох, гов, здрастуйте, вибачте.
5. Агов, ку-ку, марш, геть, вибачення.

II. У якому рядку допущено помилку в правописі вигуків?

1. Ой-ой, їй-Богу, їй-бо, вйо, допобачення.
2. Ку-ку, овва, добридень, ш-ш-ш, агов.
3. Ну-ну, алло, му-у-у, їй-право, будь-ласка.
4. Ках-ках-ках, цабе, ха-ха, а-а-а, тарах.
5. Ляп-ляп-ляп, кру-кру, на добраніч, от тобі й на, оце так.

III. У якому рядку всі слова – етикетні інтер'єктиви?

1. Овва, будь ласка, їй-Богу, киць-киць, певне.
2. На добраніч, дякую, добридень, до побачення.
3. Леле, куд-кудак, дзень, цитьте, упхати.
4. Ну-ну, фе, ух, га-га-га, нявкати.
5. Хі-право, фі, о, геть, хекання.

Контрольні запитання

1. Назвіть групи вигуків за значенням.
2. Наведіть приклади етикетних інтер'єктивів. У чому їх специфіка?
3. Переглядаючи телепередачі українською мовою, запишіть форми вітання, побажання та прощання ведучих.
4. Які частини мови підлягають процесові інтер'єктивації? Наведіть приклади.

ТЕКСТИ ДЛЯ КОМЕНТУВАННЯ

Український дивоцвіт

1889 року Леся лікувалася в Одесі аж у два приїзди: відбула все літо, а потім удруге приїхала в жовтні. Лесині батьки думали такою інтенсивністю лікування добитись повного одужання. Лікарі підтримували цю думку.

Зупинилась вона на приватній дачі, близько лікарні Діалегмено. Тінь від високих дерев, що оточували будівлю, сама будівля надійно захищали кімнати від сонця і надмірної духоти.

Цю дачу ми прозвали Вілла Пауччіні. А прозвала її Леся, бо там було дуже багато павуків.

Узагалі вона терпеливо і мужньо переносила оті курортні “радощі”: безконечні черги за процедурами, спеку, куряву. До Лесі часто приїздили Комарови, друзі, знайомі, і вона завжди їх зустрічала дуже привітно, лагідно. Вона вміла відгонити своїм трохи веселим, трохи іронічним словом усі денні лиха. У жовтні 1889 року Леся лікувалася вже не на лимані, а в ортопедичному закладі доктора Вальтуха. Курація масажем дуже шкідливо вплинула на здоров'я Лесі: зрештою, вона злягла, ходити не змогла, гострі болі в суглобі стегна, підвищена температура.

Фізичні болі підсилюються тугою за рідним Колодяжним, і у пам'яті щоразу виникають подільські і волинські пейзажі, звучать народні тужливі мелодії, які вона згодом підбере до своєї драмифеєрії “Лісова пісня”.

Мати, Олена Пчілка, приїздить з Колодяжного і забирає Лесю додому. Більше в Одесі Леся не лікувалася, але протягом майже 25 років майже щороку бувала у нашому місті, відправляючись у чергову поїздку на лікування то в Європу, то на Кавказ, то у Крим...

Тяжко страдаючи від болю, вона знаходила відряду лише у творчості. А другою моральною підтримкою їй завжди була музика...

Леся завжди любила музику і навіть мріяла стати музикантом. Музика була для неї життям. Доля розпорядилася інакше.

Леся рано зустрілася з особистим горем. На одинадцятому році життя вона захворіла на туберкульоз кісток, який спочатку виявився в руці, потім перекинувся на ногу, нирки, шлунок, легені. До цього додалися постійна анемія, тиф, інфлюєнца, пропасниця. Операції, милиці, гіпс, ортопедичні апарати, і весь час – пекельний біль. Але

чим більше занепадало тіло, тим міцнішим ставав її дух. Лесю Українку недарма називають донькою Прометея. Дивуєшся, як вона могла протягом тридцяти років терпіти такі фізичні муки і водночас створювати свої геніальні поеми та вірші. Леся – дивна загадка. Про це говорив Дмитро Донцов: “Леся Українка перевищила хистом майже всіх сучасних собі поетів. Ця поетка незвиклого для нас темпераменту і сили думки, напруженого шукання і впертості лишилася якимось сфінксом, загадкою” (За матеріалами ДП).

Пелюстки пересаджених квіток

Ці слова Яра Славутича можна взяти за епіграф до розмови про видатних діячів української культури, які репрезентують наш край у далеких світах.

Тема ця досить болісна, адже історичне розсіяння (а саме таке значення слова “діаспора”) одеситів відбувалося в різні часи й епохи, і покидали рідну землю назавжди земляки-українці різного віку, стану, статку й освіти. Покидали не з доброго дива, щоб там, на чужині, зачепитися своїм корінням, як у тій народній пісні про калину, і прирости до чужої землі.

Хто, скажімо, не брав до рук і не зачитувався етнографічним дослідженням у двох томах Олекси Воропая “Звичаї нашого народу”, книги, яка якихось десятирок літ стала для нас справжнім відкриттям, коли початки незалежності України широко відкрили перед нами двері в досі незнане й невідане, бо виховані в атеїстичному суспільстві, зашорені тоталітарною ідеологією, душі наші рвалися до пізнання своїх коренів свого предковічного історичного “я”, і саме тоді дослідження О. Воропая стало для нас ковтком свободи. А що ж ми знаємо про автора “Звичаїв...”, нашого земляка? На жаль, дуже мало.

Народився він в Одесі 9 листопада 1913 року. Закінчив у 1940 році Агрономічну академію, отримав звання вченого-агронома. Змолоду захопився етнографією, яка згодом стала його основною творчою пристрастю. Під час другої світової війни опинився в таборі переміщених осіб. І там він збирав свідчення українців із різних регіонів про народні звичаї, і згодом в Авгсбурзі під псевдонімом Олекса Степовий ним було опубліковано кілька книжечок, серед них “Звичаї нашого народу”. Політичні події кінця війни змусили Олексу Воропая покинути Німеччину й перебратися до Лондона. Тут у кінці

50-х років він під псевдонімом видає “Українські народні приповідки” й “Українські народні загадки”. А трохи згодом уже під власним прізвищем друкує статті “Етнографія – наука про націю”, “Цілюще зілля”, “Процеси видотворення в концепції Т. Д. Лисенка”, “Генетика і мічурінський напрямок у біології”. Його перу також належать оповідання “Пригоди Марка Чубатого”. Зробив він і свій внесок у тему голодомору в Україні в 30-ті роки, опублікувавши в 1953 році “У дев’ятім крузі”.

У 1957 році він стає доктором слов’янської етнології, а в 1961-му в Українському вільному університеті в Мюнхені захищає дисертацію на звання доктора природничих наук.

У його планах було написати 3-й том “Звичаїв...”, присвячений родинно-побутовим звичаям, 4-й – рослинам у звичаях і віруваннях українського народу, 6-й мав бути присвячений побуту і звичаям української провідної верстви і 7-й – історичним народним переказам і легендам. Можемо лише уявити, як збагатили б світову етнографію ці дослідження українського емігранта, але хочеться сподіватися, що нароблене нашим земляком у царині української етнографії не згине в нікуди, адже ним багато було здійснено для цієї праці. А його двотомне видання про народно-календарні звичаї українського народу з присвятою своїй матері, яка навчила його любити свою вітчизну, має стати настільною книгою в кожній українській родині (За матеріалами ДП).

Малиновий дзвін

Не можливо уявити Україну без золотoverхих храмів, величного живопису, мелодійного голосу дзвонів – цього неповторного злиття віри, мистецтва, соціального устрою.

Що ж означає церковний дзвін? Як не дивно, але більшість людей цього не знають. Але ж усе в цьому славному дзвоні-передзвоні продумано за віки. Кожен звук і відтінок мелодії має своє значення.

Могутнє й заспокійливе звучання дзвонів пов’язане з духовним життям народу, стало частиною національної свідомості. Воно діє на людину притягально, зачаровує... Дзвін почасти відриває наші помисли від грішної землі, наповнює серце святим відчуттям, начеб у нього вливається небесна гармонія, відголоски далекого раю. В українській класичній літературі дзвін стає гласом Всевишнього,

який сповіщає людину про щось важливе і істотне, наставляючи її на шлях Віри, Надії і Любові.

Достоїнство дзвону полягає в тому, щоб він був дзвінким і мав густий і сильний гул. В його звучанні вирізняють три окремих тони: перший – головний, найвідчутніший, другий дає гул, який чується через деякий час, він розповсюджується не так далеко, але довго тримається в повітрі, третій – коли дзвін не гуде, не переливається, а просто дзвенить. Музика його неповторно-прекрасна і складна.

Дзвін не просто дзвенить, він із нами розмовляє своєю, зрозумілою людям мовою.

Ось прозору синяву ранку сколихнули підбадьорливі привітні дзвони. Це заклик на церковну відправу, блага вість, тобто благовіст. І спокійно в людей на душі, і настрій у них святковий. Але коло у місті спалахне полум'я пожежі, звуки будуть зовсім іншими, частими і тривожними, це сполоханий, набатний дзвін, сигнал тривоги, який скликає людей на спільні дії, скеровані на подолання біди. А є ще охоронний дзвін – тип набатного, але з іншим, особливим тембром – у нього у давні часи дзвонили у разі нападу ворогів.

На широких просторах України, де версти неміряні, дорогу подорожньому в густім тумані вказував дорожний дзвін.

Потужні дзвони скликали людей на віче, де панувала соборність, вироблялось єдине для всіх рішення. Червоний дзвін – це музика для душі. Виконує його один дзвонар, який управляє п'ятьма-сімома дзвонами, керуючись лише своїм натхненням.

Наука довела благотворний вплив церковного дзвону на здоров'я людей. Зокрема, встановлено, що дзвони працюють як генератори енергії в ультразвуковому діапазоні і руйнують мікроби у хвороботворному середовищі. Церковний дзвін знешкоджує віруси грипу, жовтухи і багатьох інших хвороб, причому у своєму звуковому діапазоні. Наші далекі предки знали, проти якого мору треба цілодобово “бити у дзвони” і в якому тембрі, аж поки геть не згине нова халепа.

Перші відомості про дзвони на Україні-Русі дійшли до нас з XI століття. Їх робили з міді й олова, чавуну і скла, і навіть із глини.

У кожного великого дзвону, як і в людини, своя доля. Їх навіть карали. Наприклад, новгородський вічевий дзвін за указом царя Федора Олексійовича в 1681 році був “висланий” в Карельський монастир за те, що дзвоном своїм опівночі налякав царя.

Сьогодні дзвони, слава Богу, нікого не лякають. З дзвіниць златоглавих храмів Одеси – кафедрального Свято-Успенського собору, церкви Свято-Архангело-Михайлівського жіночого монастиря, Свято-Ільїнського собору звучить урочистий подзвін – голос нашої православної вітчизни (За матеріалами ДП).

Муза Ференца Ліста

Тривалий час серед музикантів і краєзнавців точилися суперечки, скільки часу і де саме на Вінниччині перебував великий музикант, які міста і населені пункти Подільської губернії відвідав. Нині на ці запитання є точна відповідь. Найбільше часу – 4 місяці – він перебував у селі Воронинцях (тепер їх називають Воронинці) нинішнього Хмільницького району у маєтку дочки поміщика Петра Івановського Кароліни Вітгенштейн.

Графиня була освіченою, начитаною, розумною, високодуховною жінкою. Познайомилася вона з Лістом у Києві на концерті. Оскільки майже всі місця на концерт уже були розпродані, то графиня заплатила за квиток великі на той час гроші – 100 російських рублів. Слуга Ліста відразу доповів про це своєму господареві. Ференц Ліст побажав особисто побачити цю жінку, поговорити з нею, подякувати їй. Розмова з нею захопила піаніста. Після цього вони зустрічалися ще кілька разів. Графиня запросила Ліста до себе додому, у Воронинці. Захоплення композитора розумною жінкою переросло у велике кохання, яке вже ніхто і ніщо не могло розірвати і перешкодити йому: ні насмішки і плітки високопоставлених і багатих дворянок, ні недобррозичливе ставлення до цієї дружби царського двору, ні заборона російського Патріарха і Папи Римського до об'єднання цих двох сердець, ні впертість чоловіка Кароліни, який не хотів давати їй розлучення.

У великому коханні, яке спалахнуло у серцях Ліста і Кароліни у Воронинцях та тривало дуже довго, майже все життя, було багато радісних, світлих і щасливих днів. На жаль, було чимало прикромів і гіркоти через втручання у їхні відносини і життя недобррозичливих людей. Але саме у Воронинцях, у білому палаці Петра Івановського, що був збудований поблизу річки Сливоди, особливе натхнення відвідувало душу великого композитора. Секрет його простий: поруч була українська муза Ліста – красуня Кароліна.

Вийжджав великий музикант із Воронинець на гастролі у містечко Немирів. На цей концерт світової знаменитості, що відбувся у графському палаці, з'їхалося багато панства навіть із сусідніх трьох губерній. Концерт пройшов із величезним тріумфом. Але чотири місяці, проведені Ференцем Лістом у Воронинцях, стали визначальними у його долі, в його подальшому творчому шляху. Він вирішив назавжди припинити діяльність піаніста-гастролера і зосередитись на композиції та диригуванні. І саме ця діяльність принесла йому найбільшу славу, поставила його в один ряд із видатними композиторами світу (За матеріалами ДП).

“Морське око” Карпат

По зелених бескидах, помолоділих від літньої благодаті, стелиться пасмами туман. Гонористі від своєї недоступної високості шпилі гір ніби дрімають у сизій імлі. А тільки-но бризне сонце з-за низьких хмар, одразу ясніють і хизуються чепурним одягом, погаптованим гінкими смереками, буками та черемшиною, які рясною повинню спадають до звивистого тракту, що стрімко здіймається вгору від райцентру Міжгір'я.

Старенький автобус чмихав, вередливо пирхав, як тільки почали братися до Воловецьких бескидів, розбуджених грайливою Боржавою. Річка аж видзвонює, потішно піниться на вирках від радості, що, нарешті, вирвалася з кам'яної тісняви на привільні сонячні плеса. І вишумовує, квапиться до в'юнкої, ще прудкішої і розгонистішої Латориці, яка біжить он із-за тих оповитих попелястою млою кам'яних ущелин.

Знеможено, мов хирлявий дідуган, автобус перечвалав боржавський місток і повз усе вище між кручі.

В селі Синевир тракт круто звертає до невеличкого поселення Синевирська Поляна, а за ним у передгір'ях – будинки Негровця, далі – Колочани. Дорога звивається вище й вище... І тут двигун уже вкотре змовк. Групками подалися мандрівники гравієвим гостинцем угору. Ми з чернігівцем Василем Ющенком звернули до двох верховинців, які пасли неподалік чималеньке стадо маржини. Орест повідав легенду, що передається тут з покоління в покоління, – про Синевир.

Уже ніхто й не скаже толком, що то за чужинці йшли понад синевирським потічком униз, до рівнини. Цілою ордою сунули. І став

гірський люд на їхньому шляху. Затремтіли злобою серця у тих, хто не раз із рогатиною на ведмедя ходив. У карпатців прокинулися гордість і честь. І там, на півторакілометровій височині, закипіла жорстока битва. Ламалися списи, осами роїлися стріли, іскрами бризкали мечі. Падали завойовники, валилися легені-захисники на праотчу землю. Кілька днів і ночей гриміли і тремтіли скелі, бризкотіло і стогнало бойовисько. Аж тут чорні хмари заволокли гори, здригнулися від громовиць непорушні скелі. Затремтіла земля, ніби колихала її якась дивовижна сила. Рушило-загуркотіло каміння з гранітних стрімчаків і перегородило синевирський потічок.

Нараз усе стихло. І громовиця, і січа, і зойки. А на місці табору завойовників заплюскотіло голубе озеро. Посередині водної гладіні ще довго хитався, як човен, пишно оздоблений ридван поводиря покорителів, а тоді зник. Натомість сплив гострий камінь-острівець. Він і понині застережливо стримить у голубій колисці плеса. А воно собі розкошує в обіймах сніжно-білих лілей, жовтих глечиків латаття і раз по раз оживає плюскотом форелевих табунців.

Синевирське озеро – перлина Карпат. Живлять-поють його три потічки із захмарних скель, біля вершин яких у тіньових улоговинах і влітку лежить сніг. Вода в Синевирі, глибина якого сягає понад двадцять метрів, прозора, мов сльоза. А витікає вона звідси дзвінко й весело, мов сміх дитячий, кам'яним жолобком-струмком. Семигектарною голубувато-синьою краплиною моря лащиться на сонці Синевир. Тут і сам відчуваєшся малою часточкою природи (За матеріалами СВ).

Людина трьох різних життів

Так назвав Костя Буревія один із перших його біографів Юрій Лавриненко, автор книги “Розстріляне відродження” (Мюнхен, 1959 р.). Справді, за 46 років життя, обірваного в грудні 1934 р. за належність до неіснуючого “Об’єднання українських націоналістів”, людина ця пережила стільки, що вистачило на кілька біографій, сповнених політичної боротьби, арештів, в’язниць, заслань, утеч, а ще – літературної творчості високого ґатунку різноманітних напрямів: публіцистика і літературознавство, театрознавство і драматургія, літературна містифікація і пародія.

В Україні К. Буревій звернув на себе увагу після видання в Москві 1926 р. своєї книжки “Європа чи Росія. Шляхи розвитку

сучасної літератури”, якою він вступив у літературну дискусію з Миколою Хвильовим, звинувативши його в ідеалізації Європи і недооцінці значення російської культури. Та згодом вони порозумілися, і Буревій став одноступцем і вірним другом Хвильового, поборником української ідеї й діячем української культури. У 1929 р. він переїхав до Харкова і опинився в центрі бурхливого українського літературного життя.

А ще до цього, восени 1927 р., він надіслав із Москви редакторові журналу ”Нова генерація” М. Семенку два листи і зразки комуністично-футуристичних віршів від імені ”дипкур’єра” Едварда Стріхи. М. Семенко не розпізнав містифікації й протягом 1927-1928 рр. надрукував у своєму журналі 11 нищівних пародій Едварда Стріхи на свої вірші, на панфутуризм і на підтримувану більшовицькою партією графоманську ”пролетарську літературу”, на все суперечливе суспільне життя з насаджуванням месіанського фанатизму.

Коли містифікація розкрилася і Буревія змусили написати самовикривальну статтю, він назвав її ”Автоекзекуція” і підписав іменем Едварда Стріхи, створивши по суті пародію на радянську самокритику. Твори К. Буревія в жанрі пародії зберегла його донька Оксана, яка в роки другої світової війни вивезла за кордон уцілілу частину батькового архіву й опублікувала книгу Едварда Стріхи ”Пародези. Зозендропія. Автоекзекуція”(Нью-Йорк, 1955 р.).

Навряд чи сподівався Буревій побачити опублікованою свою драму ”Павло Полуботок”, яку завершив у 1928 р., коли для нього, як і для багатьох українських інтелігентів, стало зрозумілим, що ілюзорними були сподівання на національне відродження України і рівноправне співіснування її з більшовицькою Росією. Усе відвертіше виявлялися імперські тенденції в політиці Москви, і актуально звучали слова з драми, кинуті Петром І ув’язненому ним наказному гетьману Полуботкові: ”Малая Росія суть частина великої держави Російської. І що захочуть, те й робитимуть з твоєї України государі московські”.

Буревій був автором сатиричних п’єс ”Хами”, ”Овечі сльози”, ”Опортунія”, ”Чотири Чемберлени”, монографій ”Три поети”, ”Амвросій Бучма”, багатьох статей. Користувався псевдонімами Кость Соколовський, Варвара Жукова, Нахтен-борген та іншими. А з іменем Едварда Стріхи ввійшов до групи найвизначніших у світі майстрів літературної пародії та містифікації, додавши до життя

політичного діяча та письменника ще й життя свого колоритного літературного героя (За матеріалами ДП).

Народжена любов'ю

У багатьох релігіях світу, особливо у християнській, любов належить до святих категорій. А відтак, саме вона володарює в нашому серці. Вона наділяє нас мужністю, вірністю, жертовністю, надією, вмінням прощати, творити добро, не сподіваючись на будь-яку віддачу.

Саме такими почуттями переповнювався граф, коли вирішив покласти до ніг своїй коханій подарунок неперевершений, подарунок, який би їй нагадував батьківщину, втішав у глухій Умані, відганяв сум і бажання знову поринути у вир світського столичного життя. Софія була золотим птахом, і клітка для її утримання мала бути незвичайною, врівень із красою.

Восени далекого 1795 року Потоцький, якому доля до того часу наставила чимало гуль і синців, приїхав до Умані. В родовому маєтку в Тульчині після закордону зупинитись не міг, бо туди часто навідувалась законна дружина Юзефіна, яка ніяк не погоджувалась на розлучення, маючи підтримку в особі імператриці Катерини II.

Отже – Умань. В лютому 1796 року до Умані прибула Софія. Певне, вже при її згоді розпочались роботи... А може, не варто так прозаїчно? Бо з води, каменю, зелених насаджень розпочала ткатися поема кохання з такою силою звучання, що й понині стріла софіївського Амура пронизує серця тисяч і тисяч тих, хто хоч раз побував тут.

Парк щедро обдаровує натхненням кожного, в ньому світлієш душею, добрішаєш серцем. А ще він вміє відсікти усі негаразди. Переступаєш металевий поріжок хвіртки і разом із розірваним контролером квитком викидаєш в урну свої буденні клопоти.

Ось сонце лише готується розплющити свої очі після сну, а парк завмер в очікуванні зустрічі. Він у цю хвилину ніби навшпиньки звівся, щоб дотягнутися верхівками дерев до неба і всім своїм єством перехопити золоті промені життя. І як би не утаємничував парк мить щоденної зустрічі з сонцем, він не може приховати від птахів своє стримане хвилювання. Якимсь дивним чуттям вони вловлюють цю мить, і тишу пронизує їх щебетання.

Мелодія цього оркестру зливається зі срібними звуками водоспадів і нестримно лине в небо, щоб там, з'єднавшись із теплом і світлом, впасти на парк життєдайним промінням (За матеріалами УДС).

Казантип

На азовському узбережжі Криму, де мис Казантип в обіймах двох заток заходить далеченько в море, створено заповідники “Казантип” і “Опук”. Тисячі гектарів унікальної живої і неживої природи...

Морські хвилі, що їх віками наганяли вітри, створили дивної краси кам'яні витвори, підводні гроти і арки. Місцевість нагадує велетенський казан з краями різної висоти і форм, у якому проглядаються блюдця піщаних пляжів.

Сонячних днів тут більше, ніж у Ялті. Вода на мілководді Татарської бухти прогрівається до 30 градусів. Тому рослинність Казантипу дуже багата, тільки реліктів і раритетів понад двісті видів.

Особливо барвиста тут весна. На схилах гори Опук величезні галявини тюльпанів, палітра яких – від білих і яскраво-червоних до майже чорних кольорів. А поряд червоніє земля від квітучих диких маків.

Неподалік заповідника вже у недавній час висаджено сосняки, що зримо прикрасили рельєф, роблять повітря чистішим, притишують вітер, а в букет пахоців степових трав і морських водоростей вплітають хвойний аромат.

Казантип з його буйною рослинністю, затишними закапелками й достатком корму – пташине царство. Це єдине місце в Україні, де гніздяться рожеві шпаки, які знищують сарану та багатьох інших шкідників полів.

На скелястих морських берегах водяться полози – неотруйні великі змії. У прилеглий акваторії сила-силенна риби, у підводних скелях відкладають ікру бички, тараня, судак.

У басейн, викладений тесаними вапняковими плитами, з давніх пір ллється прісна вода, що витікає з гірського тунелю. Вода відмінного смаку, місцеве населення вважає її найкращою, “солодкою”.

Дивна краса цих місць притягує сюди людей з прадавніх часів, що засвідчують залишки старовинних городищ. Біля гори Опук,

найвищої на Керченському півострові, ще в п'ятому столітті до нашої ери було поселення войовничих киммерійців (За матеріалами СВ).

Заквітчана Угорщина

Стобарвні квіти Угорщини дивляться на мене своїми чарівними очима, рятівним бальзамом проливаються на мою душу і серце, лікують краще від усіх ліків світу. Велике, незрівнянне щастя жити серед квітів, жити серед людей, культом яких є найкращий витвір природи – квіти.

Де ж розпочинається і де кінчається ця квіткова повінь? Здається, нема їй ні кінця, ні краю, бо її живлять мільйони живих, не міліючих джерел. Живлять звідусюди.

Потяг повільно підкачує до перону Келеті-вокзалу, а у вікна вагона вже ласкаво зазирають квіти-очі з рясно підвішених тут білих ваз і горщиків. Вони вітають вас із прибуттям до Будапешта. Це перше квіткове привітання. Затим ви поїдете серед завітчаних вулиць-утц, площ-тер, церков-темплонів, пам'ятників, минатимете парки, вхід до яких тут завжди був і є безкоштовним. Потому до вас шанобливо вклонятимуться міріадами кольорових голівок квіти з балконів, лоджій, підвіконь і вікон. А далі вас стрінуть завітчані в'їзди до інших міст і сіл, навіть завітчані залізничні шлагбауми. Квіткова повінь по всій країні...

Невеличке селище-місто Пілішверешвар. Невеличкий газон, а на тому газоні – старовинний селянський віз. На такому, напевне, років сто тому їздили на ярмарок-піац. Віз ніби чекає коней і газду. Але цього разу не прийде газда і не приведе коні, а віз так і не зрушить з місця, бо він тут на "вічній стоянці". Це віз-клумба, віз-квітник. На ньому прилаштовано десятки горщиків з квітами. І подібних композицій в інших містах і селах – безліч.

Символом завітчаної Угорщини, її гербовою квіткою, якби така була, безперечно, є червона або рожева герань. Це – цариця усіх тутешніх квітів. А навколо неї придворні: жоржини, айстри, хризантеми, гладіолуси, клематиси, бегонії, петунії, чорнобривці, тютюни, нічні фіалки, декоративні соняхи, гарбузи, красолі всіх кольорів. Звідки ж джерелить така любов до квітучої краси? З традицій, з нерозгублених народом навіть у цей шалений час, коли єдиною окрасою і цінністю життя все більше стають гроші. Квіти – в

душі і серці кожного угорця, вони – неодмінна частка життя кожної родини. Квіти висаджують, за ними доглядають і матуся-“аня”, і татусь-“апа”, і обов’язково діти. Кожна дитина має свої квіти і пестить їх. До квітів привчають дитину з колиски, коли мати їй показує квіточку і промовляє одне з перших слів. Потому квіткова освіта в дитячому садочку, школі, де викладають “квіткознавство”. А головне, там набувають “квіткову практику”. Кожна школа оточена квітами, за якими старанно доглядають самі школярі. Так угорці одержують “квіткову путівку” на все життя (За матеріалами СВ).

Примха красуні

Курява висіла на шляху від Тального до Умані: їхало аж три екіпажі. Карета, яку легко котив шестерик гнідих, і дві брички – кожна запряжена трійкою чалих. Розкішну валку супроводжувала кавалькада хвацьких вершників при зброї.

Карета гуркотіла попереду. На передку – кучер із двома кремезними гайдуками. Усередині, на м’яких, застелених барвистими червоно-зеленими килимами – пан і пані. Йому літ під п’ятдесят, хоча численні зморшки надавали йому ще старішого вигляду і свідчили, що пан дещо пережив. Про те промовляла і щедра сивина на його голові. Навпаки, тридцятилітня пані виглядала молоденькою, двадцятирічною дівчинкою, її мармурового лиця ще не торкнулася жодна зморшка, на ніжних вустах без кінця танцювала наївна і така мила посмішка, що хотілось її споглядати й споглядати, її темно-русяві локони, безладно розкидані, м’яко спадали на плечі. Безупинний щебіт і сміх, грайливі чорні очі молодой красуні, її врода і свіжість сповнювали карету дивовижним духом милої безтурботності і зваби. В пана крізь старечу блідість пробивався на щоках рум’янець від збудження. На перший погляд здавалося, що пані доводиться йому дочкою або ж небогою. Однак примхливо-владний тон, який раз по раз виявлявся в її мові та жестах ніжних рук у білих рукавичках, та улесливість, покора, що світилась в очах пана, свідчили, що в кареті їдуть старий чоловік і його молоденька дружина.

Позаду на одній бричці, крім кучера, їхало троє: гувернантка-француженка – поважна чорнява дама, яка мала, oprіч своїх головних клопотів, ще й стежити за зачіскою пані, та дві покоївки-кріпачки; на другій сиділи нерозлучний камердинер пана, балакучий лікар, і, нарешті, худорлявий, теж охочий до балачок, з вишуканими

манерами цирульник. На конях їхала надійна охорона – гайдуки, озброєні шаблями, мушкетами та пістолями.

Вони подорожують уже більше двох тижнів, об'їжджаючи величезні володіння пана – численні села та містечка Поділля.

– Пан Фелікс учора запевняв, що сьогодні врешті будемо в Тульчині. Чи можна ще вірити тому запевненню?

– Нехай буде певна пані Софія: всесильний магнат Потоцький не кидає своїх слів на вітер, та ще коли вони даються богині. То графиню більше не цікавлять мої незліченні маєтності, володаркою яких тепер уже є й вона?

– Пан Фелікс невірно мене зрозумів: це подорожування вкрай стомило мої очі, адже їм доводиться пильно оглядати й запам'ятовувати чудесні безмежні землі цього багатого чарівного краю.

– То так, – підхопив ниточку розмови. – У магната Потоцького тих чудових, справді райських куточків немало.

– Феліксе, – тихо, замріяно мовила, ніби прислухаючись до своїх думок, – уявіть собі, що отут зеленіє величезний казковий сад з озерами, водоспадами, фонтанами, а на тому узгір'ї біліє палац Потоцьких. Чи не правда, заманлива картина?

– Вельми цікаво. Але хіба в моїх володіннях немає ліпшого місця для саду? Дике каміння, пустир.

– І все ж тут було б найкраще. Скелі, каміння, вода і зелень, дерева. Якби ця місцина стала чарівним садом, то більшого й бажати не можна. Чи я можу сподіватись на таке?

– Мені лишається запевнити ласкаву пані, що так і буде! Адже бажання красуні світу мусить стати дійсністю (За матеріалами УДС).

СЛОВНИКОВІ ДИКТАНТИ

I

Словотвір, книголюб, голодомор, держапарат, рентгенокінокадр, контрудар, кінофотодокументи, блок-сигнал, барометр-висотомір, Непийвода, півгодини, літературознавство, багатотиражка, альфа-промені, женьшень, життя-буття, півозера, півлимона, Нововолинськ, пів'яблука, стошістдесятиріччя, водограй, 50-річчя, фотомонтаж, вернидуб, авіаквиток, Ростов-на-Дону, прем'єр-міністр, контрадмірал, експрес-аналіз, пів Одеси, радіопрогноз, горидуб, напівпустеля, радіотелеуправління, макрофотознімання, виставка-ярмарок, прес-аташе, мінікомп'ютер, віцеадмірал, п'ятихвилинка, мегават-година, норд-ост, буркун-трава, аерофоторозвідка, держидерево, півкільце, агітколектив, волелюб, людино-година.

II

Радіоламповий, товарообмінний, лівобережний, східноукраїнський, краєзнавчий, вищеписаний, прямо протилежний, науково обґрунтований, віцепрезидентський, сніжно-білий, темно-малахітовий, темно-темно-синій, жовтогарячий, червоногарячий, воєнно-політичний, військово-цивільний, мовознавчий, малознайомий, важкопоранений, загальновідомий, контрольнo-вимірювальний, суспільно корисний, складноскорочений, трьохелементний, сорокап'ятирічний, всесвітньо-історичний, історико-граматичний, публіцистично-філософський, норд-остовий, південно-західний, всесвітньо відомий, східнослов'янський, південнослов'янський, науково-популярний, напівзабутий, вічнозелений, високоосвічений, ліро-епічний, літературно-художній, важковимовний, загальноновживаний, ліроподібний, багатомовний, абсолютно прозорий, стилістико-семантичний, сліпоглухонімиий, двозначний, літературно-художній, військовополонений, військовозобов'язаний.

III

Дванадцять, п'ятдесят, шістдесят, кількамільйонний, багатотисячний, дев'ятисотий, п'ятсоттридцятитисячний, шістдесятип'ятимільйонний, сто сімдесят, один мільйон сто сорок п'ять, дві тисячі чотириста шістдесят шостий, 4-й, 4-сотий, 100-мільйонна, 3½ сотий, 55-тисячний, 62-а, двісті сімнадцять, п'ятсот, одинадцять, сімдесятьма, кільканадцять, четверо, сороковий,

двохсоттисячний, дев'ять дев'ятих, півтора, обоє, кількадесят, сотня, чотирнадцятьма, сьомий, десятьох, кільканадцяти, сімдесятьма, чотирьохсот, сімома, п'ятьмастами, три четветих, одна третя, мільярд, мільйон, сорок вісім цілих три десятих відсотка.

IV

Ніхто, абихто, абищо, абиякий, дехто, дещо, деякий, дечий, хто-небудь, що-небудь, скільки-небудь, будь-хто, будь-що, казна-хто, казна-який, абиде, будь з ким, ніде, ні у кого, ні від кого, ніяк, хтось, якийсь, одне і те ж, будь-чий, бозна-чий, нічий, хтось, ні до чого, будь-котрий, будь-що, хто-будь, хтозна-який, будь у кого, казна з ким, будь на чому, казна при кому, де у чому, ні за ким, казна при кому, бозна на яким, будь на чиєму, будь на яким, де на якій, аби у кого, чий-небудь, той чи інший, хто-будь, чий-будь.

V

Донині, забагато, ззовні, на завтра, від сьогодні, на добраніч, доверху, воістину, влітку, відроду, зісподу, довкола, навесні, всмак, посередині, вручну, всліпу, здалека, втричі, навосьмеро, поодинці, втім, передовсім, унічию, до чого, на щось, знадвору, навпереміну, ззамолоду, опівдні, позавчора, навстоячки, спідлоба, воднораз, ліворуч, чимдалі, самотужки, стрімголов, щоразу, щосезону, якнайсуворіше, дарма що, тільки що, без сумніву, на жаль, до речі, з радості, як слід, по можливості, уві сні, без кінця-краю, на світанку, у стократ, з боку на бік, час від часу, рік у рік, день у день, в цілому, в основному, по семеро, по-сучасному, по-синівськи, по-четверте, будь-коли, звідки-небудь, хтозна-скільки, бозна-де, як-то, тому-то, чортзна-де, там-сям, туди-сюди, часто-густо, ось-ось, будь-що-будь, де-не-де, пліч-о-пліч, коли-не-коли, десь-не-десь, ледве-ледве.

VI

Відповідно до, незважаючи на, в напрямі до, в інтересах, залежно від, в силу, згідно з, на шляху до, у відношенні до, у зв'язку з, в міру, на чолі, з-за, із-за, з-під, посеред, з-понад, з-попід, з-перед; адже, аніж, втім, зате, мовби, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отже, отож, притім, притому, причім, причому, проте, себто, тобто, цебто, щоб, якби, якщо, абощо, тощо, бо ж, все ж, аби, цебто, та ж, якби-то, коли б то, тим часом, якби ж, немовби, тому-то, та й, хоч би, тож, неначе б.

VII

Абищо, абияк, аніскільки, анітрохи, декотрий, дещиця, чимало, щоденник, щодуху, якби, якомога, немовбито, авжеж, атож, котресь, хтось, дарма що, хіба що, нізащо, нізвідкіля, ніскільки, нітрохи, що то за, іди-бо, тільки-но, важкий-таки, все-таки, скільки ж то, чим би то, хтозна-який, будь у кого, хтозна-який, казна з чим, аби-то, будь-де, будь-куди, так-то, щомісяця, хтозна-звідки, ледве чи, наврод, все-таки, скажи-бо, приніс-таки, колись-то, все ж таки, скажи ж бо, незважаючи на те що, ні се ні те, ні за що, отакий-то, хіба, анічичирк, котрийсь, ні до чого, ходімо ж, іди-но, все ж таки, прийшов-таки, ходи-бо, нічий.

VIII

Невільник, негода, недуга, не вміють, недочуває, неабиякий, не до смаку, не багата, а горда, негаразд, недарма, недалеко, неспроста, неповага, непривітний, не раз, не можна, ненаголошений, не мало, а багато, недоречний, не твій, неспокій, недогадливий, ненавмисний, нестарий, нежить, немовля, ненависть, неук, непохитний, незліченний, невинний, нехайний, ненастанний, невдовзі, нестямитися, нездужати (захворіти), неславити (ганьбити), непокоїтися (турбуватися), недобачати, недоїдати, недолюблювати, недолік, недостача, недоторканність, неначе, немов, назважаючи, невпам'ятку, неписьменний, недобрий, несподіванка, невдогад, невтямки, негадано.

IX

Печиво, прядиво, морозиво, місиво, марево, віконечко, вогничок, відмичка, паличка, слухачева, учителева, митцева, товаришева, Олексієва, зміїний, солов'їний, грушевий, нульовий, речовий, алюмінієвий, життєвий, дієвий, бездощевий, грошовий, неоцінений, страшений, невблаганний, силенний, нездоланий, незлічений, неоцінений, неподоланий, несказаний, нескінченний, Донеччина, Хмельниччина, Галичина, Одещина, Харківщина, ризький, сиваський, чеський, норвезький, дорожчий, товщий, вищий.

X

Скоротити, зчепити, розпис, скат, зцементувати, розчин, скочити, спрожого, спад, знос, безкрилість, сковзко, зсох, розсунув, зчавити, злити, неспроста, безплатно, розписка, розбити, прийшов,

прибав, привіз, причепив, пришкільний, привабливий, премудрий,
прекрасно, пречистий, прірва, прізвище, прізвисько, предобрий,
превеликий, черезсідельник, безформний, зіщулитися,
сфотографуватися, схилитись.

ТЕКСТОВІ ДИКТАНТИ

Боріння води та каменю

Степ переймав воду гранітними скелями, але вода виявилася дужчою, розірвала камінні брили й клекотіла, і скипала буком, й мчала вниз, до моря, спадаючи грізними лавами. Перша лава спадала чистим, схожим на нерухоме скло потоком, крізь який подекуди просвічується каміння.

Вище першої лави – високий камінний острів, на ньому верби, осоки та велетенські дуби, неначе зачаровані, вкриті молодим зеленим листом, і кипучий дубняк понад водою, й верболози в низинній частині острова, який кінчається піщаною косою.

Там, де лави спадали, було біло-біло й піняво, переколючено, окремі струмені цвіркали високо в небо, а далі вода знову мчала рівним ясним потоком, ледь-ледь запінюючись подекуди над схованими в глибині каменями або перекочуючись через них. У повітрі стояв різкий запах спіненої води, розпеченого каменю, водяного зілля, яке обривали зі скель бурхливі потоки.

Клекіт і гуркіт, і все одно тиша, тихіша за будь-яку іншу тишу; згуки природи – то не гомін, то безгоміння, вслухавшись у яке можна почути плин власної думки і крові в жилах. Ще й на багато верств довкола – нікого-нікого, тільки вода, та камінь, та чайки, та баклани, які нікими чорними привидами сидять на високих скелях правого берега. Лівий берег низинний, сірий, хапає пустельністю за серце, й коли людина дивиться на нього, її огортає безпричинна туга. Коли ж вона дивиться зі скелі на Дніпро, який перед нею неначе на долоні, на боріння води та каменю, вона думає про вічне, невмируще, підноситься душею й навіть забуває про власну смерть (Ю. Мушкетик; 231 слово).

Червневий дощ

Кілька днів підряд ідуть дощі – тихі і зовсім не схожі на оті грозові, що випадають звичайно влітку. Ті налітають буйно; вперіщить такий дощ, гайне смугою через усе поле, не розбираючи напрямку, аж темно стане! І там, де він пробігає, здіймається збита стовпом пилука, наче невидима і на диво прудка машина промчала через лани. З боку на нього красиво дивитися: стіною йде він через

хліба, і пшениці воруються, наче оживають, стають зеленіші. Налетить на соняшники, і їхні голови хиляться під тягарем життєдайної, давно сподіваної води з піднебесся. А гуркоту, а грому! А блискавка як сліпуче спалахує в чорній високості!

Радісно і тривожно стає тоді серед степу, і у серці хлібороба густо сходять сподівання.

Та ось важка хмара, опустивши до землі сиву косу, швидко відпливає в далечінь, захопивши з собою шум зливи і гуркіт грому, і лишаються тільки пахощі грози та далекі зірничі над зажуреним і принишклим степом. А хліба з усіх-усюд хиляться колосом до тієї неширокої смуги, яку лишив дощ, і шумлять, наче комусь жаліються, що він поманив їх і не дав нічого. Невблаганне сонце з'явиться із-за хмар, розсипле свої скалки по невеличких калюжах і за кілька хвилин вип'є їх, не лишивши й згадки.

А оцей, хоч і в червні, зайшов неквапливо, нишпорить діловито в хлібах, сонно шумить у широкому соняшниковому листі, забирається під кожний кущ, під кожную грудочку. І висохла земля бубнявіє, вмивається від краю до краю і п'є, п'є прозорі малі краплинки, набираючись сил і соків (О. Сизоненко; 237 слів).

Вишневий цвіт

Вечірня вулиця – в берегах вишневого цвіту. Вечірня вулиця – наче дно річки, по якому ти йдеш по грузькому піску, а з обох боків над тобою здибалися білі пахучі хвилі. Накрапає теплий, справді-таки дрібен-дрібен дощик, дерева стоять чи то в парі, чи то в ріденькому туманці, який зм'якшує все, злагіднює, і маєш таке відчуття, ніби зараз ти присутній при акті першотворення, ніби ти перенісся в первісні часи. Бо й тоді так само цвіло дерево...

Ще ж наче й не одцвітати садкам завтра чи позавтра, бо яблуні лише збираються випустити цвіт на волю, а проте на землі вже біліє опалими пелюстками. І хоч криницю накривають дерев'яною накривкою, а проте у витягнутому відрі води плавають змарнілі, зводяннілі пелюстки, бо ж вишня стоїть над самою криницею. Ось ти сам нахилився – і з голови твоєї посіялось два чи три кружливих крилечка.

Можна стежити, як смеркає небо, повітря, – й розквітлі дерева теж смеркають. А тому, гаснучи, не зовсім пригасають, і пізнього вечора вони обачно так, хворобливо світяться; а потім і вночі, коли

вийдеш на них подивитися, вони вперто не примеркають, випромінюючи хоч і коротке, хоч і зжурно, та все ж таки світло; а далі вже, під ранок, вони, ніби омившись свіжістю, починають теж розвиднятися разом із досвітком, і недавно прижухле їхнє світло займається невбитою внутрішньою снагою. І хоч як прагла погасити їх ніч, хоч як силкувалися вбити їхню чисту душу – але не вбила, й ось тепер, при сонці, всі вони раптом вибухнули ясним цвітінням, і воно таке яскраве, що затьмарює й цей день... (Є. Гуцало; 246 слів).

Вогнища червоних горобин

Осінь обпалила лісисті схили. На фоні вічнозеленого оксамиту – жовтобагрянтий чай. Яскраво горять факели осик і кетяги калини. Щедра на врожай і горобина.

Наші бережанські ліси чудові в будь-яку пору року. Та нині про них краще не скажеш, точніше не добереш слів, ніж слова великого поета – “очей зачарування”.

Можна не помітити боровика, прикритого листом, не побачити чогось іншого. Та не можна пройти повз павутиння. Одні павуки змайстрували сітки, другі примудрилися сплести мереживо, треті повісили щось на зразок пташиних кліток, розставили шатра, натягнули поміж деревами гамаки... І все це всіяне міріадами росинок – намистин!

В’яне ліс. Перефарбувалась, пожовкла зелень. Від гілки берези відірвався і полетів золотий лист. Падаючи, він довго кружляв, намагаючись примоститися на шапку гриба. А збирачі, ніби на палубі, ходили під яскравими парусами дерев. Під ногами шурхотіли квітчасті ворохи опалого листя. Довкола – шум вітру і шелест. Жовтим килимом застелені несходжені стежки лісових хащ, віє руда заметіль, лякаючи зайців...

Останні квіти погойдуються під вітром, ніби все ще сподіваються на ласку сонця. В глухому лісовому куточку нам зустрілася яблунька-дичка, що витягнулась метрів на вісім вгору. Влітку вона гула своєю кроною, буяла в зеленому кипінні, а тепер почорніла, змарніла. З першим приморозком обпали в неї яблука, перемерзли, на смак кисло-солодкі. Яблуками ласують вивірки, їх носять в нори і миші. А коли стемніє, до дички приходить дикий кабан-сікач, чухається об стовбур, а потім перевертає купи листя, шукає яблука.

Повна таємниць краси осінь у бережанському лісі! (СВ; 241 слово).

Пісня для закоханих

Заходить ніч. У степі поволі темніє. Сонце давно зайшло. І навіть смужечка вечорової зорі на заході вже зблякла, злиняла. Світ навколо якийсь дивний, сірувато-фіалковий, однотонний і безтінявий. Вони йдуть глухою межею, лише двоє, здається, загублені серед оцих безтінявих степових просторів. І так добре, так хороше їм разом! Тримаючись за руки, ступають кожне своєю ледь накоченою колією. А між ними нескінченний валок, порослий травами, полинцем, переплетений в'юнкою, з білими дзвіночками цвіту берізкою. Полинець цвіте, духмяно, п'яно пахтить, не змішуючись ані з терпким запахом материнки, ні з озонними, тонкими, ледь відчутними пахощами невидимих хмарин. Ліворуч, скільки й видно, аж до самого обрію, ще темний, старанно заскороджений, засіяний соняшником, величезний колгоспний клин. Праворуч смужечками жита, пшениці от-от уже в стрілку підуть. А поміж ними чорні стрічки заскородженої ріллі, чиєсь так і не зібране з осені соняшничиння, а далі темна улоговина розлогої мілкої балки, а по ній примарно-сріблясте хмаровиння розквітлих тернових кущів. А в тих тернах або ж великий концерт, або ж окружне змагання, або ж і весілля солов'їне. Зібралось їх там не менш кількадесятків: висвистують, тьохкають, вицокують, сміються й плачуть, заливаючись мало не на десятки "колінець", чи коротенько, кришталево подзвонюють, немов горло прочищаючи на пробу.

Закохані зупиняються. Довго стоять отак на межі, тримаючись за руки. Слухають замилувано і журливо (В. Козаченко; 212 слів).

Безмірні шляхи степів

Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське, про бої та чвари, хижацькі заміри та криваві січі; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно-високе, безодньо-глибоке шатро; де тоне ваш

погляд у безкрайому просторі, як і ваша душа – у безмірній безодні того світу та саява, синьої глибини та сизо-прозорої далечизни?.. Якщо вашим очам хоч раз бачити все те, то не забути вам того до віку.

Ось ранок, ясний та погожий ранок після короткої ночі. Зірочки кудись зникли – пірнули у синю безодню блакитного неба; край його горить-палає рожевим огнем; червонуваті хвилі ясного світу миготять серед темноти; понад степом віє її останнє зітхання; положисті балки дрімають серед такої темної тіні; а високі могили виблискують срібною росою; піднімається сизий туман і легесеньким димком, чіпляючись за росинку, стелиться по землі. Тихо, ніщо не шерехне, ніщо не писне... Ось зразу шугнуло світом, наче хто торкнув голівешку, що, догоряючи, тліла, – і сизе полум'я віхтям знялося угору серед червоного жару. Вітерець легенький дихнув; поблизу у траві засюрчав коник; а десь далеко ударив перепел, а там над шляхом понеслась-полилась, наче срібний дзвіночок, жайворонкова пісня (Панас Мирний; 223 слова).

Храм природи

Люблю я сади. В усі пори року. І тоді, коли стоять восени сумовито, розбазаривши всю свою літню красу, розтринькавши осінню позолоту, коли на гілках не застається жодного листочка, хіба що подекуди яке яблучко приліпилось сумовито; в зимову пору вони прекрасні на фоні сніговому, мов викуті з чистої бронзи мідяво-шерхлі стовбури; плетене-переплетене мереживо гілок перетворює їх на ірреальне видовище, яке більш належить до витвору мистецького, аніж природного; весною сади неповторні в своєму пишному цвітінні, в нерукотворному весільному уборі, в своїй найпрекраснішій порі закоханості в життя і сонце, в порі великого таїнства зародження того віковичного дива та багатства, що його нам дарує щедро сад уже літній.

Блукаю садом, забувши, з якою метою сюди прибув, взагалі забувши про те, що це я, що мені щось тут треба, що трапив сюди тимчасово, що мені вже час, запитавши про те, що мене цікавить, вертатись назад до визначеного долею звичного діла. Ненароком опинився у нерукотворному храмі природи, тієї, яку так люблю змалечку, з якою в юності не збирався поривати і відриватись від неї і все ж, у силу ніким не писаних обставин і законів життя, змушений

був порвати, закопатись у холодних стінах сучасних споруд, зануритись в паперові лабіринти з головою, зануритись у свої дрібненькі справи, які мені у свій час були видалися найважливішими за все існуюче в природі. Відтоді для мене уже не існувало ані цих могутніх дерев, ані лісу, ані поля, ані всього того, без чого немає ані землі, сині небесної, ані самого життя (Ю. Збанацький; 238 слів).

Любові на світі більше, ніж думають люди

Любові на світі більше, ніж думають люди. Але через те, що вона потай народжується і тихцем у зітханнях чи сльозах умирає, менше гадається і менше говориться про неї. І тільки пісня не соромиться вечорами розкривати людям чари їхньої молодості, свято і муку душі, тривогу довірливого серця і чорну розлуку чи зраду. Тоді в печалі чи радості, добрішим і кращим стає чоловік і з подивом бачить, скільки зайвого мулу невідомо для чого осіло в його середині, як швидко сіра буденщина розхлюпала його чашу кохання. А було ж воно, було та й розійшлося, мов туман по долині. І вже не такими жаданими стають вечори, і не так трепетно сяють зорі, не так бентежно тривожиться в тиші прочахле серце, і не таким широким і радісним здається примерклий світ.

А поглянеш на розсипані хатки, на завіяні снігом лужки та діброви, на мовчазні під місяцем верби, на притихлі садочки й криниці, згадаєш петрівчанські стежки й копиці, скрипкові ворота чи підведені тінями тини – і звідусіль сколихнеться, оживе чиєсь кохання. Отак від хати до хати, від стежки до стежки будеш іти давніми чи свіжими слідами його, будеш неждано стрічатися з ним, як он з тією парою, що йде закутана одним кожухом.

Вихряться думки, мов сніжинки, розкочуються та й розкочуються по тих селах і хатах, де він прислухався до весільної музики, пісні та жадань. І мало не всюди виходило на одне: надії відцвітали, мов сади, тільки з тією різницею, що сади нарік знову запрашуються цвітом, а надії все більше заїдає тля нестатків, родинного дріб'язку і буденщини (М. Стельмах; 248 слів).

Пелюстки маку

Вночі нежданно підморозило, північний вітер таки приніс холоду, і дерева стояли в крижаній поливі, припорошені інеєм, ніби невтомний маляр усю ніч підмальовував кожен стовбур, кожную галузку білим. Крижані двійники калькували усе, аж до крихітних сучечків і легко відламувалися. Я ніс прозору гіллячку через увесь город, вона танула в долоні, але не розсипалася. І земля була в кризі та інеї, і небо, – неначе дощ, який не встиг упасти, перетворився на сухий, волохатий сніг, і весь світ був білий.

А одразу за нашими вишнями крихітним островком цвіли червоні маки. Було їх так рясно, що місцина, де росли маки, здавалася вистеленою ніжними, лискучими пелюстками. Мати моя страх як любила червоні маки, аж сусідки підсміювалися з тої її любові, сіяла мак грядкою біля хати, і по картоплі, по буряках, і навіть по жити, зацвітав він, скільки й пам'ятаю, червоно. Я ступав навшпиньки, мов боявся злякати червоне видиво. Але крижина гілка в моїй долі, підтанувши, зломилася й упала на землю з тихим сріблястим дзенькотом. Тої ж миті пелюстки маку, наче сполохані птахи, почали повільно злітати; стрепнувшись, вони одривалися від стеблинки, розпростувалися, і випинаючись, ніби кумачеві кісники на вітрі, піднімалися в небо. Я був певен, що злетіло їх більше, ніж було на островку серед поля, бо небо над городом, над хутором ніжно рожевіло, як на заході сонця в погожу днину, коли останні сонячні промені барвлять рідкохмар'я (В. Дрозд; 221 слово).

Бентежні звуки далеких дзвонів

Прямо над нашою хатою пролітають лебеді. Вони летять нижче розпатланих, обвислих хмар і струшують на землю бентежні звуки далеких дзвонів. Я придивляюсь до їхнього маяння, прислухаюсь до їхнього співу, і мені теж хочеться полетіти за лебедями, тому й підіймаю руки, наче крила. І радість, і смуток і срібний передзвін огортають та й огортають мене своїм снуванням.

Я стаю ніби меншим, а навколо більшає, росте і міниться увесь світ і загачене білими хмарами небо, і одноногі скрипучі журавлі, що нікуди не полетять, і полатані веселим зеленим мохом стріхи, і блакитнава діброва під селом, і чорнотіла, туманцем підволохачена земля, що пробилася з-під снігу.

І цей увесь світ тріпоче – міниться в моїх очах, і віддаляє лебедів. Але я не хочу, щоб вони відлітали від нас. От коли б якимось дивом послухали мене і зробили круг над нашою хатою. Аби я був чародієм, то хіба не повернув би їх? Сказав би таємниче слово! Я замислююсь над ним, а навколо мене починає кружити видіння казки, її нерозгадані дороги, дрімучі праліси і ті гуси-лебедята, що на своїх крилах виносять з біди малого хлопця.

А в цей час наді мною твориться диво: хтось невидимим смичком провів по синьому піднебессі, по білих хмарах, і вони забриніли, як скрипка. Я тягнув догори і сам по собі не вірю: від зарічки знову над нашою хатою пролітають лебеді.

А віща скрипка і срібний відгомін бринять, єднаються над моїм дитинством, підіймають на крила мою душу і забирають її в нерозгадану далину (М. Стельмах; 240 слів).

Рекомендована література

- Алексієнко Л. А., Зубань О. М., Козленко І. В.* Сучасна українська мова: Морфологія : підручник. Київ : Знання, 2013. 524 с.
- Бабій І. М., Вільчинська Т. П.* Службові частини мови в українській мові: навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга „Богдан”, 2011. 96 с.
- Бабій І. М., Вільчицька Т. П.* Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Практикум : навч. посібник. Ч. 1. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 64 с.
- Бабій І. М., Вільчицька Т. П.* Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Практикум : навч. посібник. Ч. 2. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. 80 с.
- Бойко В. М., Давиденко Л. Б.* Граматика української мови : Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посібник. Київ: Академвидав, 2014. 248 с.
- Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л.* Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
- Вакарюк Л. О., Панцьо С. С.* Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 183 с.
- Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О.* Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. Київ : Видав. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
- Вихованець І. Р., Городенська К. Г.* Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
- Глуховцева К. Д.* Складні питання сучасної української літературної мови. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія: навч. посіб. Луганськ: Альма-матер, 2008. 260 с.
- Горпинич В. О.* Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2004. 336 с.
- Горпинич В. О.* Українська морфологія. Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. 359 с.
- Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. та ін.* Сучасна українська літературна мова : підручник. Київ : Вища шк., 2002. 439 с.

- Дружинець М. Л., Порожнюк А. Л.* Сучасна українська мова: морфологія іменних частин мови. Одеса: Одеський національний університет, 2013. 254 с.
- Дружинець М. Л.* Українська орфоепія: історія, теорія, практика. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 122 с.
- Загнітко А. П.* Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
- Костусяк Н. М.* Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників. Луцьк : РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. 180 с.
- Костусяк Н. М.* Структура міжрівневих категорій сучасної української мови: [монографія]. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
- Кучеренко І. К.* Теоретичні питання граматики української мови : морфологія. Вінниця : Поділля 2000, 2003. 464 с.
- Межов О. Г.* Категорійна граматики української мови : навчально-методичні матеріали. Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. 50 с.
- Микитин М. Л., Романченко А. П.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Практикум. Навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2005. 192 с.
- Олексенко В. П.* Словотвірні категорії суфіксальних іменників. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.
- Олійник Е. В.* Сучасна українська літературна мова: Морфологія: навч. посібник. Бердянськ: БДПУ, 2017. 223 с.
- Орфографічно-орфоепічний практикум із сучасної української мови. Навчальний посібник / Авт. колек. Фащенко М. М., Микитин-Дружинець М. Л., Романченко А. П. та ін.; за ред. М. М. Фащенко Одеса: Астропринт, 2003. 234 с.
- Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.* Сучасна українська літературна мова: підручник. Київ : Вища шк., 2005. 430 с.
- Плющ Н. П., Бондаренко В.* Сучасна українська мова. Орфоепія: навч. посіб. Київ: ВПЦ „Київський університет”, 2008. 272 с.
- Плющ М.Я.* Граматики української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Вид. 2-е, доповн. Київ: Вид. дім "Слово", 2010. 327 с.

Плющ М. Я., Леута О. І., Гальона Н. П. Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2003. 287 с.

Практикум з української орфографії та пунктуації / за ред. М. Л. Дружинець. Тирасполь: Вид-во Придністр. ун-ту, 2016. 456 с.

Практикум з українського правопису : навчальний посібник / М.Л.Дружинець, О. В. Антонюк, А. П. Романченко та ін.; за ред. М.Л.Дружинець. Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2018. 396 с.

Семенюк О. А. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія: збірник вправ і завдань. Вид. 2-е, доповнене і перероблене. Івано-Франківськ: видавець Голіней О. М., 2018. 168 с.

Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підруч. / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Коненко, В. В. Бондаренко та ін. Київ: Знання, 2010. 270 с.

Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис : підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В.В.Коломийцева. Київ : Знання, 2010. 374 с.

Сучасна українська літературна мова : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ та ін.; за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.

Сучасна українська літературна мова: підруч. / А. П. Грищенко, Л.І.Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.

Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С.П.Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ: Вища шк., 2009. 430 с.

Сучасна українська мова : підручник /О. Д. Пономарів, В.В.Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 2005. 488 с.

Тестові завдання з орфографії та орфоепії сучасної української мови (з орфоепічним коментарем). Навчальний посібник / Микитин-Дружинець.М.Л., Антонюк О.В., Романченко А. П. та ін.; за ред. М. Л. Микитин-Дружинець. Одеса: Астропринт, 2009. 340 с.

Українська мова: Орфографія. Орфоепія: Тестові завдання: навч. посіб. / Микитин-Дружинець.М.Л., Антонюк О.В., Романченко А. П. та ін.; за ред. М. Л. Микитин-Дружинець. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 368 с.

Фащенко М.М., Волосевич З.І., Микитин-Дружинець М.Л., Сеник Г.В., Яковець С. Г. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка: Практикум: навч. посіб. Київ: ВЦ „Академія”, 2010. 176 с.

Фащенко М.М., Волосевич З.І., Микитин-Дружинець М.Л., Сеник Г.В., Яковець С. Г. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка: Практикум: навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2010. 210 с.

Хрустик Н. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Одеса : Фенікс, 2012. 135 с.

Хрустик Н. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Одеса: Фенікс, 2015. 270 с.

Цілина М. М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посібник для дистанційного навчання. Київ: Університет «Україна», 2009. 215 с.

Школа Г. М., Олійник Е. В. Сучасна українська літературна мова: морфологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2011. 229 с.

Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2007. 823 с.

Ющук І. П. Українська мова: підруч. Київ: Либідь, 2006. 640 с.

Навчальне видання

Дружинець Марія Львівна
Романченко Алла Петрівна

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

ПРАКТИКУМ

В авторській редакції

Підп. до друку 05.09.2022. Формат 60х84/16.
Ум.-друк. арк. 11,33. Наклад 16 пр.
Зам. № 2475.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua